

Y.Z.

A NIT IFJÚSÁGSZAKMAI FOLYÓIRATA

NŐIESSÉG ÉS FÉRFIASSÁG EGY SZOCIOLÓGIAI FELMÉRÉS TÜKRÉBEN

László Tamás - Szabó László

PROFILOZÁS ÉS A SZABÁLYOK ÁTHÁGÁSA

Bordács Andrea

A LÁTHATATLAN, ALAPÉRTELME- ZETT PATRIARCHÁLIS KÓDOK ÉS A KOLLEKTÍV EMLÉKEZET MODERN VIZUÁLIS RENDSZEREI

Ambrus Eszter

HOGYAN VÁLIK A NŐI TEST KÖZTERÜLETTÉ?

Várnagy Dorottya



NEMZETI
IFJÚSÁGI
TANÁCS



V. évfolyam 4. szám

2025/ 4. szám

FELELŐS KIADÓ:

Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség
Sövegjártó Virág

FELELŐS KIADÓ SZÉKHELYE:

6726 Szeged, Fő fasor 11. I/6

FŐSZERKESZTŐ:

Kollár Dávid

SZERKESZTŐK:

Déri András
Heidl Sára
Gyorgyovich Miklós
Gyorgyovichné Koltay Elvira
Molnár Dániel
Pintér Kitti
Sövegjártó Virág

SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR:

Kolozsvári Krisztina

KORREKTÚRA:

Gyorgyovichné Koltay Elvira
Pintér Kitti

TANÁCSADÓ TESTÜLET:

Bauer Béla
Pillók Péter
Székely Levente
Vajda Árpád

SZERZŐK:

Afangide-Késmárki Ukowo Uwem
Ambrus Eszter
Bordács Andrea
László Tamás
Szabó László
Várnagy Dorottya

DESIGN, TÖRDELÉS:

Szánthó Boglárka

*A folyóiratban felhasznált fotók
az elements.envato.com
oldalról származnak.*

Minden jog fenntartva.

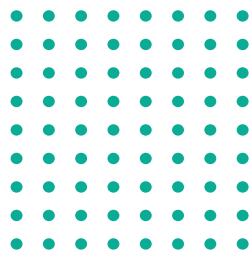
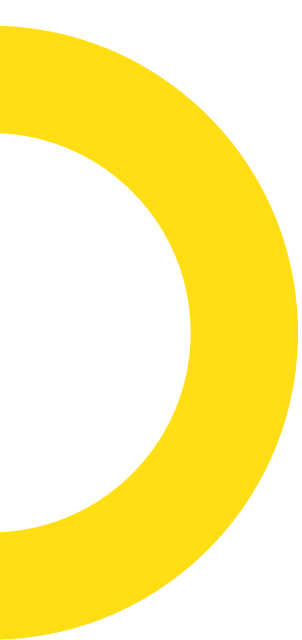
ISSN 2786-3069



NEMZETI
IFJÚSÁGI
TANÁCS

Szakmai együttműködő partnerünk
a folyóirat megvalósításában a:





Kedves Olvasó!

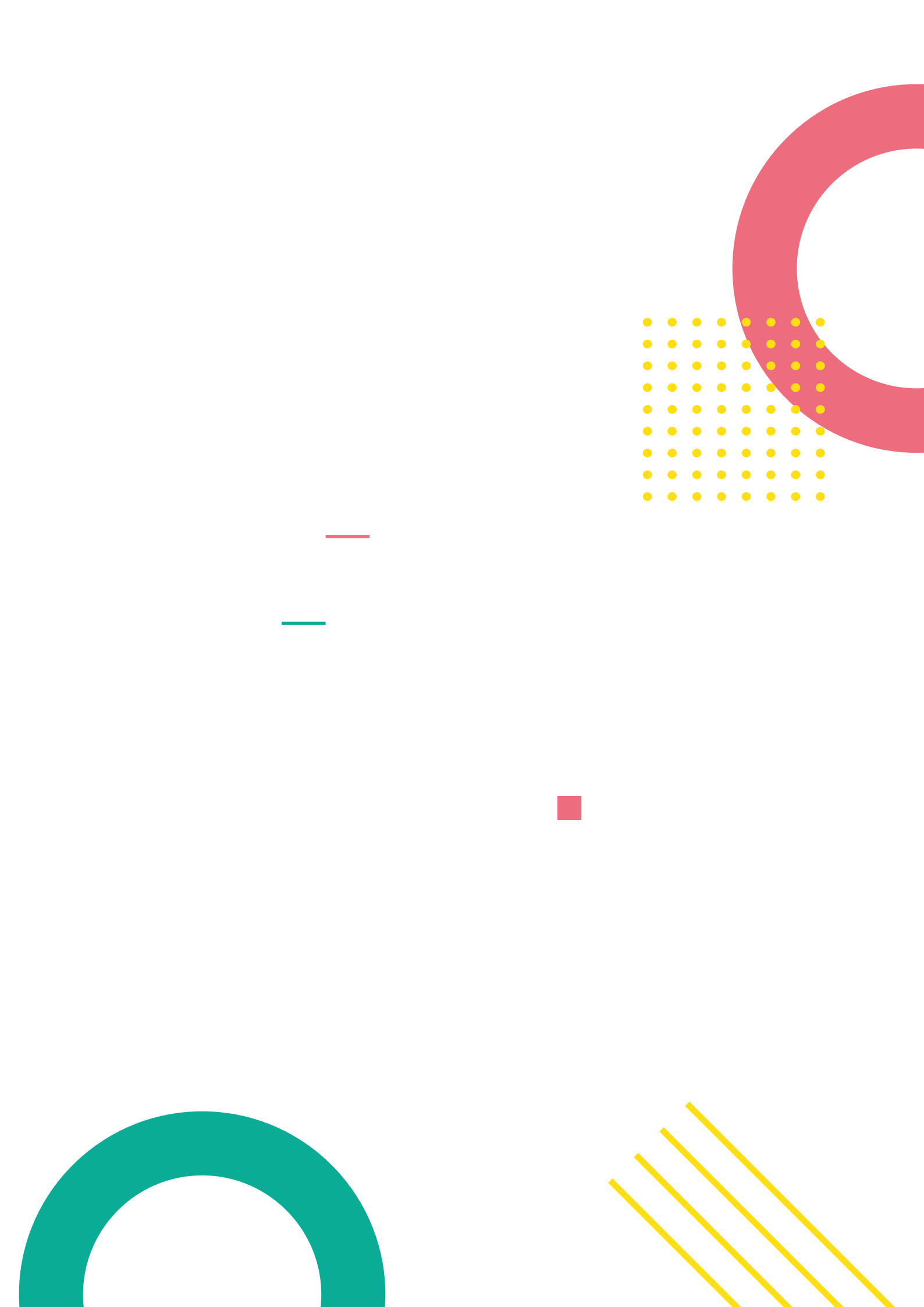
Mit jelent ma férfinak vagy nőnek lenni, és mennyiben határozzák meg életünket a társadalmi nemi szerepek? A kérdés sokféle, egymástól is eltérő választ hív elő – tematikus lapszámunk öt írása ezek közül jár körül néhányat, különböző nézőpontokból közelítve a nemiség, a nemi szerepek és a női test reprezentációjának kérdéséhez. László Tamás és Szabó László nyitó tanulmánya egy országosan reprezentatív kérdőíves felmérés adatain, klaszteranalízis segítségével vizsgálja, milyen szerepfelfogások élnek egymás mellett a mai magyar társadalomban – anélkül, hogy a nőiesség és a férfiasság tartalmáról állást foglalna. Eredményeik szerint a két nem attitűdjei nem egymás tükörképei. Várnagy Dorottya esszéje azt a folyamatot járja körül, amelyet a női test „közterületté válásaként” ír le: a male gaze, az utcai zaklatás és az áldozathibáztatás összefüggéseit elemzi, majd a kortárs feminista művészet érzékenyítő szerepe mellett érvel. Ambrus Eszter írása a kereskedelmi képalkotás – a stock fotók – világát teszi vizsgálat tárgyává, és azt az olvasatot bontja ki, amely szerint a keresőmotorok által preferált képi sémák a nemi szerepek hagyományos mintázatait ismétlik meg.

Bordács Andrea filmesztétikai tanulmánya a női nyomozók televíziós ábrázolását veszi szemügyre: egy olyan karaktertípust mutat be, amely a profilozás, a megfigyelés és nemegyszer a szabályok áthágása révén jut eredményre – más úton, mint a klasszikus férfi nyomozói hagyomány. Zárásként Afangide-Késmárki Ukowo Uwem recenziója Maszlag Fanni *Újragondolt örökség* című kötetét ajánlja olvasóink figyelmébe; a könyv az oláh cigány közösségek női világát három nemzedék életútján keresztül vizsgálja, arra keresve a választ, miként alakul az örökség és a női identitás egy változó világban.

Jó olvasást kívánok!

Kollár Dávid
főszerkesztő

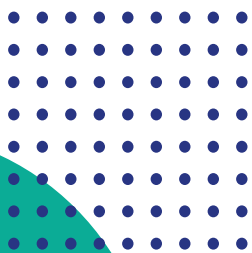
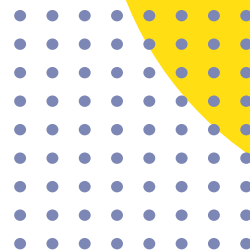
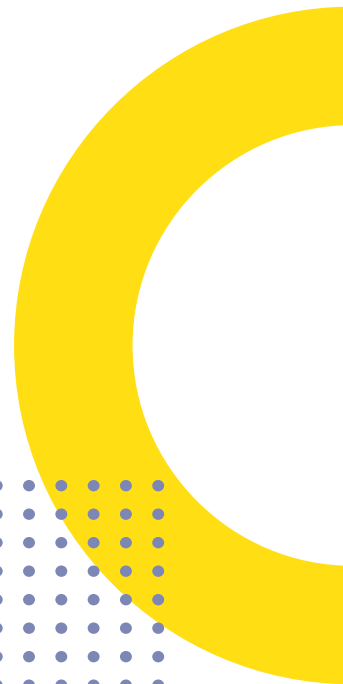




TARTALOMJEGYZÉK

01	NŐIESSÉG ÉS FÉRFIASSÁG EGY SZOCIOLÓGIAI FELMÉRÉS TÜKRÉBEN László Tamás - Szabó László 5
02	PROFILOZÁS ÉS A SZABÁLYOK ÁTHÁGÁSA Bordács Andrea 30
03	A LÁTHATATLAN, ALAPÉRTELMEZETT PATRIARCHÁLIS KÓDOK ÉS A KOLLEKTÍV EMLÉKEZET MODERN VIZUÁLIS RENDSZEREI Ambrus Eszter 46
04	HOGYAN VÁLIK A NŐI TEST KÖZTERÜLETTÉ? Várnagy Dorottya 58
05	KISEBBSÉGGUTATÁS KISEBBSÉGI NÉZŐPONTBÓL - RECENZIO MASZLAG FANNI ÚJRAGONDOLT ÖRÖKSÉG CÍMŰ KÖNYVÉRŐL Afangide-Késmárki Ukowo Uwem 74





NŐIESSÉG ÉS FÉRFIASSÁG EGY SZOCIOLÓGIAI FELMÉRÉS TÜKRÉBEN

– László Tamás¹ – Szabó László² –

Absztrakt

A tanulmány a nőiesség és férfiasság társadalmi értelmezéseit vizsgálja a mai magyar társadalomban, egy országosan reprezentatív kérdőíves felmérés adatainak elemzésére támaszkodva. Kiindulópontunk a biológiai nem és a társadalmi nem fogalmi elkülönítése, valamint a nemi szerepek társadalmi konstrukciójára irányuló szociológiai megközelítések főbb eredményeinek áttekintése. Az empirikus elemzés során azt vizsgáljuk, hogy a nőiességhez és férfiassághoz kapcsolódó attitűdök milyen jellegzetes mintázatokba rendeződnek a férfiak és nők körében, és ezek a mintázatok miként kapcsolódnak társadalmi-demográfiai jellemzőkhöz, életkori sajátosságokhoz és iskolai végzettséghez. Az adatok feltáró klaszteranalízissel történő elemzése alapján a férfiak esetében négy, a nők körében három egymástól jól elkülöníthető szerepfelfogási csoportot azonosítunk. Az eredmények arra utalnak, hogy a nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök nem szimmetrikusan tükröződnek a férfiak és nők között, és hogy a női szerepfelfogások terén markánsabb átalakulási mintázatokra lehet következtetni, mint a férfiak esetében. A tanulmány rámutat arra is, hogy a hagyományos és az egalitárius szerepértelmezések egymás mellett élése differenciált attitűdszerkezeteket eredményez. Tanulmányunk a társadalmi nemi szerepek empirikus vizsgálatán keresztül hozzájárul a magyar társadalom nemi attitűdszerkezetének árnyaltabb megértéséhez.

Kulcsszavak: társadalmi nem, biológiai nem, gender, nemi szerepek, klaszterelemzés, férfiasság, nőiesség

Bevezetés

A társadalmi nemek diskurzusáról

Tanulmányunkban azt a kérdést járjuk körül, hogy a férfi és női szerepeknek milyen különféle felfogásai vannak jelen a mai magyar társadalomban. A kérdőíves felmérés eredményeire épülő statisztikai elemzésünk értelmezéséhez azonban elengedhetetlen, hogy röviden ismertessük, mi az a – politikai aspektusoktól és értékítéletektől sem mentes – társadalmi és tudományos diskurzus, amely a biológiai és társadalmi nem fogalmainak kontextusát adja. Anélkül, hogy állást foglalnánk a közéleti nyilvánosságban zajló „gender-vitában”, a következőkben röviden bemutatjuk, hogy a szociológia tudományának főárama mit ért biológiai és társadalmi nem alatt, valamint hogy a társadalmi nemi szerepek kutatásának milyen főbb csapásirányai vannak.

Biológiai és társadalmi nem

A nemekről való kurrens szociológiai gondolkodásban alapvetőnek számít a biológiai nem (angol nyelvű szövegekben: sex) és társadalmi nem (gender) fogalmi elkülönítése. Ez a distinkció nem csupán munkafogalmi eszköz, hanem kulcsfontosságú elem a feminista elméletekben, a szociológiában és a pszichológiában, mivel lehetővé teszi a biológiai adottságok és a társadalmi konstrukciók szétválasztását. Így lehetővé válik olyan társadalomtudományos leírások kidolgozása, amelyek a biológiai determinizmustól eltérő logika mentén mutatják be a társadalmi valóságot.

A distinkció felvilágosodás utáni gyökerei a huszadik század első felére nyúlnak vissza. Margaret Mead (2003) amerikai antropológus *Sex and Temperament in Three*

¹ Senior kutató, Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány; doktorjelölt, ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem. Elérhetőség: laszlo.tamas@szazadveg.hu

² Egyetemi hallgató, PPKE Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Elérhetőség: szlaszlo103@gmail.com

Primitive Societies című művében összehasonlító terep- kutatásra támaszkodva arra jutott, hogy a férfiasághoz és nőiességhoz társított viselkedési minták nem univerzális biológiai adottságok. Új-guineai közösségek vizsgálata során Mead azt az álláspontot alakította ki, miszerint a nemi szerepek és temperamentumok szerveződése jelentősen eltérhet a korabeli nyugati normáktól: egyes közösségekben mindkét nem hasonlóan „férfiasnak”, másutt inkább „nőiesnek” tekintett tulajdonságokat mutat. Elemzése ezzel a kulturális relativizmus szemléletét alkalmazta a nemek kérdésére, és fontos elméleti előzményévé vált – a majdani kritikák ellenére is – annak a későbbi feminista állításnak, hogy a társadalmi nem több, mint a biológiai különbségek közvetlen kifejeződése.

A sex/gender megkülönböztetés filozófiai előzményei Simone de Beauvoir (1969) *A második nem* című művéhez is visszavezethetők. A francia egzisztencialista filozófus híres tétele – „nem nőnek születik az ember, hanem azzá válik” – azt hangsúlyozza, hogy a nőiesség nem biológiai determinizmus következménye, hanem társadalmi és történeti folyamatok eredménye. De Beauvoir elemzése szerint a „nő” mint kategória az alárendeltség strukturális viszonyaiban formálódik, vagyis a női identitás a társadalmi szerepek, normák és hatalmi viszonyok keretében jön létre. (Beauvoir, 1969) Gondolatmenete fontos filozófiai alapot teremtett a későbbi elméleti

elkülönítéshez, és mindmáig a feminista gondolkodás egyik klasszikus, gyakran hivatkozott szövege.

Robert J. Stoller *Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity* című munkája már explicit módon hivatkozik erre a kettős szemléletre. A szerző pszichoanalitikus vizsgálatok alapján arra a következtetésre jut, hogy a nemi identitás fejlődésében a testi adottságokhoz kötött nem és a pszichoszociális identitás dimenziói elválhatnak egymástól. (Stoller, 1994) A már inkább szociológiai szemléletű diskurzus tekintetében Ann Oakley nevét emelhetjük ki. Munkássága nagy szerepet játszott abban, hogy elterjedtté vált a gender mint társadalmi konstrukció felfogása. Oakley-nál a nőiesség és férfiaság már nem biológiai adottság, hanem hangsúlyozottan társadalmilag létrehozott és reprodukált szerepek sora. (Oakley, 2015)

A társadalmi nem fogalma az elméleti irányultságú diskurzusban sokat finomodott az elmúlt évtizedekben. Joan W. Scott klasszikus meghatározása szerint – Beauvoir szemléletmódjához hasonlóan – *a társadalmi nem* nem egyszerűen identitás- vagy szerepkategória, hanem a hatalmi viszonyok egyik alapvető strukturáló dimenziója. (Scott, 1986) A mindennapi interakciók mikroszintjére fókuszálva pedig Candace West és Don H. Zimmerman „doing gender” koncepcióját érdemes megemlítenünk,



mely szerint *a társadalmi nem* folyamatosan újratermelő társadalmi gyakorlat, amely az interakciók során létre és erősödik meg. (West és Zimmerman, 1987)

A társadalomkutatások számára tehát a gender tág fogalom, amely nemünk társadalmi meghatározottságát hivatott vizsgálni. Ez két elkülöníthető dimenziót foglal magában: *a nemi identitást* – azaz a szubjektív reflexiót arra vonatkozóan, hogy mit gondolunk saját nemünkről általában – és a *nemi önkifejezést* (vagy nemi kifejezést), amely azokat a társas gyakorlatokat öleli fel, amelyek révén adott nemi identitás kifejezésre jut mások számára. (Giddens et al., 2024) A nemi identitás arra utal, hogy az egyén miként látja és írja le önmagát, például nőként vagy férfiként, lányként vagy fiúként, vagy éppen olyan identitással, amely a bináris kategóriákon kívül helyezkedik el, mint például a genderqueer vagy a nonbináris. A nemi identitás megegyezhet a születéskor megállapított biológiai nemmel, de különbözhet is attól.

Azt a személyt, akinek nemi identitása összhangban van a születéskor hozzárendelt nemével, ciszneműnek nevezik. Ezzel szemben a transznemű egy gyűjtőfogalom, amely *„mindazon emberek teljes körét jelöli, akiknek nemi identitása nem felel meg annak, amit általában a születéskor megállapított nemükhöz társítanak”* (American Psychological Association, 2015). A nemi identitás azonban nem feltétlenül látható mások számára. A nemi kifejezés arra utal, hogy az egyén miként fejezi ki nemi identitását viselkedésével, öltözködésével, hangjával, gesztusaival és más külső jellemzőkkel. Ezek a megnyilvánulások megfelelhetnek, de el is térhetnek azoktól a társadalmilag meghatározott viselkedésformáktól és tulajdonságoktól, amelyeket általában a férfiassághoz vagy nőiességhez társítanak. A maszkulinitás és a feminitás a nemi kifejezés bináris osztatú csoportosítása. Különböző intellektuális vállalkozások olvashatók, amelyek a két fogalmat érzéki benyomások empirikus vizsgálatával (Kachel, Steffens & Niedlich, 2016), társadalmi funkciókon keresztül (Parsons és Bales, 1955), vagy éppen gender identitás és szerepelvárások alapján (Spence és Buckner, 1995) próbálják definiálni. Jelen kutatásban nem filozófiai értelemben vett ontológiai konceptualizálási kísérletként rögzítjük ezt a két terminust – olyan módon, hogy az az esszencializmus / konstruktivizmus, vagy univerzalizmus / nominalizmus diskurzusában elhelyezhetővé váljon – hanem olyan re-

ferenciaként használjuk őket, amelyen keresztül a magyar népesség nemi normákhoz való igazodását kvantitatív módon megragadhatjuk.

A *gender szocializáció* a terület egyik kulcsfogalma, amely a nemi különbségek társadalmi kialakulását magyarázza. (Ryan, 2007) A szocializáció általánosságban azt a folyamatot jelenti, amelynek során az egyén elsajátítja a társadalom normáit, értékeit és viselkedési mintáit, és megtanulja, hogyan helyezkedjen el a társadalmi világban. A gender szocializáció ennek a folyamatnak az a dimenziója, amelynek során az egyének megtanulják és interiorizálják azokat a normákat, szerepeket, attitűdöket és tudásformákat, amelyek egy adott társadalomban a nemekhez kapcsolódnak. A család elsődleges szerepet játszik a nemi ideológiák és szerepek kialakításában és fenntartásában. A gyermekek a mindennapi interakciók során tanulják meg, milyen viselkedést, érdeklődést vagy érzelmi kifejezést tartanak „fiúsnak” vagy „lányosnak”. Ahogy növekednek, a szocializációs közegek köre bővül: az iskola új normákat és kategóriákat közvetít, a kortárs-csoportok pedig egyre erősebb hatást gyakorolnak az énképre és a nemi identitás alakulására, különösen serdülőkorban. A nemi különbségek társadalmi konstrukciójában a tömegmédiának – napjainkban különösen a közösségi médiának – is jelentős szerepe van. A média a nemekhez kapcsolódó viselkedési mintákat, ideálokat és sztereotípiákat közvetíti, amelyek befolyásolják, hogy a fiatalok miként értelmezik, alakítják és jelenítik meg saját nemi identitásukat.

A genderkutatás történeti bemutatása

Women and Gender Studies: Its Origins and Intersections with Sociology című írásukban Angela Hattery és Earl Smith a nők és a gender studies kialakulását, valamint a terület szociológiához fűződő szoros kapcsolatát mutatják be. (Hattery és Smith, 2017) Bár a diszciplína intézményesülése 1969-hez, a Cornell Egyetemen meghirdetett első kurzushoz köthető, szellemi előzményei jóval korábbra, a tizenennyolcadik századi felvilágosodás korára nyúlnak vissza. Ebben az időszakban olyan gondolkodók, mint Friedrich Engels, Emma Goldman vagy Charlotte Perkins Gilman a nemi különbségek társadalmi jelentését, a privát és a publikus szféra elkülönülését, valamint az ipari forradalom következményeit elemezték, különös tekintettel a nők gazdasági függőségére és a háztartási munkamegosztásra.

Hattery és Smith áttekinti a feminizmus történeti hullámait is. (Hattery és Smith, 2017) Az első hullám a tizenkilencedik század végén és a huszadik század elején elsősorban a politikai jogegyenlőségre, mindenekelőtt a női választójogra összpontosított, olyan meghatározó alakokkal, mint Susan B. Anthony és Elizabeth Cady Stanton. Ugyanebben az időszakban Margaret Sanger a reprodukív jogokat állította középpontba, tevékenysége azonban összefonódott az akkoriban széles körben elfogadott eugenikai gondolkodással. A második hullám az 1960-as és 1970-es években a munkaerőpiaci részvételre és a reprodukív önrendelkezésre helyezte a hangsúlyt; Gloria Steinem és Betty Friedan munkássága nyomán a tudatosságemelő csoportok nemcsak elméleti, hanem konkrét jogi változásokat is előmozdítottak, például a családon belüli erőszak kriminalizálását. A harmadik hullám az 1990-es évektől az identitáspolitika és az interszekcionalitás kérdéseit emelte előtérbe, Patricia Hill Collins, Gloria Jean Watkins (bell hooks) és Kimberlé Crenshaw írásai pedig kritikusan reflektáltak a korábbi feminista irányzatok fehér, középosztálybeli és heteroszexuális perspektívájára. A legújabb kutatások a diszciplína hagyományos elemzési kereteit a kritikai reflexiók hatására az interszekcionalitás fogalmának bevezetésével gazdagították. Az interszekcionalitás egy olyan megközelítés, amely szerint a gender soha nem önmagában működik, hanem mindig osztály-, rassz- és szexualitásalapú viszonyokkal együtt formálódik. Ezek a tengelyek nem egyszerűen összeadódnak, hanem kölcsönösen alakítják egymást, miközben a heteronormativitás privilegizálja a heteroszexualitást, és meghatározza a nemi kategóriák értelmezését. Bár a transzgender jelenségek kulturálisan és történetileg változatos formákban jelennek meg, a genderhez kapcsolódó hierarchiák és megosztottságok alapvető társadalmi struktúráként továbbra is fennmaradnak. Összességében a szerzők mellett érvelnek, hogy a gender nem választható el más társadalmi viszonyoktól, jelentése folyamatosan változik, mégis mindenütt hierarchikusan szervezett, és a szociológia különösen alkalmas arra, hogy strukturális, kulturális és interakciós szinteken elemezze ezeket a konfigurációkat.

A *The Sociology of Gender* című munkájukban Stevi Jackson és Sue Scott a már bemutatott gender fogalom kapcsolatát vizsgálja a szociológia területén megfigyelhető fejlődésére vonatkozóan, kiemelve

annak elméleti jelentőségét is. (Jackson és Scott, 2017) A gender a 1970-es évek elején vált a szociológiai gondolkodás központi kategóriájává, olyan fogalomként, amely a nők és férfiak közötti hierarchikus társadalmi megosztottságot és kulturális különbségeket írja le, hangsúlyozva ezek társadalmi eredetét a biológiai meghatározottsággal szemben. A gender megjelenése előtti szociológia alapvetően férfiközpontú volt, a meghatározó elméletek és empirikus vizsgálatok többnyire férfi nézőpontból születtek. A funkcionalista megközelítések, különösen Talcott Parsons munkái az 1950-es évekből, a családon belüli nemi szerepeket komplementernek tekintették, ahol a férfiak instrumentális, a nők pedig affektív funkciókat látnak el, hozzájárulva a társadalmi stabilitáshoz (Parsons és Bales 1955).

Ezzel párhuzamosan azonban már korán megjelentek kritikus hangok. Margaret Mead már említett kulturális antropológiai kutatásai a nemi szerepek kulturális variabilitását hangsúlyozták, míg Viola Klein és Mirra Komarovsky rámutattak a szociológiai gondolkodás androcentrikus torzításaira, a nők kettős terhelésére és az egymásnak ellentmondó társadalmi elvárásokra.



Ezek az elemzések megkérdőjelezték a nemi különbségek természetesként való kezelését, és előkészítették a terepet a genderelmélet számára. A feminizmus második hullámának hatására a késő 1960-as és az 1970-es években a „sex roles” fogalmát fokozatosan felváltotta a „gender” és a „patriarchátus” fogalmi köré szerveződő diskurzus. Simone de Beauvoir, Ann Oakley – aki világosan elválasztotta a biológiai nemet a társadalmilag konstruált gendertől – és Gayle Rubin a sex/gender rendszer elemzésével hangsúlyozták, hogy a gender történetileg és kulturálisan változó, hierarchikus viszonyrendszer, amely nem pusztán különbséget, hanem egyenlőtlenséget jelent, és más társadalmi hierarchiákkal, például az osztállyal, a rasszal és a szexualitással összefonódva működik (Giddens et al., 2024).

A gender szociológiai integrációja alapvetően alakította át a családról és a munkáról való gondolkodást, új kutatási területeket nyitott meg, például a nők elleni erőszak vagy a szexualitás társadalmi konstrukciójának vizsgálatát. (Hattery és Smith, 2017). Ennek következtében a gender fogalma is újrakonceptualizálódott: egyre több elmélet kérdőjelezi meg a sex–gender dichotómiát, rámutatva arra, hogy maga a biológiai nem is társadalmi jelentésekkel terhelt konstrukció. Az etnometodológiai megközelítések szerint a gender az interakciókban, az attribúciókban és a mindennapi performanciákban jön létre; a materialista feminizmus a patriarchális dominancián keresztül értelmezi a sex kategóriájának létrejöttét; a posztstrukturalista és posztmodern elméletek, különösen Judith Butler munkái pedig a gender performativitását hangsúlyozzák, és elutasítják egy stabil, eredendő nemi identitás feltételezését.

Napjaink társadalomtudományi gondolkodásában – a kapcsolódó viták ellenére is – viszonylag általánosan elfogadott tétel, hogy a *társadalmi nem* folyamatosan alakuló kategória, tartalma történeti és kulturális szempontból változó, de legalábbis változékony. A viták jórészt olyan kérdéskörök körül szerveződnek, amelyek a változatok és változások normatív aspektusaival függnek össze. Azt azonban valószínűleg elfogadhatjuk – egyfajta „mértékletes” viszonyulást tanúsító – kiindulópontként, hogy

a társadalmi nem fogalma leginkább a női és férfi szerepekhez való viszonyulások pluralitásának elemzését teszi lehetővé. A jelen tanulmányban közölt empirikus vizsgálat erre az alapra épül, ugyanakkor tartalmi szempontból nem vizsgáljuk a férfiaság és a nőiesség mibenlétét, a jelentések konkrét referenciáit. E formális megközelítésben az adott kultúrában, adott korban uralkodó nemi szerepekről alkotott interszubjektív képzetek – melyek létének elfogadása nélkül nem feltételezhetnénk, hogy a kutatási, kérdezési szituációban a telefonos operátor és a válaszadó elégséges mértékben megértette egymást – és még inkább az azokhoz való kontingens viszonyulások érdekeseek számunkra. Ebben az értelemben kutatásunk keretei között a férfiaság és a nőiesség fogalmi relációs jelentőséggel bírnak, mintegy üres jelölőként (Laclau és Mouffe, 1991; Laclau, 2007 – idézi Máté-Tóth, 2011: 731–740) is felfoghatók – közelebbi meghatározásuk éppen annak vizsgálhatóságát lehetetlenítette volna el, hogy az egyéni mentális reprezentációk miképpen igazodnak az identifikáció diskurzív terében a kollektív reprezentációkhoz, azaz végső soron a „kényszerként” (társadalmi tényként) is felfogható normához.

Módszertan

A jelen tanulmányban közölt elemzés empirikus alapját egy, a Századvég által 2022 márciusában elvégzett omnibusz kérdőíves kutatás képezi, melynek eredményei a magyarországi felnőtt lakosságra reprezentatívak, a legfontosabb szociodemográfiai ismérvek mentén. Az adatokat nemek, életkori csoportok, legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a lakhely településtípusa szerint súlyoztuk, a 2016-os kisépszámlálás adatai alapján. Az adatfelvétel telefonos (CATI³), kérdezőbiztossal támogatott módon valósult meg, az adatbázis összesen 1002 esetet tartalmaz. A kérdőív – elemzésünk szempontjából releváns – kérdései a biológiai (sex) és a társadalmi nem (gender) kérdésköréit mindenekelőtt a szocializáció és az identifikáció vetületében vizsgálták. A szexuális orientációra vonatkozó kérdések elsősorban a társadalom által elfogadott normákhoz való reláció pontosítása miatt kerültek a kérdéssorba, az elemzés során azonban végül nem kerültek be a klaszterképző változók közé.⁴

³ Computer-assisted telephone interviewing.

⁴ A kérdéssor tematikus elemei megtalálhatók a tanulmány függelékében (A kérdőív tematikus kérdései). A hazai kutatások fényében (lásd például: Takács és Szalma, 2022) a heteronormatív irányultságot a normatív és hagyományos, míg az ettől eltérő szexuális orientációkat nem-normakövetőként és progresszívként célszerű értelmezni.

A megkérdezés az anonimitás feltételeinek megfelelt, a válaszadás önkéntes módon történt.

Biológiai és társadalmi nem a magyar társadalomban

Elemzésünk keretei között arra keressük a választ, hogy a magyar társadalomban a két alapvető, de legalábbis legáltalánosabban ismert és elfogadott – biológiai és egyúttal – társadalmi nem (férfi és nő) esetében milyen különféle szerepfelfogások vannak jelen, illetve hogy ezek mintázatai mennyiben mutatnak párhuzamosságokat vagy éppen eltéréseket a férfiak és nők kategóriái között. Az eredmények értelmezése során abból indulunk ki, hogy a biológiai és társadalmi nemekkel, illetve szerepekkel kapcsolatos idealizációk és absztrakciók bizonyos mértékig a társadalmi folyamatok függvényei, és mint ilyenek, nem függetlenek az egyéni életút és a társadalmi változások körülményrendszerétől, azok hatásaitól. Azaz a hozzájuk való viszonyulásban – a kérdőíves kutatás során kapott válaszok valamiképpen ennek a viszonyulásnak a lenyomataként is felfoghatók – szerepet játszhatnak életszakaszokkal és generációs karakterjegyekkel összefüggő tényezők is. Következtetéseink során – mindezek szellemében – arra is kísérletet teszünk, hogy a férfiak és nők szerepfelfogásaiban és attitűdjeiben tetten érhető mintázatokot a társadalmi és generációs változások kontextusában értelmezzük.

Fontosnak látjuk előzetesen azt is hangsúlyozni, hogy megközelítésünk nem lép túl a nemek hagyományos, kettős felosztásán – a biológiai nem esetében a kérdésbiztos által a kapcsolatfelvétel során, külön kérdés nélkül kódolt változót vesszük alapul, a társadalmi nemmel kapcsolatos tapasztalatokat és véleményeket pedig a kérdőív vonatkozó kérdéseire kapott válaszok alapján összegezzük, mint a női/férfi társadalmi szerepek alternatív megvalósításait és az azokkal kapcsolatos felfogásokat.

A feltett kérdések alapvetően a válaszadók általánosabb attitűdjeinek vizsgálatára alkalmasak, vagyis nem vonhatunk le árnyalt következtetéseket arra vonatkozóan, hogy ki milyen konkrét példákat, értelmezéseket, érzéseket társít a nőiesség és a férfiasság fogalmához, milyen árnyaltabb jelentéstartalommal ruházza fel azokat.⁵

A klaszterek kialakítása

A társadalmi nemi szerepekkel kapcsolatos kutatási kérdés megválaszolásához a klaszteranalízis feltáró jellegű módszerét választottuk. Mivel a – biológiai nemüket tekintve – nőkre és férfiakra vonatkozóan két, külön klaszterelemzést futtattunk le, és így a mintaelemszám a hasonló módszertanra épülő kutatásokhoz viszonyítva közepesnek mondható (ötszáz körüli), a csoportok kialakításához hierarchikus eljárást (Ward-módszer, négyzetes euklideszi távolságméréssel) használtunk.⁶ Az elemzést az eltérő skálák miatt – a két nem esetében külön-külön – standardizált változókon végeztük el. A klaszterek kialakításához végül hat változót használtunk fel, melyek megfeleltek az alkalmazott statisztikai eljárás feltételeinek, mind az együtt járás mértékét, mind a klaszterképzésbeli súlyukat, mind az értelmezhetőséget tekintve. Így egy-egy kérdés vonatkozott a nevelés jellegére (férfias–nőies), a szocializációs közegre (férfi–női dominancia), a preferált társas viszonyokra (férfi–női társaság), az identitásra (férfiasság–nőiesség),⁷ a relatív presztízsré (szintén férfi–női viszonylatban), illetőleg a nemiségről alkotott elképzelésekre (a nők és férfiak hasonlóságának–különbözőségének kontextusában).⁸ A töréspontok alapján a férfiak esetében négy vagy öt, a nőknél pedig három-öt klaszter kialakítása tűnt ideálisnak. Az eltérő klaszterszámú változatok között az alapján döntöttünk, hogy az adatbázisban szereplő eseteket négyféle, véletlenszerű sorrendbe rendezve⁹ is áttekintettük, hogy kettő-hat klaszter esetében hogyan és mely csoportok bomlanak ketté. A férfiaknál a jól értelmezhető négyklaszteres megoldást választottuk.

⁵ A kutatás során – a fentiekkel összhangban – tudatosan nem definiáltuk tartalmi szempontból a férfiasság és a nőiesség jelentését (a kérdőíves lekérdezés során sem), és ilyen jellegű meghatározást, konkretizálást válaszadóinktól sem kértünk (azaz nem kérdeztük meg, hogy mit jelent számukra a férfiasság és a nőiesség). Ebben az elemzési keretben tehát nem a férfiasság és a nőiesség jelentésárnyalatai, hanem az általánosan férfiasnak és nőiesnek gondolt normákhoz, szerepekhez fűződő viszonyulások érdekesek számunkra. Az elemzés során továbbá önálló kategóriaként nem vizsgáltuk a válaszadók szexuális irányultságát sem.

⁶ A beállításoknál maximális (999) iterálási számot és – a hiányzó értékek esetében – „listwise” módszert alkalmaztunk.

⁷ Az identitás dimenzió ebben az esetben nem feleltethető meg egy az egyben a szakirodalom által nemi identitásként megnevezett fogalomnak – inkább a nemi önkifejezés egyfajta önleírásaként tekinthetünk rá.

⁸ A vonatkozó kérdések megtalálhatók a függelékben (A kérdőív tematikus kérdései): K4.1., K4.2., K4.3., K4.4., K4.7., K5. Ezen változók (érvénytelen válaszlehetőségeket is tartalmazó) gyakorisági eloszlása – a teljes (férfiakra és nőkre bontott) mintára vonatkozóan – szintén megtalálható a függelékben (A klaszterképző változók gyakorisági eloszlása a mintában).

⁹ A hierarchikus klaszterképzési eljárás során az esetek sorrendjében meglévő szisztematikusság hatással van a létrejövő klaszterstruktúrára, ezért volt célszerű véletlenszámgenerátort használni az elemzés során.



Míg az ő körökben mind a négyféle véletlensorrend esetén lényegében azonos módon és igen hasonló arányokban töredezik szét a sokaság (vagyis viszonylag egyértelmű a különféle szerepfelfogások alkotta struktúra), addig a nők esetében nem volt ilyen egyértelmű a kép. A két alapvető, inkább feminin és inkább maskulin karakterű klaszter igen heterogén módon (és arányban) volt szétbontható mind további klaszterekre. Végül ebben az esetben a nagyobb klaszterszámú változatok értelmezésselileg esetlegessége és a töréspontra vonatkozó „könyökszabály” alapján a háromklasztos változatnál maradtunk. Ebben a verzióban a nőies normát megjelenítő csoport vált ketté, míg a férfiasabb klaszter egy tömböt alkotva maradt meg (a négyklasztos változatban ez utóbbi bomlott volna tovább, egy általánosabb, „maskulin norma” képviselőire, valamint egy „erős női karaktert” megjelenítő csoportra, de különösen utóbbi

a rendelkezésre álló adatok alapján csak nagyon kevés szempont szerint lett volna értelmezhető, már az elnevezést is pontatlanná, bizonytalaná téve).

A klaszterek bemutatása

A férfiak és nők csoportjának klasztereit¹⁰ külön-külön mutatjuk be. Mindenekelőtt a klaszterképző változók alapján térünk ki a létrehozott csoportok jellegzetességeire, ezt követően pedig klaszterenként haladva ismertetjük további jellemzőiket a kérdőíves kutatásban szereplő szociodemográfiai változók és a kérdőív többi tematikus kérdése alapján.¹¹ Minden esetben kiemeljük azt a szempontot is, hogy vizsgálatunk alapján megfigyelhető-e valamilyen szignifikáns eltérés az egyes, életkori – egyúttal potenciálisan generációs – alapon képezhető társadalmi csoportok között.¹²

¹⁰ A férfiak esetében: progresszív normakövetők, konzervatív normakövetők, rurális nőtisztelő, feminin férfiak. A nők esetében: feminin normakövetők, nők férfiközösségekben, maskulin normakövetők.

¹¹ Az interpretáció során az egyes csoportok felülreprezentáltságát jelző mutatószám, az úgynevezett korrigált standardizált reziduális (Everitt és Skrondal, 2010) segítségével igyekszünk plasztikussá tenni. A könnyebb áttekinthetőség végett sávok kategorizálást használtunk: szignifikáns mértékben felülreprezentáltak a 2 fölötti értékeket tekintettük, 3-ig bezárólag, közepesen a 3–5, kiemelkedően az 5–10 közötti értékeket, pontosabban azon csoportokat, amelyekhez az adott értékek tartoznak. A keresztábrás összefüggések áttekinthetősége érdekében egyes, skálaszerű kérdések összevonható értékeit kategorizáltuk. A klaszterek jellemzéséhez felhasznált kérdések megtalálhatók a függelékben (A keresztábrás összefüggések megállapításához felhasznált kérdések és változók).

¹² Ebben a vonatkozásban a szöveges elemzés során mind a pozitív, mind a negatív irányú szignifikáns karakterisztikákra kitérünk.

Férfiak

A férfiak csoportján belül két nagyobb klaszter, ha úgy tetszik, norma körvonalazódik. Az egyik (*progresszív normakövetők*) inkább progresszívnek mondható, amennyiben a nemek hasonlósága mellett tör lándzsát, ugyanakkor jellemzően férfias közegben szocializálódott. Valamelyest ők is inkább a férfiakat tartják többre, ám közel sem olyan mértékben, mint a másik nagyobb csoport (*konzervatív normakövetők*). Utóbbiak esetében ez egy markáns jellemvonás, ahogy az is, hogy férfias nevelést kaptak, hogy önmagukat férfiasnak tartják, illetve hogy férfiak társaságában érzik jobban magukat. Ennek a csoportnak az előbbieknél is egyértelműbb tulajdonsága, hogy a nők és férfiak között éles különbségeket látnak. *Rurális nőtisztelőnek* neveztük el a harmadik klasztert, amelynek tagjai – mint később látni fogjuk – erősen kötődnek a vidéki terekhez.¹³ Emellett elnevezésüket talán a konzervatív felfogásnál is archaikusabbnak tetsző attitűdbeli jellegzetességeik is erősítik: a – patriarchális társadalmi

viszonyok között – különösen erős nőtisztelet mellett az is igaz rájuk, hogy döntően női környezetben szocializálódtak, és ott is érzik otthonosabban magukat. Az ebbe a csoportba tartozók is inkább férfiasnak tartják magukat (annak ellenére, hogy jellemzően inkább valamivel nőiesebb nevelésben részesültek), de markánsan jellemző vonásuk az is, hogy a nemek között lényegi különbségeket vélnek felfedezni – ez a nemek „presztízsbeli hierarchiáját” illetően merőben más képzetekkel társul, mint a konzervatív normakövetők esetében. Végül a férfiak körében a negyedik klaszter a *feminin férfiak* viszonylag szűk csoportjává. Ők kiugró mértékben inkább nőiesnek tartják magukat, és az átlaghoz képest egyértelműbben inkább úgy gondolják, hogy nőies nevelést kaptak. Ugyanez a feminin jelleg jelenik meg a szocializáció és a preferált társaság dimenzióiban is. A nőket és a férfiakat alapvetően egymáshoz hasonlóként gondolják el, ugyanakkor inkább a nőket tartják többre.

1. táblázat: A standardizált változók átlagértékei klaszterenként¹⁴

Oszlopok: klaszterek (elemszám) / sorok: klaszterképző változók	Progresszív normakövetők (184)	Konzervatív normakövetők (112)	Rurális nőtisztelők (67)	Feminin férfiak (21)
Nevelés (férfias – nőies)	0,13	-0,55	0,17	1,77
Szocializáció (férfias – nőies)	-0,32	0,12	0,51	0,38
Társaság (férfias – nőies)	-0,09	-0,43	0,51	0,74
Identitás (férfias – nőies)	-0,05	-0,37	-0,28	3,24
Presztízs (férfiak – nők)	-0,28	-0,42	1,55	0,37
Nemiség (hasonlóság – különbözőség)	-0,59	0,62	0,72	-0,54

Forrás: Századvég, 2022 – saját szerkesztés

¹³ A kisszámú változó miatt nem minden klasztert tudtunk közvetlenül a klaszterképző változókat alapul véve elnevezni. E csoport esetében a jellemzésbe bevont változók alapján kiemelkedett a – későbbi – névadó tulajdonság, így náluk a módszertani szakirodalommal (Sajtos és Mitev, 2007: 283–328.) összhangban, a többi klasztertől eltérően az elnevezésben is helyt adtunk a szociodemográfiai szempontú leírásnak.

¹⁴ A klaszterképző változók esetében az átlagértékek a negatív tartományban a változónál zárójelben szereplő első, a pozitív tartományban pedig a második végletéhez közelítenek (az értékek egymáshoz képesti eltéréseit színárnyalatok segítségével tettük szemléletesebbé). Az egyes kérdések, illetve szemantikus differenciálkálákhoz tartozó állítások – melyek teljes formában a tanulmány függelékében (A kérdőív tematikus kérdései) is megtalálhatók – a következők voltak (a táblázat sorainak sorrendjében, fentről lefelé): Férfias nevelést kaptam – Nőies nevelést kaptam; Életem során főleg férfiak vettek körül – Életem során főleg nők vettek körül; Férfi társaságban érzem otthonosan magam – Női társaságban érzem otthonosan magam; Férfias vagyok – Nőies vagyok; Általában többre tartom a férfiakat – Általában többre tartom a nőket; Ön szerint mennyire különböznek egymástól vagy hasonlóan egymásra a nők és a férfiak?

Progresszív normakövetők

A progresszív normakövetők klaszterének – az eddigiekben elmondottakon túl – legjellemzőbb vonása, hogy nem igazán tartják fontosnak a férfiaság kihangsúlyozását (ugyanígy, szignifikánsan felülreprezentált körökben az a vélemény is, hogy a nők esetében sem fontos a nőiesség kidomborítása). Jellemzően magasan képzett csoportról van szó, de felülreprezentáltak körökben a nagyobb városokban élők is. Társadalmi státuszt tekintve – az átlagos magas iskolai végzettség ellenére – köreikben az önmagukat az alsóközép társadalmi rétegbe sorolók vannak relatíve nagyobb arányban.

A progresszív normakövetőkként megnevezett kategória esetében életkori/generációs vonatkozásban az mondható el, hogy szignifikáns mértékben alulreprezentáltak a legidősebbek, azaz a legalább hatvanéves férfiak (a korrigált standardizált reziduális értéke -2,6). Ez az összefüggés is azt erősíti, hogy ez, a számosságában legerősebbnek tűnő norma valószínűleg egy viszonylag újabb jelenség, ebben az értelemben tehát a progresszió – és a kapcsolódó társadalmi változások – egyfajta jelzőjeként is felfogható.

2. táblázat: A progresszív normakövető klaszter összefüggései más változókkal (korrigált standardizált reziduálisok)

Klaszterbe tartozás esélye	Jellemzők
Kiemelkedően felülreprezentált	–
Közepesen felülreprezentált	Kevéssé fontosnak tartják, hogy egy férfi férrias legyen (3,2) Legalább felsőfokú iskolai végzettségűek (3,2)
Szignifikáns mértékben felülreprezentált	Megyeszékhelyen élők (2,9) Alsóközép társadalmi csoportba tartozók (2,6) Fővárosban élők (2,4) A közép-magyarországi régióban élők (2,1) Kevéssé fontosnak tartják, hogy egy nő nőies legyen (2,0)

Forrás: Századvég, 2022 – saját szerkesztés



Konzervatív normakövetők

A másik, létszámát tekintve jelentősebb kategória elnevezésénél a konzervatív normakövetésre összpontosítottunk. A – már tárgyalt – klaszterképző változókon túl nem találtunk kiemelkedően vagy akár csak hangsúlyosan (közepesen) szignifikáns karakterisztikus jegyet. A korrigált standardizált reziduális értéke azonban így is jelez bizonyos eltolódásokat. Ezek alapján az általunk hagyományosabbnak tekintett szerepfelfogásokhoz kapcsolódó

normát képviselő válaszadók között szignifikánsan felülreprezentáltak a viszonylag kisebb városokban élő férfiak, az érettségivel is rendelkező középfokú végzettségűek, valamint azok, akik fontosnak tartják a férfiasság és a nőieség hangsúlyos, illetve egyértelmű megjelenítését. A felnőttkorú lakosság ötosztatú életkori csoportosítása alapján nem találtunk érdemi eltéréseket a csoportba tartozást illetően.

3. táblázat: A konzervatív normakövető klaszter összefüggései más változókkal
(korrigált standardizált reziduálisok)

Klaszterbe tartozás esélye	Jellemzők
Kiemelkedően felülreprezentált	–
Közepesen felülreprezentált	–
Szignifikáns mértékben felülreprezentált	Megyeszékhelynél kisebb városban élők (2,8) Inkább fontosnak tartják, hogy egy férfi férfias legyen (2,8) Inkább fontosnak tartják, hogy egy nő nőies legyen (2,3) Érettségivel rendelkező középfokú iskolai végzettségűek (2,0)

Forrás: Századvég, 2022 – saját szerkesztés



Rurális nőtisztelők

A rurális nőtisztelők csoportja a nagyobb létszámú klaszterekhez képest markánsabb karakterjegyekkel is leírható. A nemi szerepekhez való illetén viszonyulás erőteljesen köthető az alacsony iskolai végzettségű, alacsony státuszú társadalmi csoportok képviselőihez. Identitásukban másokhoz képest inkább meghatározó a munkásosztályhoz való kötődés. Az e klaszterbe sorolt válaszadók jellemzően kistelepülések lakói. Az elemzésbe bevont attitűdjellegű változók közül itt is

azokat emelhetjük ki, amelyek alapján – az úgynevezett rurális nőtisztelők szerint – a nőiesség és a férfiasság egyértelmű megjelenítése, kihangsúlyozása tekinthető értéknek. Akárcsak a másik, tradicionálisabbnak tűnő fel-fogást képviselő férfiklaszternél, itt is elmondható, hogy köreikben egyaránt megtalálhatók fiatalabb, idősebb és középkorú férfiak – azaz a társadalmi nemek szóban forgó megközelítése életkori/generációs szempontból viszonylagos állandóságot mutat.

4. táblázat: A rurális nőtisztelő klaszter összefüggései más változókkal
(korrigált standardizált reziduálisok)

Klaszterbe tartozás esélye	Jellemzők
Kiemelkedően felülreprezentált	Legfeljebb alapfokú iskolai végzettségűek (6,5) Alsó társadalmi csoportba tartozók (5,8)
Közepesen felülreprezentált	Éppen, hogy kijönnek a jövedelmükből (4,1) Községben, tanyán élők (4,0) Inkább fontosnak tartják, hogy egy férfi férfiass legyen (3,0)
Szignifikáns mértékben felülreprezentált	Munkásosztályba tartozók (2,7) Inkább fontosnak tartják, hogy egy nő nőies legyen (2,1)

Forrás: Századvég, 2022 – saját szerkesztés

Feminin férfiak

A férfiklaszterek közül egyértelműen a legkisebb, de igen karakterisztikus csoport a feminin férfiaké. Habár a telefonos – kérdezőbiztos közreműködésével készített – felmérés nem ideális a szenzitívebb kérdések vizsgálatához, a klaszterképző változók alapján megragadott tulajdonságokon túl kiemelhetjük, hogy az e kategóriába sorolt férfiak között viszonylag sokan vannak olyanok, akik saját nemük iránt (is) vonzódnak (és ezt hajlandók voltak megosztani a kérdezővel). Esetükben megfigyelhető, hogy a hagyományos nemi szerepek (férfiasság és nőiesség) tekintetében megengedőbbek, mint más

klaszterek tagjai. Szociológiai karakterükben – a csoport alacsony esetszáma mellett is – meghatározó elem a magas iskolai végzettség, az adatfelvétel idején aktuálisan (és talán átmeneti jelleggel) nehéz anyagi helyzet, valamint a közép-dunántúli jelenlét. Ez az egyetlen olyan férfiklaszter, ahol a felnőttkorú népességen belül pozitív összefüggést találtunk egy életkori kategória esetében. A válaszok alapján a 18–29 éves fiatal felnőttek körében figyelhető meg leginkább az a típusú viszonyulás a nemi szerepekhez, amelyet elemzésünkben a feminin férfiak megnevezéssel igyekeztünk megragadhatóbbá tenni.

5. táblázat: A feminin férfi klaszter összefüggései más változókkal (korrigált standardizált reziduálisok)

Klaszterbe tartozás esélye	Jellemzők
Kiemelkedően felülreprezentált	Jellemzően inkább keltenek bennük vonzalmat férfiak (5,9)
Közepesen felülreprezentált	Kevésbé fontosnak tartják, hogy egy nő nőies legyen (3,7) Kevésbé fontosnak tartják, hogy egy férfi férfias legyen (3,6)
Szignifikáns mértékben felülreprezentált	Legalább felsőfokú iskolai végzettségűek (2,6) Jellemzően inkább nem keltenek bennük vonzalmat nők (2,3) Felélik korábbi megtakarításaikat (2,3) A közép-dunántúli régióban élők (2,3) 18–29 évesek (2,1)

Forrás: Századvég, 2022 – saját szerkesztés

Nők

A nők esetében három nagyobb kategóriát sikerült a klaszterelemzés segítségével beazonosítanunk. Ezek a férfiak négyklaszteres struktúrájához képest jóval kiegyensúlyozottabb arányban vannak jelen a felnőttkorú népességen belül. A két, egymástól egyértelműbben elhatárolható viszonyulásmintázat egyfelől a *feminin normakövető*ké, másfelől pedig a *maszkulin normakövető*ké. E két csoport között a legélesebb különbségek a nevelés és az identitás dimenzióiban mutathatók ki. Míg a feminin normakövetők jellemzően úgy ítélik meg, hogy nőies nevelést kaptak és – ezzel konzisztens

módon – önmagukra is úgy tekintenek, mint akik megfelelnek a nőiesség (társadalmi) kritériumrendszerének, addig a maszkulin normakövetők éppen ellenkező, de hasonlóan konzisztens módon ítélik meg önmagukat. Figyelemreméltó, hogy a nők körében a legnépesebb klaszter éppen ez utóbbi, azaz sok nő tekint úgy magára, hogy korábban férfias nevelésben részesült, és az aktuális szerepmegvalósítása is férfias jegyeket hordoz. További eltérés, hogy míg a feminin normakövetői csoport kifejezetten női társaságban érzi otthonosan magát, addig a maszkulin normát követő nők jobban kedvelik a férfiak társaságát. Mindezekkel összhangban

alakult a két csoport tagjainak szocializációja is, azaz, hogy inkább férfiak vagy inkább nők vették-e őket körül életük során. A presztízs és a nemiség megítélésében már csekélyebbek a hangsúlyeltolódások, de elmondható, hogy a feminin normakövetők a férfiakhoz viszonyítva – és a többi női klaszterhez képest is – többre tartják a nőket, valamint hajlamosabbak úgy tekinteni a férfi és női nemre, hogy azok egymástól lényegileg különbözők. A harmadik klasztert a *nők férfiközösségekben* címkével láttuk el. Ez a csoport válasza alapján vegyesebb képet mutat. A nőiesség elsősorban a nevelés és az identitás dimenzióiban jelenik meg, ugyanakkor a szocializációs

folyamatról, a preferált társaságról és a presztízsről is úgy nyilatkoztak, hogy azok elsősorban a férfiak világához kötődnek – különösen igaz erre a csoportra, hogy inkább férfiak társaságában érzik jól magukat (amely egyszerű komplementaritásigényt is kifejezhet esetükben, vagyis úgy gondolhatják, hogy férfiak között jobban ki tudják bontakoztatni nőiességüket). A korrigált standardizált reziduálisok alapján elmondhatjuk továbbá, hogy a nők férfiközösségekben klaszter tagjai valamelyest hajlamosabbak úgy látni, hogy a férfi és női nem képviselői alapvetően hasonlítanak egymásra.

6. táblázat: A standardizált változók átlagértékei klaszterenként¹⁵

Oszlopok: klaszterek (elemszám) / sorok: klaszterképző változók	Feminin normakövetők (129)	Nők férfiközösségekben (154)	Maszkulin normakövetők (158)
Nevelés (férfias – nőies)	0,56	0,46	-1,01
Szocializáció (férfias – nőies)	0,50	-0,30	-0,20
Társaság (férfias – nőies)	1,01	-0,62	-0,32
Identitás (férfias – nőies)	0,40	0,50	-0,96
Presztízs (férfiak – nők)	0,48	-0,30	-0,06
Nemiség (hasonlóság – különbözőség)	0,28	-0,16	-0,06

Forrás: Századvég, 2022 – saját szerkesztés

Feminin normakövetők

A konzisztensen női, illetve nőies szerepeket preferáló klaszter esetében a legmarkánsabb további karakterisztikák közé tartozik, hogy jellemzően – saját megítélésük szerint – nem találkoztak gyerekkorukban megfelelő, hiteles férfimintával. Más női klaszterekhez képest inkább elmondható róluk továbbá, hogy viszonylag alacsony iskolai végzettségűek és relatíve rossz anyagi helyzetben vannak. Közepesen felülreprezentált az a vélekedés is, hogy nem keltenek bennük vonzalmat férfiak – azaz a férfi

nem képviselőinek elutasítása érzékelhetően megjelenő viselkedés körükben. A szignifikáns összefüggések között említhetjük továbbá, hogy az e klaszterbe sorolt válaszadók másokhoz képest inkább összpontosulnak az észak-alföldi régióban, valamint inkább fontosnak tartják, hogy egy nő nőies legyen. A feminin normakövető klaszter esetében sem pozitív, sem negatív irányban nem találtunk életkori, illetve generációs összefüggést a csoportba tartozás vonatkozásában.

¹⁵ A táblázat kialakításának szempontjai, formai paraméterei megegyeznek a férfiak klasztereit bemutató táblázatnál alkalmazottakkal.

7. táblázat: A feminin normakövető klaszter összefüggései más változókkal
(korrigált standardizált reziduálisok)

Klaszterbe tartozás esélye	Jellemzők
Kiemelkedően felülreprezentált	–
Közepesen felülreprezentált	Gyerekként jellemzően nem láttak megfelelő férfimintát (4,3) Jellemzően inkább nem keltenek bennük vonzalmat férfiak (4,2) Legfeljebb alapfokú iskolai végzettségűek (4,1) Éppen, hogy kijönnek a jövedelmükből (3,1)
Szignifikáns mértékben felülreprezentált	Az észak-alföldi régióban élők (2,7) Inkább fontosnak tartják, hogy egy nő nőies legyen (2,5)

Forrás: Századvég, 2022 – saját szerkesztés

Nők férfiközösségekben

A nők férfiközösségekben nevű klaszternél csupán néhány jelentős összefüggést találtunk a részletesebb, nem-klaszterképző változókra is kiterjedő elemzés során. Ebben a csoportban jellemző a felső társadalmi csoportba tartozás (úgy sejtethetjük, hogy részben valamilyen szintű vezetői beosztással összefüggésben), és a klaszterre valamelyest jellemző az is, hogy az ötvenes éveikben járnak (olyan korcsoportot viszont nem találtunk, amelyre szignifikánsan kevésbé volna jellemző a szóban forgó klasztertagság). A nőiességeknek viszonylag nagy jelentőséget tulajdonítanak, nem csupán önmaguk vonatkozásában, de általánosabb, normatív vetületben is.



8. táblázat: A nők férfiközösségekben klaszter összefüggései más változókkal
(korrigált standardizált reziduálisok)

Klaszterbe tartozás esélye	Jellemzők
Kiemelkedően felülreprezentált	–
Közepesen felülreprezentált	Felső társadalmi csoportba tartozók (3,1) 50–59 évesek (3,0)
Szignifikáns mértékben felülreprezentált	Inkább fontosnak tartják, hogy egy nő nőies legyen (2,4)

Forrás: Századvég, 2022 – saját szerkesztés

Maszkulin normakövetők

Végül a legnépesebb női klaszter, a maszkulin normakövetők részletesebb jellemzőit vesszük szemügyre. A két leghangsúlyosabb elem attitűdjellegű változók alapján azonosítható: a másik két klaszterbe sorolt női válaszadókhoz képest az e kategóriába tartozók számára viszonylag kevésbé fontos a nők nőiességének hangsúlyozása, ezt nem igazán várják el nőtársaiktól sem. A hagyományos nemi szerepek fenntartásának imperatívuszát nemcsak saját biológiai nemük, de a férfiak vonatkozásában is relatív lazasággal kezelik. Ez a megengedőbb hozzáállás szociológiai karakterét tekintve inkább köthető a magasabb iskolai végzettséghez és a viszonylag magas társadalmi státuszhoz, a közép-magyarországi régióhoz

(beleértve a fővárost is), valamint a már nem kifejezetten fiatal, inkább középkorúnak tekinthető, az adatfelvételkor harmincas éveiben járó életkori és/vagy generációs csoporthoz. A maszkulin normakövetők körében szignifikánsan kevésbé vannak jelen az ötvenes éveikben járók és a náluk idősebbek. Ez alapján arra következtethetünk, hogy a női társadalmon belül a maszkulin normakövetés érdemi jelenléte egyúttal egy, a nemi szerepeket érintő társadalomtörténeti léptékű változás lenyomata is. Az ezt a beállítódást hordozó közeg vonatkozásában figyelemreméltó továbbá, hogy szignifikánsan felülreprezentáltak azok a válaszadók is, akik úgy ítélik meg, hogy gyerekként láttak megfelelő férfimintát (a női mintaképek vonatkozásában nem láthatunk hasonló mintázatot).

9. táblázat: A maszkulin normakövető klaszter összefüggései más változókkal
(korrigált standardizált reziduálisok)

Klaszterbe tartozás esélye	Jellemzők
Kiemelkedően felülreprezentált	–
Közepesen felülreprezentált	Kevésbé fontosnak tartják, hogy egy nő nőies legyen (4,7) Kevésbé fontosnak tartják, hogy egy férfi férfias legyen (3,7) Legalább felsőfokú iskolai végzettségűek (3,5)
Szignifikáns mértékben felülreprezentált	30–39 évesek (2,9) A közép-magyarországi régióban élők (2,5) Tudnak megtakarítani, de csak keveset (2,4) Felsőközép társadalmi csoportba tartozók (2,3) Gyerekként jellemzően láttak megfelelő férfimintát (2,2)

Forrás: Századvég, 2022 – saját szerkesztés

Összegzés és következtetések

A kutatás eredményei gondolati következményeinek áttekintése előtt mindenekelőtt tisztáznunk szükséges, hogy elemzésünknek milyen korlátai vannak. Egyrészt fontos hangsúlyozni, hogy a társadalmi nemek fogalmisága és vizsgálatának irányai – ahogy a bevezetőben utaltunk is rá – igen szerteágazó, emellett pedig meglehetősen értékelített terület. Elemzésünk csupán egy szűk szegmensben járul hozzá a témával kapcsolatos ismereteink gyarapodásához, olyan mértékben, amennyire ezt a – társadalmi nemek egyes kérdésköréit hagyományos, dichotóm felosztásban megragadó – kvantitatív mérőeszköz lehetővé teszi. Másrészt maga az alkalmazott kutatómódszertan is korlátozó tényező, amennyiben a – témájából adódóan eleve – szenzitív kérdéssort telefonos, kérdezőbiztos által támogatott módon sikerült megvalósítani. Elméletileg optimálisabb megoldást jelentene – egyúttal pedig az eredmények validálását/falszifikálását is lehetővé tenné –, hogyha a kérdezettek önkéntes módon válaszolhatnának meg a kérdőívben szereplő kérdéseket.¹⁶ Mindezek mellett jelen tanulmány kereteit meghaladja ugyan, de a jövőben releváns kutatási irányt jelentene – és a nemzetközi összehasonlítást is lehetővé tenné – a felmérés megismétlése a magyarországitól eltérő kulturális környezetben.

Elemzésünk azonban a társadalmi nemi szerepekkel kapcsolatosan – a módszertani egyoldalúság ellenére is – számos lényeges mintázatot enged láttatni. Az egyik legfontosabb megállapítás, hogy a férfiak és a nők nagy kategóriái között a nemiséghez és a nemi szerepekhez való viszonyulások a magyar felnőttkorú populációban semmi esetre sem mutatnak olyan párhuzamosságokat, amelyek egymás tükörképeiként volnának leírhatók. Ez annak ellenére igaz, hogy a négy férfi- és három női klaszter létrehozásához pontosan ugyanazt a változószettet használtuk.

A férfiak esetében jól kirajzolódott egy konzervatívabb és egy progresszívebb normakövetési mintázat – a korcsoportonkénti eltérések minimális volta miatt arra következtethetünk, hogy ha van is egyfajta lecserélődés



régi és új norma között, ez nem feltétlenül fejez ki aktuálisan zajló, éles váltást, társadalmi változást. A másik két klaszter (rurális nőtisztelők és feminin férfiak) számosságukat tekintve kevésbé jelentősek, kontúrjaik alapján viszont jól meghatározható karakterisztikákkal bírnak. A meglehetősen alacsony elemszám ellenére is az látható ugyanakkor, hogy a férfiak körében a nőies jelleg – vagy legalábbis annak a kérdőíves válaszadás során is kifejezett felvállalása – viszonylag jellemzőbb a keresztmetszeti felmérésünk alapján fiatal felnőttként megragadható generáció tagjaira.

¹⁶ Meglátásunk szerint egy, a társadalmi nemi szerepeket – a jelenleginél – behatóbban vizsgáló kutatás során emellett mindenképpen szükséges lenne kvalitatív kutatási módszereket, mindenekelőtt gyengén strukturált egyéni interjúkat is alkalmazni, hiszen a téma érzékenysége miatt indokolt, hogy a kutatásban résztvevők minél szabadabb módon feltárhassák a normákkal és szankciókkal sűrűn átszőtt jelenségekkel kapcsolatosan szerzett tapasztalataikat és az azokhoz kapcsolódó, vélhetően sok esetben nehezen verbalizálható, esetlegesen inkonzisztenciákat is tartalmazó vélekedéseiket, felfogásaikat.

A három női klaszter egymáshoz viszonyított hangsúlyeltolódásai alapján a társadalmi változások irányaira valamelyest közvetlenebb módon következtethetünk. A leginkább hagyományosnak tekinthető feminin normakövetés számottevő módon van jelen a társadalom minden korcsoportjában. Emellett a nők férfiközösségekben elnevezésű klaszter jellemzői arra utalnak, hogy a kapcsolódó attitűdrendszer mélyen összefügg a nők huszadik századi tömeges munkába állásával, a kétkeresős családmodell fokozatosan történő (új) normává válásával.

A maszkulin normakövetők által fémjelzett beállítódás pedig már – vélhetően – egy még újabb társadalmi változás lenyomata, amely a nőknek megengedi, hogy hagyományosan férfiasnak tekintett karakterjegyekkel jellemezzék magukat. Az ezt hordozó közeg – kutatásunkban a maszkulin normakövetők klaszter – nagysága arra utal, hogy ez a típusú hozzáállás sokkal szélesebb körben elterjedt és egyúttal elfogadott a – biológiai nemüket tekintve – nők esetében, mint a hasonló szerepfelfogás a biológiai értelemben férfiak körében.



Mindezek alapján arra következtethetünk, hogy a nőieség és a férfiasság, valamint a társadalmi nemi szerepek értelmezése tekintetében napjainkban Magyarországon eltérő dinamikák érvényesülnek a férfiak és a nők körében. A férfiak esetében megfigyelhető normatív stabilitás és a konzervatív–progresszív szerepfelfogások egymás melletti fennmaradása összhangban áll a funkcionalista hagyomány azon megközelítésével, amely a nemi szerepek komplementaritását a társadalmi rend stabilizáló elemeként értelmezi. (Parsons és Bales, 1955) Ezzel szemben a nők körében kirajzolódó markánsabb differenciálódás és generációs eltolódás inkább azokhoz a konstrukcionista és interakcionista megközelítésekhez kapcsolható, amelyek a gender történetileg változó, a mindennapi gyakorlatokban újratermelődő jellegét hangsúlyozzák (Scott, 1986; West és Zimmerman, 1987). Az empirikus eredmények alapján a nőiességhez és férfiassághoz való viszonyulások aszimmetriája így nem pusztán attitűdkülönbségként, hanem eltérő társadalmi változási pályák lenyomataként értelmezhető. Ebből a szempontból vizsgálatunk nem annyira új típusú szerepfelfogások megjelenésére, mint inkább a nemzetközi szakirodalomból ismert elméleti mintázatok magyar társadalmi kontextusban történő differenciált együttélésére és eltolódására világít rá.



Függelék

A kérdőív tematikus kérdései

BIOLOGIAI NEM

K1. A válaszadó neme:

[NE KÉRDEZD, CSAK RÖGZÍTSD!]

1 – Férfi

2 – Nő

TÁRSADALMI NEM (SZOCIALIZÁCIÓ, IDENTIFIKÁCIÓ, SZEXUALITÁS)

K2. Gyerekként ismert-e olyasvalakit, akitől láthatta, milyennek kell lennie egy igazi férfinak?

-2 – Egyértelműen nem

-1 – Inkább nem

1 – Inkább igen

2 – Egyértelműen igen

-8888 – Nem tudja

-9999 – Nem válaszol

K3. Gyerekként ismert-e olyasvalakit, akitől láthatta, milyennek kell lennie egy igazi nőnek?

-2 – Egyértelműen nem

-1 – Inkább nem

1 – Inkább igen

2 – Egyértelműen igen

-8888 – Nem tudja

-9999 – Nem válaszol

K4. Hol helyezné el magát a két-két következő állítás között? Kérem, válassza ki azt az értéket, amely a legjobban tükrözi az Ön személyes álláspontját a két állítás között!

[VÁLASZOLJON 1 ÉS 7 KÖZÖTTI ÉRTÉKEKKEL! AZ ÁLLÍTÁSPÁR ELSŐ TAGJÁHOZ AZ 1-ESHEZ KÖZELI ÉRTÉKEK, AZ ÁLLÍTÁSPÁR MÁSODIK TAGJÁHOZ PEDIG A 7-ESHEZ KÖZELI ÉRTÉKEK TARTOZNAK INKÁBB.]

[ALKÉRDÉSEK ROTÁLVA.]

[TOVÁBBI KÓDOK: -8888 – Nem tudom; -9999 – Nem szeretnék válaszolni]

		1	2	3	4	5	6	7	
K4.1.	Férfias nevelést kaptam.								Nőies nevelést kaptam.
K4.2.	Életem során főleg férfiak vettek körül.								Életem során főleg nők vettek körül.
K4.3.	Férfi társaságban érzem otthonosan magam.								Női társaságban érzem otthonosan magam.
K4.4.	Férfias vagyok.								Nőies vagyok
K4.5.	Soha nem keltenek bennem vonzalmat férfiak.								Gyakran keltenek bennem vonzalmat férfiak.
K4.6.	Soha nem keltenek bennem vonzalmat nők.								Gyakran keltenek bennem vonzalmat nők.
K4.7.	Általában többre tartom a férfiakat.								Általában többre tartom a nőket.

K5. Ön szerint mennyire különböznek egymástól vagy hasonlítanak egymásra a nők és a férfiak?

- 1 – Minden lényeges dologban hasonlítanak
 2 – Több a hasonlóság, mint a különbözőség
 3 – Több a különbözőség, mint a hasonlóság
 4 – Minden lényeges dologban különböznek

-8888 – Nem tudja

-9999 – Nem szeretne válaszolni

K6. Ön szerint mennyire fontos, hogy egy férfi férfit legyen? Kérem, válaszát adja meg egy 1-től 10-ig terjedő skála segítségével, ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem, a 10-es pedig, hogy nagyon fontos – a köztes értékeket is használhatja.

Egyáltalán nem (1) – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – Nagyon fontos (10)

-8888 – Nem tudja

-9999 – Nem szeretne válaszolni

K7. Ön szerint mennyire fontos, hogy egy nő nőies legyen? Kérem, válaszát adja meg egy 1-től 10-ig terjedő skála segítségével, ahol az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem, a 10-es pedig, hogy nagyon fontos – a köztes értékeket is használhatja.

Egyáltalán nem (1) – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9 – Nagyon fontos (10)

-8888 – Nem tudja

-9999 – Nem szeretne válaszolni

**A keresztátlás összefüggések megállapításához
 felhasznált kérdések és változók**

10. táblázat: Eredeti és képzett változók jellemzői

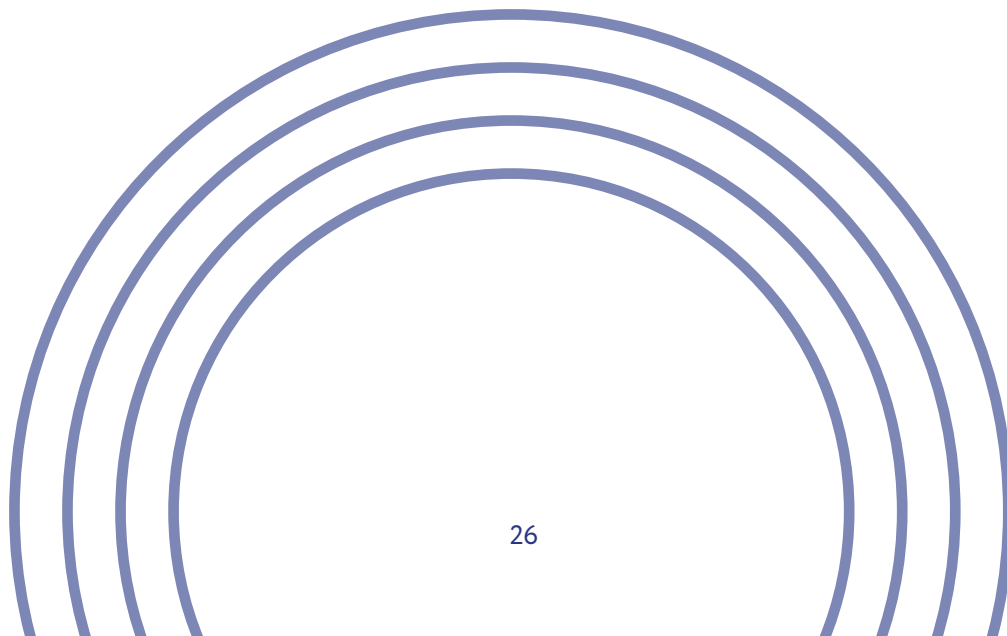
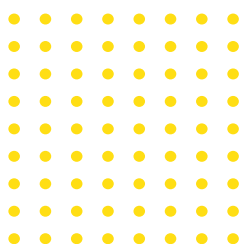
Eredeti kérdések, változók	Eredeti érvényes válaszlehetőségek, kategóriák	Képzett változók kategorizált, átkódolt válaszlehetőségei
Életkori csoportok	1. 18–29 évesek 2. 30–39 évesek 3. 40–49 évesek 4. 50–59 évesek 5. 60 évesek és idősebbek	Ua.
Legmagasabb befejezett iskolai végzettség	1. Legfeljebb alapfokú 2. Középfokú, érettség nélkül 3. Középfokú, érettségivel 4. Legalább felsőfokú	Ua.
Településtípus	1. Főváros 2. Megyeszékhely 3. Egyéb város 4. Község, tanya	Ua.
Régió	1. Észak-Magyarország 2. Észak-Alföld 3. Dél-Alföld 4. Közép-Magyarország 5. Közép-Dunántúl 6. Nyugat-Dunántúl 7. Dél-Dunántúl	Ua.

Eredeti kérdések, változók	Eredeti érvényes válaszlehetőségek, kategóriák	Képzett változók kategorizált, átkódolt válaszlehetőségei
Mi jellemzi az Ön háztartása helyzetét anyagi szempontból?	1. Sokat tudunk megtakarítani 2. Meg tudunk takarítani, de csak keveset 3. Éppen kijövünk a jövedelmünkből 4. Feléljük korábbi megtakarításainkat 5. Jelentősen el vagyunk adósodva	Ua.
Kérem, mondja meg, hogy az alábbiak közül Ön melyik csoportba sorolná saját magát!	1. Alsó társadalmi csoport 2. Munkásosztály 3. Alsóközép társadalmi csoport 4. Középső társadalmi csoport 5. Felsőközép társadalmi csoport 6. Felső társadalmi csoport	Ua.
Gyerekként ismert-e olyasvalakit, akitől láthatta, milyennek kell lennie egy igazi férfinak?	1. Egyértelműen nem 2. Inkább nem 3. Inkább igen 4. Egyértelműen igen	1. Nem (1, 2) 2. Igen (3, 4)
Gyerekként ismert-e olyasvalakit, akitől láthatta, milyennek kell lennie egy igazi nőnek?	1. Egyértelműen nem 2. Inkább nem 3. Inkább igen 4. Egyértelműen igen	1. Nem (1, 2) 2. Igen (3, 4)
Hol helyezné el magát a két-két következő állítás között? Soha nem keltenek bennem vonzalmat férfiak – Gyakran keltenek bennem vonzalmat férfiak	1. Soha nem keltenek bennem vonzalmat férfiak 2. 2 3. 3 4. 4 5. 5 6. 6 7. Gyakran keltenek bennem vonzalmat férfiak	1. Jellemzően inkább nem keltenek bennem vonzalmat férfiak (1, 2, 3) 2. Középtérték (4) 3. Jellemzően inkább keltenek bennem vonzalmat férfiak (5, 6, 7)
Hol helyezné el magát a két-két következő állítás között? Soha nem keltenek bennem vonzalmat nők – Gyakran keltenek bennem vonzalmat nők	1. Soha nem keltenek bennem vonzalmat nők 2. 2 3. 3 4. 4 5. 5 6. 6 7. Gyakran keltenek bennem vonzalmat nők	1. Jellemzően inkább nem keltenek bennem vonzalmat nők (1, 2, 3) 2. Középtérték (4) 3. Jellemzően inkább keltenek bennem vonzalmat nők (5, 6, 7)

10. táblázat folytatása

Eredeti kérdések, változók	Eredeti érvényes válaszlehetőségek, kategóriák	Képzett változók kategorizált, átkódolt válaszlehetőségei
Ön szerint mennyire fontos, hogy egy férfi férrias legyen?	1. Egyáltalán nem 2. 2 3. 3 4. 4 5. 5 6. 6 7. 7 8. 8 9. 9 10. Nagyon fontos	1. Kevéssé fontos (1, 2, 3, 4, 5) 2. Inkább fontos (6, 7, 8, 9, 10)
Ön szerint mennyire fontos, hogy egy nő nőies legyen?	1. Egyáltalán nem 2. 2 3. 3 4. 4 5. 5 6. 6 7. 7 8. 8 9. 9 10. Nagyon fontos	1. Kevéssé fontos (1, 2, 3, 4, 5) 2. Inkább fontos (6, 7, 8, 9, 10)

Forrás: Századvég, 2022 – saját szerkesztés



A klaszterképző változók gyakorisági eloszlása a mintában

11. táblázat: A klaszterképző változók eredeti gyakorisági eloszlása, nemek szerinti bontásban, minden válaszlehetőség figyelembevételével (százalék, a férfiaknál n=470, a nőknél n=532)¹⁷

A táblázat felső része. Oszlopok: válaszlehetőségek / sorok: változók nemek szerinti bontásban		Nem szeretnék válaszolni	Nem tudom	Az állításpár első tagja (1)	2	3	4	5	6	Az állításpár második tagja (7)
Nevelés (férfiás – nőies)	Férfiak	4	2	55	12	9	12	3	1	3
	Nők	3	1	4	1	4	19	10	9	50
Szocializáció (férfiás – nőies)	Férfiak	3	2	9	3	13	48	8	4	10
	Nők	2	1	11	3	7	47	9	7	12
Társaság (férfiás – nőies)	Férfiak	2	2	9	5	12	55	4	2	8
	Nők	3	2	8	4	6	47	10	4	18
Identitás (férfiás – nőies)	Férfiak	3	1	72	14	6	3	0	1	2
	Nők	2	0	1	1	2	10	8	12	65
Presztízs (férfiás – nőies)	Férfiak	4	2	3	2	9	57	6	4	14
	Nők	4	2	7	2	4	53	9	5	15
Nemiség (hasonlóság – különbözőség)	Férfiak	6	7	5	29	31	23			
	Nők	3	8	8	23	28	31			
A táblázat alsó része. Oszlopok: válaszlehetőségek / sorok: változók nemek szerinti bontásban		Nem szeretne válaszolni	Nem tudja	Minden lényeges dologban hasonlítanak	Több a hasonlóság, mint a különbözőség	Több a különbözőség, mint a hasonlóság	Minden lényeges dologban különböznek			

Forrás: Századvég, 2022 – saját szerkesztés

¹⁷ A kerekítésből adódóan az értékek összege eltérhet a száztól.



Irodalomjegyzék

- American Psychological Association. (2015). Guidelines for Psychological Practice with Transgender and Gender Nonconforming People. *The American Psychologist*, 70(9), 832–864. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0039906>
- Beauvoir, S. de (1969). *A második nem*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.
- Everitt, B. S. – Skrondal, A. (2010). *The Cambridge Dictionary of Statistics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Giddens, A., Duneier, M., Appelbaum, R. P. & Carr, D. (2024). *Introduction to Sociology*. 13th Edition. New York, NY (USA): W W Norton & Co Inc.
- Hattery, A. és Smith, E. (2017). Women and Gender Studies: Its Origins and Intersections with Sociology. In Korgen, K. O. (szerk.), *The Cambridge Handbook of Sociology: Core Areas in Sociology and the Development of the Discipline*. (pp.: 408–416.). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Jackson, S. és Scott, S. (2017). The Sociology of Gender. In Korgen, K. O. (szerk.), *The Cambridge Handbook of Sociology: Core Areas in Sociology and the Development of the Discipline*. (pp.: 256–263.). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Kachel, S., Steffens, M. C., & Niedlich, C. (2016). Traditional Masculinity and Femininity: Validation of a New Scale Assessing Gender Roles. *Frontiers in Psychology*, 7(956), 1–19. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00956>
- Laclau, E. (2007). *Emanzipation und Differenz*. Wien: Turia + Kant.
- Laclau, E. és Mouffe, C. (1991). *Hegemonie und radikale Demokratie zur Dekonstruktion des Marxismus*. Wien: Passagen Verlag.
- Máté-Tóth, A. (2011). Vallásértelmezések. *Vigilia*, 76(10), 731–740.
- Mead, M. (2003). A mundugumokok (Új-Guinea). In Uő., *Férfi és nő: A két nem viszonya a változó világban*. Osiris könyvtár – Antropológia. (pp.: 151–205.). Budapest: Osiris Kiadó.
- Oakley, A. (2015). *Sex, Gender, and Society*. Farnham, UK: Ashgate.
- Parsons, T. és Bales, R. F. (1955). *Family, Socialization and Interaction Process*. Glencoe, IL (USA): Free Press.
- Ryan, B. (2007). Sex and Gender. In Ritzer, G. (szerk.), *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Malden, MA (USA) – Oxford, UK – Carlton, Victoria (Australia): Blackwell Publishing.
- Sajtos, L. – Mitev, A. (2007). *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Budapest: Alinea Kiadó.
- Scott, J. W. (1986). Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review*, 91(5), 1053–1075. DOI: <https://doi.org/10.2307/1864376>
- Spence, J. T. és Buckner, C. (1995). Masculinity and Femininity: Defining the Undefinable. In Kalbfleisch, P. J. & Cody, M. J. (szerk.), *Gender, Power, and Communication in Human Relationships*. (pp.: 105–138.). New York, NY (USA): Routledge.
- Stoller, R. J. (1994). *Sex and Gender. The Development of Masculinity and Femininity*. London, UK – New York, NY (USA): Science House. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429479915>
- Takács, J. és Szalma, I. (2022). A homoszexualitással kapcsolatos társadalmi attitűdök a 21. század elején Magyarországon. In Kolosi, T. – Szelényi, I. – Tóth, I. Gy. (szerk.), *Társadalmi Riport 2022*. (pp.: 473–491). Budapest: TÁRKI.
- West, C. és Zimmerman, D. H. (1987). Doing Gender. *Gender & Society*, 1(2), 125–151. DOI: <https://doi.org/10.1177/0891243287001002002>

PROFILOZÁS ÉS A SZABÁLYOK ÁTHÁGÁSA NŐI NYOMOZÓK A TÉVÉFILM-SOROZATOKBAN

– Bordács Andrea¹ –

Absztrakt

A filmek, különösen a populáris filmek mindig jó látélettul szolgálnak arra, hogy a társadalom tendenciájában hogyan viszonyul bizonyos társadalmi kérdésekhez, rétegekhez. Így például akár a gyerekekhez, az idősekhez, a különböző rasszokhoz, a különböző szexuális irányultságokhoz. És hogyan, milyen helyzetekben ábrázolja a nőket. A női egyenjogúság kérdése még napjainkban sem evidens az élet minden területén. A feminizmus története jelenleg négy fő hullámra osztható, amelyek a 19. század végétől napjainkig küzdenek a nemek közötti egyenlőségért. Nagyon leegyszerűsítve a mozgalom a szavazati jogtól (1. hullám) a társadalmi/reproduktív jogokon (2. hullám) és a sokszínűség (3. hullám) át a digitális aktivizmusig és az online zaklatás elleni fellépésig (4. hullám) változott a fókusza.

A 2. hullám idején (60-as évek) terjed el a filmművészetben az a törekvés, hogy több női rendező, operatőr stb. legyen. A női nézőpont és annak elemzése viszont csak később az 1970-es évektől jelenik meg a filmművészetben. Ennek a 3. generáció az „előzményeként” tekinthetjük az 1972-től megrendezésre kerülő női filmfesztiválokat. A feminizmus már nemcsak a filmről való gondolkodásra, hanem magára a filmkészítésre is nagy hatással volt, így ebben az időszakban fokozatosan megszületnek a feminista filmelméleti írások a filmről való gondolkodás egy külön területét létrehozva. A filmeknek egy sajátos csoportja a bűnügyi filmek, különösen azok, ahol női nyomozókkal találkozhatunk. Ha azt halljuk, hogy krimi és nyomozók, automatikusan férfi nyomozók jutnak az eszünkbe, legfeljebb Agatha Christie Miss Marple-ja. Ugyanakkor az utóbbi időben egyre több női nyomozót láthatunk a különböző filmekben és a tévéfilmekben, de a kutatásom most csak az utóbbiakra irányult. Az egy fontos kérdés, hogy ezek a női nyomozók módszereiben, technikáiban van-e valami szignifikánsan eltérő a férfi nyomozóktól. Karakterenként elég eltérő, de mindegyikre jellemző elem a környezet hozzájuk való viszonya, valamint a bűnügyek megoldásában alkalmazott módszereik. Többnyire maguk a sorozatok is építenek a sztereotíp női jellemzőkre, bár egy férfias helyzetben mozognak. Így a női nyomozók inkább érzelemvezéreltek, kevésbé a racionális gondolkodás nyomán oldják meg az ügyeket. A technikai eszközök, és az akciók helyett inkább a megfigyelés és a pszichológiai elemzés az ő terepük. Ugyanakkor vannak olyan filmek, melyek erre a racionális és érzelemvezérelt karakterek dichotómiájára építenek, bár ilyenkor a racionális női szereplőnek autista vagy autisztikus vonásai vannak.

Az írás folyamán visszatérő szerkezeti döntéseket lehetett megfigyelni a női nyomozó-karakterek megformálásában. A múltba helyezett sorozatok (Marple, Phryne Fisher, Frankie Drake) a karaktert a korabeli kivételesség keretébe ágyazzák. A kortárs női vezetőkhöz (Brenda Johnson, Candice Renoir, Saint-Laurent) rendre kifejezetten nőies vonásokat is társítanak. A vegyes nemű duók (Bones, Mentalista, Castle) egyenrangú férfi karaktert szerepeltetnek a női főszereplő mellett, és gyakran romantikus szállal is bonyolítják a párkapcsolatot. A külsős tanácsadó-archetípusban (Élete a halál, Veronica Mars) a női nyomozói tudás az intézményen kívülről kapcsolódik be — szakértőként, magánnyomozóként vagy riporterként. Ehhez társul a tárgyalt sorozatok egyik legszembeötlőbb mintázata: a tárgyilagos, tudományos észjárását képviselő női karaktereket (Dr. Brennan, Astrid Nielsen, Carrie Wells) rendre valamilyen neurodivergens karaktervonás kíséri, amely a hűvös racionalitást elválasztja a megszokott női képességektől. Mindezek a megoldások együttesen rajzolják ki azt a műfaji repertoárt, amelyben a női nyomozó-karakter ábrázolhatóvá válik.

Kulcsszavak: női nyomozók, profilozás, elnyomás, női jogok, egyenlő jogok

¹ esztéta, műkritikus, az ELTE BDPK Vizuális Művészeti Tanszékének docense és tanszékvezetője

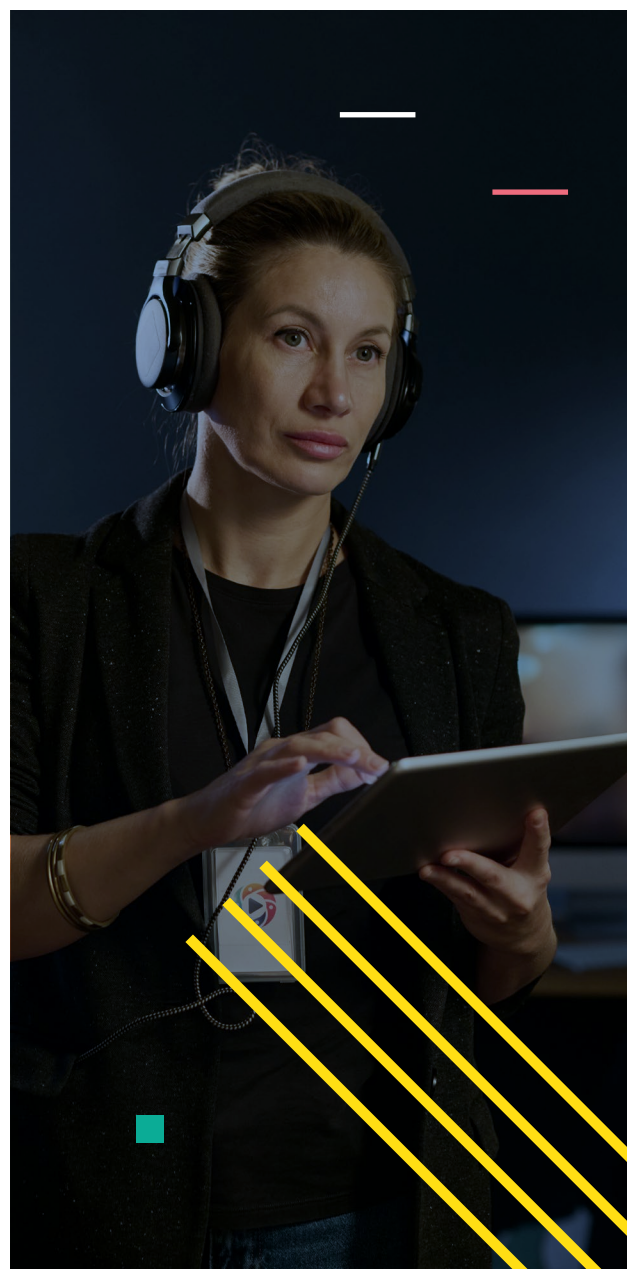
A filmek, különösen a populáris filmek karakterábrázolása és történetmesélése jó látéletül szolgálhatnak a társadalom bizonyos társadalmi kérdésekhez, rétegekhez, - például a gyerekekhez, az idősekhez, a különböző rasszokhoz, szexuális irányultságokhoz, illetve témánk szempontjából kiemelten a nőkhöz-, való viszonyulásáról, időben vizsgálva pedig megmutatja, érzékelteti az ezzel kapcsolatos társadalmi tendenciákat. Mindezen lehetséges fókuszok közül, jelen tanulmányomban kiemelten a nők filmbeli karakterábrázolásával kívánok foglalkozni, elemezve a női egyenjogúsági törekvések időben megjelenő hatását a filmművészetben. Ezen belül írásom fókuszát egy speciális filmbeli karakter, a „női nyomozó” alakjára helyezem, bemutatva és vizsgálva az alapvetően férfi szerepbe kerülő női figurák karakter- és jellemábrázolását és annak filmtörténeten belüli legfőbb típusait, illetve változásait.

Az elmúlt száz-százötven évben a társadalmi párbeszéd és viták középpontjában álló női egyenjogúság kérdése még napjainkban is aktuális, illetve a mai napig nem tekinthető evidensnek az élet minden területén. Sőt, bizonyos esetekben a feminizmus gyakran szitokszóként szerepel, ma is társadalmi viták zajlanak róla, s habár egyes törekvései az idők során részben teljesültek, alapvető céljait a mozgalom még koránt sem érte el.

A nemek közötti egyenlőségért való küzdelem, a feminizmus története a 19. század végétől napjainkig négy fő hullámra osztható: Nagyon leegyszerűsítve a mozgalom fókuszja a szavazati jogtól (1. hullám) a társadalmi/reproduktív jogokon (2. hullám) és a sokszínűségen (3. hullám) át a digitális aktivizmusig és az online zaklatás elleni fellépésig (4. hullám) változott az utóbbi évszázadban.

A filmművészetben a második hullám idején (1960-as évek) jelenik meg az a törekvés, hogy több női rendező, operatőr stb. legyen a filmiparban is. A női nézőpont és annak elemzése viszont csak később, az 1970-es évektől jelenik meg. Ennek eredményeként a 3. generáció „előzményeként” tekinthetjük az 1972-től megrendezésre kerülő női filmfesztiválokat. Az első ilyeneket New Yorkban (The New York Women's Video Festival) és Edinburghban (Edinburgh Film Festival női szekciója) tartották meg, ahol kizárólag rendezőnők filmjeit mutatták be. (Vincze, 2000)

Az 1960-as–1970-es évektől kezdve a feminizmus már nemcsak a filmről való gondolkodásra, hanem magára a filmkészítésre is nagy hatással volt, illetve a filmről való gondolkodás egy külön területét létrehozva, ebben az időszakban fokozatosan megszületnek a feminista filmelméleti írások is (pl. Marjorie Rosen: Popcorn Venus, 1973; Joan Mellon: Women and Sexuality in the New Film, 1973; Molly Haskell: From Reverence to Rape, 1974). Az itt felsorolt előzmények azonban csak a feminista filmelmélet megszületéséhez voltak elegendőek; kifinomulásához, saját terminológiájának kialakításához, és az elmélet gyakorlatba való átültetéséhez még több évre és sok-sok munkára/vitára volt szükség a teoretikusok részéről. (Nardai, 2016)



Marjorie Rosen Popcorn Venus című, 1973-ban kiadott könyve az elsők között tekinti át feminista szempontból a filmtörténetet az 1900-as évektől az 1960-as éveken át az 1970-es évek elejéig terjedően reflexióelmélet formájában vizsgálva a filmes szerepeket. Rosen a kor társadalmi és politikai légkörétől függő irreális és sztereotip ábrázolást hangsúlyozza és a különböző filmes női karakterek különböző archetípusait vázolja fel, mint például a Vámpírok, Pin-upok, Vénuszlányok, Végtelen nő stb. Megállapítja, hogy kezdetben a viktoriánus korabeli nőkre vonatkozó értékek, mint például a családiasság és az ártatlanság, nagyban befolyásolták a kezdeti filmek tartalmát, mivel az emberek aggódtak a filmek esetleges befolyása miatt. Majd az 1920-as évek filmjeiben a nők egyre önállóbb életet kezdtek élni, bár továbbra sem élhették meg nyíltan szexuális vágyaikat következmények nélkül, és a házasság továbbra is a végső cél volt. Velük szemben jelenik meg a vámpír karakter. Az 1930-as években a hang megjelenése a kevésbé túljátszott, realisztikusabb karakterekhez vezetett. Rosen ebből az időszakból kiemeli egy új típusú női karaktert, a titokzatos nőt (pl. Greta Garbo, Marlene Dietrich alakításában), akik gyakran újságírók vagy nyomozók voltak (pl. Vád tanúja)² és az eszközt használták a munkahelyükön. Tehát a női nyomozók első megjelenése a filmekben ekkoriban érhető tetten. Ugyan nem a filmekben, de Agatha Christie és hősnője, Miss Marple-történetek szintén ekkor jelentek meg (pl. Gyilkosság a paplakban, 1930). A "szoknyás nyomozók" bár nem feltétlenül a 30-as években születtek, a korszak irodalma és későbbi feldolgozásai előszeretettel emelték ki a női detektíveket, akik a viktoriánus kor után a két világháború között már önállóbb szerepkörben mutatkoztak meg. Vivian Conroy alakjai is gyakran idézik meg az 1930-as évek csillogását, buja francia birtokokkal és rejtélyes gyilkosságokkal, ahol kezdő női nyomozók keresik a megoldást. A korszakot idéző Perry Mason-sorozatokban is gyakran találkozhatunk erős női karakterekkel, akik segítik a nyomozást a 30-as évek Los Angelesében. A 30-as évek női nyomozója ugyanakkor gyakran a "megfigyelő" típushoz tartozik (mint Marple), aki látszólag csendes szemlélődő, de valójában minden rejtély kulcsa az ő kezében van.

Visszatérve Rosenre, ő ironikusnak találja, hogy mivel a gazdasági világválság alatt a nők munkanélküliek voltak, sőt, házasságkötés esetén meglévő munkájukból is jellemzően kirúgták őket, a titokzatos nő karaktere a menekülés egyik formájaként létezett. A titokzatos női alakok a szexuális kisugárzásukat fegyverként használják, ugyanakkor azért, hogy a férfiak továbbra is azonosulni tudjanak a filmekkel, azért végül mindegyik behódolt a férfiaknak. Ebben az időszakban bukkan fel egy másik női típus: a szőke bombázó (pl. Mae West, Jean Harlow), aki a szexualitást gazdasági-hatalmi eszközként használja.

A következő nagy korszak Rosen elemzésében az 1940-es évek, illetve a 2. világháború alatti filmek női szereplőinek bemutatása: a korszak kulcsa az a folyamat, ahogy a háború alatt a nők átvették a férfiak munkáját, a filmek nőközpontúbbá váltak, mivel kevesebb férfi színész volt. A férfi színészek hiánya összetettebb női karaktereket és nőkről szóló történeteket tartalmazó filmekhez vezetett. Ugyanakkor az ábrázolásokat időnként eltúlozták, és a képernyőn férfi szerepeket játszó nők komikusan túlzóak voltak.

A háborúból visszatérő férfiak a nőktől elvárták, hogy újra csak háztartásbeliek legyenek, és így ismét mellékszereplővé váltak nemcsak az életben, hanem a filmekben is. Ebben az időszakban Rosen egy új női karaktertípust írt le, a szexualizált pin-up girlt, akit olyan színésznők alakítanak, mint Rita Hayworth és Jane Russell. Rosen szerint a filmekben elsősorban a testüket és fizikai megjelenésüket hangsúlyozták.

Az 50-es években a házasság ismét igazán fontossá vált, ami a feminizmus szempontjából visszafejlődés, ugyanis a háború után a nők száma meghaladta a férfiakét, így nagyobb volt a verseny egy férfi megtalálásáért. Arra is kitér, hogy a filmekben a középkorú, egyedülálló nőket vénlányoknak minősítették, akiket szánalmas, intő történetként ábrázolták. Rosen ezt az „egyedül lévő nő” klisének nevezi, egy olyan „szerepnek”, amit a nők nem akartak felvállalni.

² Marlene Dietrich egyik legismertebb késői filmszerepe a Vád tanúja (Witness for the Prosecution, 1957) című klasszikus bűnügyi filmben volt, amelyet Billy Wilder rendezett Agatha Christie színdarabja alapján. Szerepe szerint Christine Vole karakterét alakította, aki a gyilkossággal vádolt férfi rejtélyes felesége. A film híres a fordulatokról és Dietrich hűvös, karizmatikus alakításáról. Bár nem nyomozót játszott, a film kulcsfigurája, aki a cselekményt mozgatója.



A képernyőn a szexszimbólumok felé való eltolódás jellemző, ez például Marilyn Monroe népszerűségének is a titka, akit ugyanakkor nem vettek komolyan, mint színészt, csupán a testén volt a fókusz.

A feminizmus 1960-as és 1970-es években teret nyerő második hulláma nagy hatással volt mind a filmről való gondolkodásra, mind pedig a filmkészítésre. Ezek a hatások a hetvenes évek elején mutatkoztak meg a filmes szakirodalomban: Rosen mellett Molly Haskell írásai válnak meghatározóvá (Peary 2009). Míg az előbbi a már említett Popcorn Venus című könyvében a hollywoodi mainstream filmeket vizsgálja, és rajtuk keresztül mutatja be, hogyan is gondolkodik Amerika a nőkről (Nardai, 2016), addig Haskell, - szintén amerikai szerző -, nagyon kritikus volt az amerikai filmekben megjelenő nőellenességgel és a nőkkel kapcsolatos erőszakkal: „az 1960-as és 1970-es évek amerikai filmjeiben azért olyan gyakori a nők elleni erőszak, mert a patriarchális társadalom legalább a vásznon meg akarta büntetni őket az egyre erősödő nőmozgalom miatt” (Nardai, 2016). Az európai alkotásoknál pedig a fallocentrikus megközelítést hangsúlyozta negatívként. Kiemelendő, hogy Haskell Amerikára és Európára vonatkozóan is „helyesen mutat rá arra, hogy a nők filmbeli megjelenítése összefüggésben áll valós társadalmi helyzetükkel.” (Nardai, 2016)

Ugyanakkor arra is rávilágít, hogy a filmek által közvetített nőképek jelentős része torz, ezáltal pedig az értékrendeket, nők felé támasztott elvárásokat is eltorzítja. Rosen és Haskell tehát bírálják a hagyományos női reprezentációkat, sztereotípiákat, mint például a prostituált, femme fatale és a naiva karaktereit (Nardai, 2016).

A női nyomozók karaktere merőben más, mint a fentebb leírt tipikus női szerepek. Ez abban is megmutatkozik, hogy velük ellentétben, - a hagyományosan férfias munka miatt-, már a férfi néző is tud azonosulni a női szereplővel. Ha azt halljuk, hogy krimi és nyomozók, automatikusan férfi nyomozók jutnak az eszünkbe, legfeljebb Agatha Christie nagymamakarakterű, jó megfigyelő, kotnyeles Miss Marple-ja. Ugyanakkor az utóbbi időben egyre több női nyomozóval találkozhatunk a különböző filmekben és a tévéfilmekben. Kutatásom ez utóbbiakra fókuszál: kérdésem, hogy ezek a női nyomozók módszereiben, nyomozási technikáiban vannak-e szignifikánsan eltérő elemek, jellemzők férfi nyomozókéhoz képest. A kérdés megválaszolásához áttekintem e tévéfilmes karakterek bűnügyek megoldásában alkalmazott módszereit, illetve a filmbéli környezetük hozzájuk való viszonyát.

A konkrét filmsorozatok elemzése előtt azonban érdemes áttekinteni azon elméleti alapvetéseket, melyek hozzásegíthetnek minket e filmbéli karakterek jobb megértéséhez, a kutatási kérdések megválaszolásához. Ehhez kapcsolódhatnak azok a tanulmányok, melyekben az egyes nemek tudományban betöltött szerepét vizsgálják. Evelyn Fox Keller számos tanulmányában és publikációjában (Keller, 1985a/1985b) elemzi a tudomány és a nemek kapcsolatát, amelyhez pszichológiai magyarázatot talált. Keller szerint a férfiak tudományban való felülreprezentáltsága inkább következménye, és nem az oka a nemekre vonatkozó előítéleteknek: Keller szerint az objektivitás (amely a tudományosság alapvető kritériuma) és az autonómia (amely a hatalommal összefonódik) jelentései egyaránt a maszkulinitáshoz kapcsolódnak. Ugyanakkor számára a feminitás és maszkulinitás nem egy dichotómia, hanem egy csúszka két végpontja, s az emberek e két végpont közt helyezkednek el. A szerző azt hangsúlyozza, hogy a személyiség-fejlődés általa pszichológiailag leírt módja felelős az objektivitást a maszkulinitással, a szubjektivitást pedig a femininitással azonosító kulturális sztereotípiákért.

De ezek a sztereotípiák a társadalmilag elvárt nemi szerepekben tükröződnek vissza, „és ezen elvárások interiorizálása, valamint a szocializáció az, ami az embereket objektivitásra hajló férfiakká és ehhez kevesebb affinitást érző nőkké teszi. Keller ezáltal azt sugallja, hogy a nemi identitás a személyiséghez képest külsődleges, majdhogynem szabadon választható.” (Kovács, 2004). A filmtörténetet áttekintve szintén általános jellemzőnek mondható, hogy az objektivitás és az autonómia a férfialakok sajátja és ez a sztereotipikus ábrázolás még a nyomozók esetében is fennáll.

Míg Molly Haskell a „male gaze”, a férfi tekintet szempontjából elemezte a filmeket, különösen a *From Reverence to Rape: The Treatment of Women in the Movies* (Haskell, 1974) című írásában, addig az általam elemzésre kerülő női nyomozós filmsorozatokban a feminista szemlélet a „male gaze” tettenérésében jelenik meg: a filmek nem a férfi tekintet szemszögéből, és nem is kifejezetten a férfi tekinteteknek készültek, nem a női nyomozók szexusáról szól, - noha egyik másik nyomozó kifejezetten vonzó-, illetve a filmek része a privát kapcsolatuk, családjuk is.



A feminista szemlélet ezeket a filmeket és karaktereket elemezve sokkal inkább a nyomozónők, különösen, ha vezető pozícióban vannak, a testületes belüli elfogadásáról, és a módszereik legitimitásáról szól.

A filmek jórésze arra az esszencialista hozzáállásra épít, hogy a nők viselkedése más, mint a férfiaké. Ma mind a szociológia, mind a pszichológia tudománya azon az állásponton van, hogy a születési nemhez kötődő tulajdonságok (szex) sokkal inkább szocializáció, nevelés által meghatározottak, mint sem biológiai determinizmusok, ezért is használják a társadalmi nem, azaz a gender kifejezést. *„A társadalom nemek szerinti megosztása nem a biológiai sajátosságokra épül, illetve nem magyarázható a két nem közti biológiai eltéréssel. A nemek eltérő társadalmi pozíciójának gyökere a kultúrában keresendő, amely társadalomtól, kortól függő formában az egyenlőtlenségek fenntartását segíti elő.”* (Acsády, 1996: 456)

Többnyire maguk a sorozatok is építenek a sztereotíp női jellemzőkre, bár ezek a karakterek egy alapvetően férfias helyzetben mozognak. Így a női nyomozók inkább érzelemvezéreltek, kevésbé a racionális gondolkodás nyomán oldják meg az ügyeket. A technikai eszközök, és az akciók helyett inkább a megfigyelés és a pszichológiai elemzés az ő terepük. Ugyanakkor vannak olyan filmek, melyek erre a racionális és érzelemvezérelt karakterek dichotómiájára építenek, bár ilyenkor a racionális női szereplőnek autista vagy autisztikus vonásai vannak, mint pl. Temperance Brennan a Dr. Csontban, de az Éles Elmék (Astrid et Raphaëlle) sorozatban Astrid Nielsen autizmus spektrumon élő levéltárosának, míg vele ellentétben Raphaëlle Coste impulzív, temperamentumos, megérzései által vezérelt remek nyomozó.

A pszichoanalitikus feminista attitűd szerint *„A fallocentrizmus minden megjelenési formájának paradoxonja a kasztrált nő szimbólumára épül, ez ad neki értelmet és jelentést. A nő a rendszer sarokpontja: a női test „hiányossága” teremti meg a fallosz szimbolikus jelenlétét, és a fallosz a nő azon vágyát testesíti meg, hogy e „hiányosságát” megszüntesse.”* (Mulvey, 1975) Ugyanakkor ezekben a filmekben úgy tűnik, a női nyomozók nem valami hiányosságot akarnak megszüntetni, hanem egyszerűen mások a módszereik, amelyek e filmekben mindenesetre működőképesnek tűnnek, sikeresebben oldják meg az ügyeket.

A klasszikus férfi nyomozókkal ellentétben nem magányos hősök (Poirot, Sherlock Holmes, Philip Marlowe, Maigret), egy intézmény, a rendőrség keretén belül dolgoznak, más emberekkel, de egyértelmű a dominanciájuk akár a beosztásuk, a státusuk, de akár a személyiségük ereje révén. (Bár manapság a férfi nyomozók is csapatban dolgoznak alapvetően, de a rendőrség, a helyszínelők stb. csapatoknak a vezetőiként. Vagy ritkán hivatalos segítőként, mint pl. Mr. Monk vagy laikus „kotnyelesként”, mint pl. Brown atya, Don Matteo). A női nyomozók ugyan csapattal dolgoznak, de olykor mégis magányosak, de nem hősök: jellemző, hogy a közvetlen feletteseikkel és a kollégáikkal is meg kell küzdeniük az elfogadtatásukért. A későbbiekben részletesen bemutatásra kerülnek az egyes karaktertípusok és a konkrét sorozatok, de már itt érdemes megjegyezni, hogy a Főnök, a Gyilkos ügyek rendőrkapitányainak, a Proflozók kriminológusának, Candice Renoir rendőrkapitányának történetében hangsúlyos elem az a hosszú és nehéz időszak, amíg a mind a felettesei, mind a beosztottjai elfogadják: a beosztottak gyakrabban nem vették őket komolyan. Brenda Leigh Johnsonnak (Főnök) olyan ügyekben is konfliktusba kerül a feletteseivel is, ami egy férfi nyomozó esetében fel sem merül volna, illetve megkérdőjelezi a kompetenciáját. A történet szerint 10 év szabadság után a rendőrséghez visszatérő Candice Renoirt a párizsi rendőrkapitányság helyezte a sète-i rendőrségre, s megérkezésétől kezdve mind a helyi (női) főnöke, mind a beosztottai (mivel a helyi főnöke a helyettesének, Dumas kapitánynak ígérte az állást) csalódottak voltak, sok idő kellett, míg a sikeres megoldásaival elfogadták őt.

Az is közös vonás a női nyomozós sorozatokban, hogy a nyomozói módszereik gyakran a szabályok áthágásával járnak, illetve a klasszikus nyomozói technikai megoldások mellett a gyanúsítottak jellemrajzának, motivációjának, és a helyzetek pszichológiai elemzésének révén jutnak eredményre. Ez a proflozói attitűd szinte általános jellemző.

Konkrétan a bűnügyi filmekre vonatkozó elemzésekre rátérve érdemes kiemelni Federico Pagello *Az európai válság képei. Populizmus a kortárs bűnügyi tévésorozatokban című tanulmányát, melyben a szerző megállapítja: a „műfaj tulajdonképpen akkor született, mikor a modern rendőrség létrejött Európában. Alakulása pedig folyamatosan követte a rendfenntartási módszerek megújulását annak köszönhetően, hogy a bűnösök beazonosításának, valamint a törvény és a büntetés végrehajtásának technikájába új, tudományos és technológiai ismeretek vegyültek.”* (Pagello, 2020) Szerinte a bűnügyi történetek részben azt mutatják be, hogy „miképpen formálták a modern európai államok és azok rendfenntartó és igazságügyi szervei a társadalmakat” (Pagello, 2020). Ugyanakkor az 1990-es évek második felétől az európai médiapiac gazdasági és társadalmi változásainak köszönhetően a televíziós műsorok is átalakultak: a producerek, műsorszolgáltatók és szerzők – nem beszélve a nemzeti és EU-s intézményekről – kénytelenek voltak alkalmazkodni, hogy garantálják és elősegítsék produktumaik transznacionális forgalmát. Harmadrészt ezek a bűnügyi sorozatok nemzeti és mainstream közönségeket céloznak, a hagyományos európai bűnügyi műsorok a rendőrnemző karakterére fókuszálnak, kedvező képet mutatva így az állami rendőrségről és az adott nemzet kulturális identitásáról (Sherlock Holmes-brit; Montalbano felügyelő-olasz). Tehát egyszerre transznacionálisakká váltak, másrészt nemzeti karakterek jelennek meg bennük.

Pagello írásának egyik fő szempontja a rendfenntartási módszere és az intézmény működés megjelenítése a filmekben. Véleményem szerint a filmek fő fókuszsa, - a híres férfi nyomozók esetében is (Poirot, Sherlock Holmes, Maigret stb.) is-, sokkal inkább karakter- és nem intézménycentrikusság. A női nyomozós filmek esetében meg végképp karaktercentrikusak a főszereplők. Olyannyira dominánsak a karakterek, hogy nemigen lehet megmondani a főszereplő nemzetiségét, legfeljebb Miss Marple angolsága meghatározó. Az ilyen tematikájú sorozatok esetében szintén nem is a végrehajtás új technológiai ismeretei dominálnak, kivéve talán csak a „helyszínelő” típusokat. Ahogy a korábbiakban említésre került, a megfigyelés és a pszichológiai elemzés a döntő jelentőségű. E mellett, vagy ezt kiegészítve a karakterek valamely különleges képessége domborodik ki, pl. az Asperger szindróma vagy a jól funkcionáló autizmusnak olyan mértéke, mely abszolút magas szintű racionális

gondolkodást eredményez. Ez utóbbi ábrázolására jó példa Dr. Temperance Brennan (Dr. Csont), aki rendkívül intelligens, ám szociálisan meglehetősen érzéketlen, bármely kérdést vagy problémát tudományos oldalról közelít meg. Érzelemmentessége, konkretizáló gondolkodása miatt az Asperger-szindróma jeleit mutatja, hasonlóan az autizmussal élő, zseniális levéltáros, Astrid Nielsen (Éles elmék) figurájához. Szintén a különleges képességekkel rendelkező jellemek sorába tartozik Carrie Wells (Felejtethetlen), aki a hipermnézia nevű ritka betegségben szenved, ami hatására vizuálisan mindenre emlékszik, nem képes felejtetni.

A pszichológiai sztereotípiakutatások tanúsága szerint az instrumentalitás (a dolgokkal való bántni tudás, a tárgyakkal kapcsolatos kompetencia) a maszkulinitással, míg az expresszív tulajdonságok (érzelmi kifejezőkészség,



kompetencia az interperszonális kapcsolatok terén) a femininitással korrelálnak (Spence és Buckner, 2000). Evelyn Fox Keller előbb említett gondolatmenetének logikus következménye lenne, hogy a férfiak – ha nem is veszélyeztetten, de legalábbis kora gyermekkortól fogva – objektívebben gondolkodnak és autonómiájuk erősebb, mint a nőké. (Keller, 1985b). Pont ezért kell ezekkel az előítéletekkel nőknek megküzdeniük. A feminista tudománykritika tekintélyes része irányul annak feltárására, hogy a tudomány által a nőkről, a szexualitásról és a nemek közötti különbségekről alkotott elméletek egyrészt az objektivitás álcája alatt egy sajátos férfinezőpontot tükröznek, illetve egyenesen megteremtik a nemek közötti különbségeket, melyek a társadalmi elnyomás alapjául szolgálnak.

Catharine MacKinnon feminista jogelméletalkotó szerint a nyugati kultúra jogfelfogása az egyenlőséget az azonosság fogalmán keresztül ragadja meg; „*a hasonlót hasonlóan, az eltérőt eltérően kezeli; a nemeket pedig kölcsönös különbségük szerint definiálja.*” (MacKinnon, 2001) Egészében véve ennek az ellenkezője sokkal plauzibilisabb: férfi és nő jobban hasonlítanak egymásra, mint amennyire bármelyikük akármelyik állatra is hasonlít. Ruth Hubbard (1982) és más biológiakritikusok szerint elsősorban a férfiak azok, akik önmagukat a nőkkel szembeállítva határozzák meg, és ezt a szembeállítást a biológiai nemi különbségek hangsúlyozásával támasztják alá (Longino és Doell, 1987)

A női nyomozók szerepének változását jól szemléletesen Agatha Christie Bertram Szálló című krimijének filmes feldolgozása végén elhangzott párbeszéd Jane Cooper és Miss Marple között, amikor is Jane (akivel Miss Marple együtt nyomozott) beszámol arról, hogy Bird felügyelő szerint a háború után meg kell, hogy változzanak a dolgok, s hamarosan a nőket is felveszik a rendőrséghez, s Jane is megpróbálna jelentkezni. Miss Marple azt válaszolja erre: „*Azt hiszem, a maga korában én ilyesmit biztos nem tettem volna, de azért mindig erről álmodtam*” (Zeff, 2007, 01:31:10). A későbbi korokban a nőknek ez már nemcsak álom marad.

Nyomozói archetípusok és eseteik

Ha megpróbálom csoportosítani az egyes filmeket, az időrend tekintetében dilemma marad, azaz, hogy a filmbeli időpont legyen a mérvadó, vagy a készítés ideje, de

inkább az első változat mellett döntöttem. Az is érdekes, hogy a női nyomozós sorozatok nagyobb számban nem amerikai sorozatok. A főbb nyomozói archetípusok:

1. Kotnyeles idős nő, aki mindent megfigyel: **Miss Marple, Jessica Fletcher**
2. Múltba helyezett történetek: **Miss Fisher, Frankie Drake** rejtélyek (Murdoch rejtélyei sorozatból Julia Ogden)
3. Kifejezetten női jellemzőjű karakterek, akik eleve nyomozók: **A főnök, Gyilkos ügyek, Döglött akták,**
4. Pszichológiai elemzések: **Profilozó, Candice Renoir**
5. Külsős tanácsadó: **Élete a halál, Veronica Mars**
6. Női jellemzők teljes mellőzése: **Vera – a megszállott nyomozó**
7. Férfi társsal: **Dr. Csont (Temperence Brennan), Mentalista (Teresa Lisbon), Castle (Kate Beckett)** az utóbbi kettőnél a nő rendőr, nyomozó, „az agresszív”, aki a fegyverrel bánik – férfi a femininebb, de mégis ő oldja meg az ügyeket
8. Akcióhősök. Pl. Charlie angyalai - bombázó nők férfi szerepekben, pontosabban őket is legyőző ügyességgel, de mivel ez nem tévésorozat, így nem az elemzésem tárgya. Bár a Charlie angyalai eredetileg sorozat volt (ABC, 1976–1981, 5 évad, 110 epizód); a film-folytatások (2000, 2003, 2019) csak utólag jöttek.

Múltba helyezett sorozatok

Különösen érdekesek a múltban játszódó krimik. Miss Marple történetei annyiban mások, hogy ő napjainkból nézve ugyan a múltban játszódik, de a szerzője, Agatha Christie idejében. Miss Marple-t Agatha Christie, a világ legolvasottabb írója találta ki, és először 1927-ben, a brit kiadású *The Royal Magazine*-ban megjelent, A keddi esti klub című novellában tűnt fel. A Royal olyasmi volt az angoloknak, mint nekünk a Nyugat, csak „bulvárosabb” kiadásban, ugyanis inkább a könnyed irodalom kapott szerepet benne a fajsúlyos sorok helyett. Az első regény kivételével (ahol kicsit rosszindulatú karakter) maga Miss Marple egy idős, kedves, de éles eszű hölgy, aki az élettapasztalatai, jó emberismerete alapján fejt meg a bűntényeket. A naiv külső mögött mély empátia és megfigyelőképesség rejlik. Christie ugyan szerette Marple karakterét (ellentétben Poirot-val), de eleinte nem gondolkozott azon, hogy több novellát, sőt regényt szánjon neki, végül mégis egy sor novellában és összesen 12 regényben szerepelt. Az első ezek közül az 1930-as Gyilkosság a paplakban, de a legismertebb a több mint 30 évvel később megjelent *Bertram szálló*. (ncl, 2016). Utólag Christie bánta, hogy Marple első megjelenésekor is ilyen idős volt, így nem volt módja, hogy a szereplője vele együtt öregedjen.

Miss Marple-hez a kora miatt viszonylag hasonló karakterű a **Gyilkos sorok** (*Murder, She Wrote*, 1984-1996) című amerikai krimisorozat főszereplője, **Jessica Fletcher**. Ugyan ő is amatőr nyomozó, de ismert krimiíró, angoltanár, s többnyire a regényei miatt tartózkodik az adott helyen. Olykor őt sem veszik komolyan a hivatalos rendőri szervek a sorozaton belül, noha ő oldja meg a bűntényeket, neki mégsem ez a fő tevékenysége. Tehát a krimik nyomozónő archetípusa a kotnyeles öregasszonyoké, akiknek a jó megfigyelőképességein túl előnyük, hogy ártalmatlan idős nőknek tűnnek, ráadásul elég bizalmasak velük az emberek.

A női nyomozóknak sajátos típusa, amikor a napjainkban készült filmek egy régebbi korba visznek vissza, többnyire a 20-as évekbe (de van, ahol a 19. századba). Ezeknek a sorozatoknak fontos eleme az azzal való szembesülés, hogy a nők a korábbi korokban nemhogy nyomozók sem lehettek, de nem is tették megfontolás tárgyává az észrevételeiket. Ezekből a sorozatokból a Miss Fischer rejtélyes történeteit emelném ki. De ilyen például a kanadai,

1890-es években játszódó Murdoch rejtélyei sorozat, ahol az ugyan mellékszereplő patológusnő, Julia Ogden, akinek szintén meg kell küzdenie azért, hogy szakmailag respektálják, de szerencsére a nyomozó, Murdoch, aki rajong a legújabb találmányokért, elismeri a tudását. A sorozat olyan kérdésekkel is foglalkozik, mint a nőjogi kérdések (választójog, fogamzásgátlás, abortuszhoz való jog), vallási vagy épp faji diszkrimináció.

Kifejezetten női (magán)nyomozók szerepelnek a **Frankie Drake rejtélyek** (*Frankie Drake Mysteries*, 2017–2021) című sorozatban, mely az 1920-as évek Torontójában játszódik. Itt nyitja meg nyomozóirodáját Frankie Drake, az első nő, kanadai magánnyomozó, akinek segítségével van társa és barátja, Trudy Clarke is. A páros olyan rejtélyek nyomába ered, amelyekkel a rendőrség nem annyira akar foglalkozni. Hamarosan csatlakozik hozzájuk egy patológus, Flo Chakowitz, aki orvos szeretne lenni, de mivel nők még nem lehetnek orvosok abban a korban, titokban bejár az egyetemre, illetve egy rendőrnő, Mary Shaw. Mary nőként csak erkölcsrendészeti ügyekben intézkedhet, így örömmel vesz részt, - persze titokban, - valódi nyomozói feladatokban. A csapatot a korabeli szokás szerint komolytalannak gondolják, ügyeik részben azoktól jönnek, akiknek az ügyét a rendőrség nem vállalja, de az is előfordul, hogy párhuzamosan nyomoznak a rendőrséggel, természetesen mindkét esetben eredményesen.

A múltba helyezett sorozatok közül a történetszövés és szereplői karakterek tekintetében legeredetibb és az ausztrál **Miss Fisher rejtélyes esetei** (*Miss Fisher's Murder Mysteries*, 2012-2015), mely az 1920-as évek Melbourne-jében játszódik. A főszereplő Phryne Fisher (Essie Davis), egy elbűvölő és vakmerő magánnyomozó, aki elég jó módú. Úgy tűnik, számos nőies (vonzó, csábító, gondoskodó) és férfias (repülőgépet és autót vezet, vív, bátor, talpraesett) tulajdonsággal rendelkezik. Napjainkból nézve szinte tökéletes nő, de valójában fél az elköteleződéstől, a másik embertől való függéstől. Egy gyenge pontja van: Phryne húgának, Janey-nek az elrablása és halála, amely egy gyermekkori trauma számára. Ez a bűncselekmény a mai napig kísérti Phryne-t, aki úgy érzi, többet kellett volna tennie húga védelmében. Nem próbál megfelelni a nőkhöz kapcsolódó társadalmi normáknak, de a környezete, különösen a rendőrség nem akarja komolyan venni a magánnyomozói tevékenységét.

Kortárs női vezetők és profilozók

Mai korban játszódó, kifejezetten nőies karaktereket testes meg **A főnök** (The Closer) című sorozatban Brenda Leigh Johnson (Kyra Sedgwick) a kitartó nyomozó, aki rendkívüli képességgel tudja megfejtetni az emberek titkait, az ország legjobbjai közé tartozik. A CIA által kiképzett detektív Atlantából érkezik Los Angelesbe, hogy átvegye a Los Angeles-i rendőrség különleges nyomozati osztályának vezetését, amely a speciális gyilkossági és a nyomozati szempontból különösen érzékeny ügyekkel foglalkozik. Miután megérkezik Los Angelesbe, nem csak az új életével kell megbarátkoznia, hanem meg kell birkóznia új kollégái neheztelésével is, akik nem örülnek, hogy az új rendőrfőkapitány-helyettes nem soraikból, veterán rendőrökből került ki. A rendőrségen belül a konfliktusai nagy része abból származik, hogy folyamatosan megkérdőjelezzik a kompetenciáját, nehezen fogadják el. A kérései, utasításai egy férfi főnök esetében gond nélkül átmennének, természetes volna, míg tőle nem tekintik annak. Sok ügyet sikerül egészen szokatlan módszereivel megoldani, melyek főleg az intuíción és az emberi pszichológia alapos ismeretén alapultak. Ugyan kitartó, céltudatos személy, de vannak egyedi, olykor furcsa szokásai, mint például a folytonos cukorkaszopogatás a nehéz helyzetekben. Ráadásul Johnson gyakran tetteti magát „buta szőkének”, hogy megtévessze a gyanúsítottakat és a védőügyvédeket. A karakterét kifejezetten nőiesre alakították, nem pedig férfias természetű nőként jelenik meg a történetben. Ugyan erős vezető, de magánéletében sebezhető, ami mélységet ad a karakternek.

A főnök című sorozat spin-offja és egyben folytatása lett a **Gyilkos ügyek** (Major Crimes) című sorozat, melyet 2012 és 2018 között forgattak. A sorozat A főnök lezárása után veszi fel a fonalat, miután Brenda Leigh Johnson otthagyta a Los Angeles-i rendőrség különleges nyomozati osztályát. Helyét Sharon Raydor veszi át, aki korábban belügyi nyomozó volt és akinek képességeiben szintén nem bíznak kollégái. Őt is nehezen fogadják el, s nemcsak azért, mert külsős ember, hanem mert nő, és a csapat arra számított, hogy közülük kerül ki a következő főnök. Brendával ellentétben sokkal higgadtabb, kevésbé impulzív, s kevésbé profilozóként, de nem is akcióhősként viselkedik.

Szintén amerikai bűnügyi sorozat a **Döglött akták** (Cold Case, 2003-2010), amely egy régi, megoldatlan ügyekkel foglalkozó rendőrségi osztály munkájáról szól. A főszereplő Lilly Rush nyomozó, aki kissé túlérzékeny, impulzív személyiség, akinek mind múltbéli és jelenlegi magánéleti problémái vannak, ugyanakkor kiváló nyomozó. Itt érdemes megjegyezni, hogy a női nyomozók esetében a magánéleti problémák sokkal inkább megjelennek a történetekben, mint a férfiak esetében.



A kortárs francia bűnügyi sorozatokban kifejezetten gyakori a női nyomozó vagy profilozó. **A Profilozó** (Profilage) francia krimisorozat, melyet 2009-2019 között forgattak. A francia rendőrség a munkájuk segítségével kriminológust is alkalmaz, aki a gyilkosságok elkövetőjéről készítenek profilt, vagyis azt próbálják körülhatárolni, hogy milyen karakterű személyt érdemes keresni. A sorozatban Chloé Saint-Laurent, majd Adèle Delettre, végül Élis Bergman kriminálpszichológusok, a párizsi Igazságügyi Rendőrség (DPJ) 3. osztálya nyomozóinak segítenek különféle bűnesetek megoldásában. Kivételes tudásuk és érzékenységük lehetővé teszik számukra, hogy belehelyezzék magukat a gyilkosok lelkiállapotába, ezáltal megértve motivációikat, mely lehetővé teszi, hogy a nyomozókkal felgöngyölítsék a legborzasztóbb bűneseteket. Az első szériában Matthieu Péric a felügyelő, aki eléggé hirtelen haragú, indulatos, de jóképű férfi. Kezdetben nem is érti mit csinál náluk egy kriminológus, aki Chloé Saint-Laurent, és egyáltalán nem is veszi őt komolyan. Igaz, Chloé szokatlanul viselkedik, többnyire elképze- és lejátssza magában az eseményt. Péric halála után Thomas Rocher lesz a felügyelő, aki természetesnek veszi egy profilozó jelenlétét, de az zavarja, hogy ő is az elemzése tárgyává válik. Amúgy mind Chloé, mind Adèle komoly gyerekkori traumákat hordoznak, amik befolyásolják a felnőtt létüket is.

Az **Éles elmék** (Bright Minds) című szintén francia krimi különlegessége, hogy a már emlegetett főszereplő, Astrid Nielsen autizmussal él, és ennek köszönhetően világít rá olyan összefüggésekre, amelyeket a legtapasztaltabb nyomozók sem látnak át. Az Éles elmék nem romantizálja, de nem is demonizálja az autizmust, hanem a magavalójában mutatja meg az érintettek életét³. A filmtörténelem számos autista "zsenit" vonultat fel, kevés alkotás meri azonban ilyen nyíltan megmutatni ezt az állapotot. A Sara Mortensen által alakított Astrid Nielsen karaktere vállaltan autista, ennek minden előnyével és hátrányával együtt. Astrid a rendőrség bizonyítékraktárában, levéltárában dolgozik, látszólag unalmas munkakörben, azonban különleges látásmódjával, hozzáállásával segít megfejtetni a rejtélyeket, végére jár a legnehezebb ügyeknek is. Astrid Raphaëlle Coste nyomozó irányítása alatt dolgozik, aki

gyakorlatilag mindenben az ellentéte: egyedülálló anya, szétszórt, impulzív, ugyanakkor mégis profi. A sorozat bemutatja kettőjük nem mindennapi kapcsolatának összes buktatóját és szépségét. Coste pontosan tudja, hogy Astridot a rutin teszi erőssé, a külső világ felé azonban sokszor sebezhető.

Ugyancsak francia bűnügyi sorozat a **Candice Renoir**, melynek forgatása 2013-tól kezdve a mai napig tart. A történet központjában Candice Renoir áll, egy négygyermekes anya, aki tíz éve szabadságra ment párizsi nyomozói állásából, részben a gyerekei miatt, részben a férje munkája miatt, akinek különböző országokban volt állása: többek között az Egyesült Államokban, Mexikóban és Szingapúrban. Miután házassága férje hűtlensége miatt tönkremegy, Candice visszatér nyomozói állásába, de nem Párizsban, hanem vidéken, egy tengerparti városban Montpellier környékén lesz a rendőrség kis bűnügyi-nyomozási osztályának a vezetője. Attól a pillanattól kezdve, hogy megérkezik a sète-i rendőrségre, összetűzésbe kerül a helyi rendőrfőnökkel, Yasmine Attiával – mivel Candice kinevezése a párizsi rendőrfőkapitányság utasítására történt –, és a leendő beosztottaival is, akik egy ideig egyáltalán nem hajlandók őt főnökükként kezelni, mivel Attia, Dumas kapitánynak ígérte korábban az állást.

De mi is a konfliktusok oka? Például Candice nem rendőrként öltözködik, viselkedik. Az első munkanapján talpig rózsaszínben jelenik meg, így Barbie-nak nevezik a beosztottjai. Az első ügyük alkalmával Candice és Dumas, - aki a helyettese lett, - két különböző nyomozási utat, megközelítést javasolnak, és más a gyanúsítottjuk is. Kötnék egy fogadást, amely szerint amelyikük megtalálja a gyilkost, az legyen a főnök. Természetesen Candice lesz a nyertes. Szintén érdekes szituációt teremt, hogy mivel halogatja a lögyakorlatot, kollégái az elején azt hiszik, hogy löni sem tud már. Ráadásul egy kritikus helyzetben a fegyvert rántó gyanúsítottira sem löi rá. Végül egy lögyakorlaton messze az övé lesz a legjobb eredmény, mivel a gyerekeivel egy játék során rendszeresen célba lönek. Candice nehézsége, hogy nehéz összeegyeztetnie a munkáját és a családját, ahogy ez a dolgozó anyák esetében gyakori.

³ A TV4-et (ahol a sorozat megjelent) is működtető Network4 Media Group minikampányt is indít, hogy így támogassa az autizmussal élő emberek társadalmi megértését.

Ebben a szerepkörben ráadásul akár éjszaka is hívhatják, ha bűncselekmény történik. Ugyanakkor épp anyaságából fakadóan jobb az átlagnál az emberismerete, látja ki mikor sumákol, hazudik, illetve képes rátapintani az emberek motivációira. Erre a filmbeli nyomozókarakterre is igaz, hogy többször folyamodik nem szabályos eszközökhöz. Gyakorlatilag profilozóként működik. Míg a többiek elsősorban egzaktabb nyomokon indulnak, mint például ujjlenyomatok, erőszakos, megfélemlítő kihallgatások stb. Ezzel szemben ő olyan apró jelekből is ki tud indulni, - melyben háziasszonyi mivolta segíti, mint például abban az esetben, amikor csak neki tűnik fel rögtön, hogy egy füstjelző nem is füstjelző, hanem kamera, hiszen füstjelzőt teljesen ésszerűtlen sütő környékére tenni.

Candice figurája a főnökkel kapcsolatos sztereotípiákkal is szembe megy, mely szintén okoz bonyodalmakat a történetben: Például kellően agresszívnek kéne lenni, és olykor üvöltenie. Az egyik más osztályon dolgozó kollégája veti a szemére egyik alkalommal: ha főnök vagy, viselkedj úgy, mint egy főnök, ne, mint egy titkárnő, mert nem üvöltötte le a fejét és nem agresszíven lépett fel a gyanúsítottal szemben (akit teljesen ártatlanul vádoltak). A magánéletben nem túl szerencsés, láthatóan a bántalmazó kapcsolatokban érzi otthonosan magát, talán, mert ez az ismerős számára, hisz az apja is verte az anyját. Sorsának fájdalmas epizódja, hogy ő

jelentette fel a saját apját a rendőrségen, amit az anyja sosem bocsátott meg neki.

A brit krimisorozatok új nemzedékéhez tartozik a **Vera a megszállott nyomozó (2011-2020)**. Vera Stanhope nyomozó főfelügyelő, a Northumberland és Városi Rendőrség alkalmazottja Newcastle upon Tyne-ban. Vera megszállottja a munkájának, de magánélete szinte nincs. Elhunyt apja emléke azonban időről időre kísérti. Kérlelhetetlen, makacs személyisége ellenére mélyen törődik munkájával és kollégáival. Szoros kapcsolatot ápol Joe Ashworth és Aiden Healy őrmesterekkel. Gyakran bizonyítja kiváló képességeit, ha a munkatársai apró hibákat vétenek. A sorozatban általában a társadalom alsóbb rétegei jelennek meg, nem úgy, mint pl. a társadalmi elit köreiben zajló gyilkosságok pl. a Columbo esetében. Vera karakterére a női sztereotípiákból elég kevés húzható rá. Ezekben a kortárs sorozatokban a vezetői vagy elemzői pozícióhoz szinte mindig valamilyen hangsúlyozottan feminin vonás is társul - Brendánál a déli sárm és a folytonos cukorka, Candice-nál az anyaság és a rózsaszín, Saint-Laurent-nél az érzékenységi és sebezhetőség. Vera Stanhope itt a kivétel, akit épp a feminin tulajdonságok szinte teljes hiánya jellemez.



Vegyes nemű duók

Nemi szerepek és a hozzájuk kapcsolódó nemi sztereotípiák szempontjából kifejezetten érdekesek azok a sorozatok, ahol a két főszereplő különböző nemű. Ilyen például a **Dr. Csont**, a **Castle** és a **Mentalista**, melyekben a két szereplő egyenrangú. Az utóbbi két sorozatban a női főszereplő a hivatalos nyomozó, nála a fegyver, sokkal maszkulinabb a társánál, míg a férfi empatikus, jó emberismerő, ugyanakkor a probléma megoldásában ő is meghatározó szerepet játszik. A férfi sárm ezeknél a szereplőknél sem vész el, a feminin vonások ellenére mégsem válnak nőiessé.

Általában a női nyomozók erőssége a filmekben a nemi sztereotípiáknak megfelelő tulajdonságaikból fakad, ám előfordul, hogy az ezzel ellentétes, teljesen tárgyilagos, egzakt tudományos nézőpontot is nők képviselik az egyes sorozatokban. Ez utóbbi esetben ugyanakkor a szereplő valamilyen neurodivergenciával is rendelkezik. Erre kiváló példa a **Dr. Csont** című sorozat női főszereplője, aki csak a racionális, bizonyítékokkal alátámasztható világot ismeri: Dr. Brennan antropológus, a fiktív Jefferson Intézet munkatársa, mellékesen pedig az FBI-nak segít emberi maradványokat azonosítani, illetve különböző gyilkossági eseteket megoldani. Az ügyekben segítséget kap FBI-os kapcsolattartójától, Seeley Booth különleges ügynöktől (tőle kapta a *Bones* becenevet), valamint a Jefferson-beli munkatársaitól. Dr. Brennan ugyan kifejezetten vonzó nő, de hiányoznak belőle a nőies viselkedés jellemzői, kifejezetten nyersen őszinte.

A mintázat több sorozat esetében szemléletesen megmutatkozik: Dr. Brennan autisztikus vonásaival, a fent említett Astrid Nielsen autizmusával, Carrie Wells (Felejtethetlen) pedig hipermnéziájával tűnik ki. Mindegyik karakter megőrzi a hagyományosan feminin külsőt és gesztusokat; a tárgyilagosság, az analitikus elme és a társas viselkedés merevsége viszont egy diagnózishoz kapcsolódik, nem általában a nőiségükhez tartozik. A sorozatok ezzel kétfajta jelölőt kombinálnak: a feminin testet és karakterspecifikus megkülönböztetést. Ennek eredményeként a tárgyilagosság úgy jelenhet meg a női főszereplő tulajdonságaként, hogy közben nem válik általánosan elérhető női képességgé. Érdekes ezt párhuzamba állítani Keller fent idézett megfigyelésével az objektivitás és a maszkulinitás kulturális összekapcsolódásáról: az objektivitás kulturálisan továbbra is „nem egészen női” marad, csak épp egy diagnosztikai keret közvetíti a karakter felé.



A férfias-nőies tulajdonságok cseréje figyelhető meg a *Mentalista* és *Castle* sorozatokban, ahol a női (Teresa Lisbon, Kate Beckett) főszereplő dolgozik a rendőrségen, ő irányítja a csapatot és mind Patrick Jane (*Mentalista*), mind Richard Castle (*Castle*) külső tanácsadók. Ugyan vonzó férfiak, de a krimikben szokásos sztereotíp férfias tulajdonságok (fizikai erő, lövöldözés, erőszak stb.) hiányoznak belőlük. Ez a nyomozónőkre vár, akik bátrabbak, ügyesebbek, a fegyverrel is jól tudnak bánni. Teresa Lisbon az édesanyját korábban egy autóbalesetben veszítette el, aminek következtében az apja alkoholistává vált, ezért neki kellett vigyáznia a három öccsére. Miután a CBI-hoz került, majd saját csapatot kapott, ő mindig szabályosan próbál eljárni, de Patrick Jane viszont mindig áthágja ezeket a szabályokat, s így tudják megoldani az ügyeket. Más nyomozónők esetében pont a nők, akik kevésbé szabálykövetőek. Úgy tűnik, hogy a filmekben szinte mindig azok találják meg a jó megoldásokat, akik túllépnek a szabályokon, mivel a szabályok lassítják a nyomozás menetét, és az emberi motivációval kevésbé számolnak. Kate Beckett eredendően jogi pályára készült, de az édesanyja megölése után a rendőrség mellett dönt.

Beckett a legfiatalabb női rendőrnnyomozó, aki nemcsak kemény és következetes, hanem egy ügy során a teljes igazságot akarja kideríteni.

Külső tanácsadók

Külön csoportot képviselnek azok a szintén külső tanácsadók, akik volt vagy leendő nyomozók, de jelenleg csak segítőként dolgoznak és nők. Ezek közé tartoznak például az **Élete a halál** vagy a **Veronica Mars** sorozatok.

Az **Élete a halál** (My Life Is Murder, 2019-2025) ausztrál sorozat, melynek főszereplője az özvegy Alexa Crowe, a rettenthetetlen egykori nyomozó, aki felhagyott a rendőri munkájával. A film idején kenyeret süt, de külső tanácsadóként továbbra is segíti a rendőrség munkáját (azaz férfi munkáját nőiesre cserélte). A sorozatban az alakját a valaha fekete hajú Xénaként ismertté vált Lucy Lawless játssza, de most már szőkén és idősebben. Ő is folytonos szabályáthágó, jók a megérzései és a logikája. Van egy segítője, Madison, aki technológiai zseni. Fontos a külső jellemzőjük, hogy egyikük sem akar ideális, szabvány szépség lenni, mégis vonzóak.

Veronica Mars (2004-2019) egy amerikai, kamaszoknak szóló bűnügyi sorozat. A főszereplő egy még gimnazista fiatal lány, Veronica Mars, aki a tanulmányai mellett besegít apja magánnyomozói irodájában. A bűnügyek, amelynek a nyomozásában segít, mindig kapcsolódnak a gimnáziumhoz vagy a környezetében található fiatalokhoz. A sorozat alkotója eredetileg fiataloknak szóló detektívregényt akart írni, ahol a főszereplő a sorozattal ellentétben eredendően férfi lett volna, végül mégis a kitalált karakternvonások inkább egy lányhoz illettek.

Ennek a „külső tanácsadói” filmes archetípusnak a sajátossága, hogy a női nyomozói tudás az intézményen kívülről, ad hoc módon kapcsolódik be – szakértőként, magánnyomozóként vagy riporterként –, a rendőrség, mint szervezet pedig viszonylag kevés figyelmet kap.



Összegzés

Összegzésként megállapítható, hogy a filmsorozatok női nyomozókat más karakterjegyekkel ábrázolják, mint a férfiakat. A rendezők jórészt építenek azokra a sztereotípiákra, amelyeket kritika tárgyává kívánják tenni. Ugyanakkor a nyomozói, rendőri munkakör alapvetően maszkulin. A női nyomozók módszere jellemzően a pszichológiai profilozás, illetve esetükben ülönösen meghatározó, hogy némileg posztromantikus módon a szabályok áthágása a sikeres megoldás kulcsa.

Az elemzés során visszatérő szerkezeti és narratív mintázatokat lehetett megfigyelni a női nyomozó-karakterek megformálásában: A múltba helyezett sorozatok (Marple, Phryne Fisher, Frankie Drake) a karaktert a korabeli kivételesség keretébe ágyazzák. A kortárs női vezetőkhöz (Brenda Johnson, Candice Renoir, Saint-Laurent) rendre kifejezetten nőies vonásokat is társítanak. A vegyes nemű duók (Bones, Mentalista, Castle) egyenrangú férfi karaktert szerepeltetnek a női főszereplő mellett, és gyakran romantikus szállal is bonyolítják a kapcsolatot. A külsős tanácsadó-archetípusban (Élete a halál, Veronica Mars) a női nyomozói tudás az intézményen kívülről kapcsolódik be: szakértőként, magánnyomozóként vagy riporterként. Ehhez társul a tárgyalt sorozatok egyik legszembeötlőbb mintázata: a tárgyilagos, tudományos észjárást képviselő női karaktereket (Dr. Brennan, Astrid Nielsen, Carrie Wells) rendre valamilyen neurodivergens karaktervonás jellemzi, amely a hűvös racionalitást elválasztja a megszokott női képességektől. Mindezek a megoldások együttesen rajzolják ki azt a műfaji repertoárt, amelyben a női nyomozó-karakter ábrázolhatóvá válik.

Ahogy a bevezetésben is hangsúlyoztam, a populáris kultúra nőábrázolásainak vizsgálata kulcsfontosságú. Ez a közeg közvetíti ugyanis a mindennapokba azokat az értékeket és normákat, amelyek alapvetően formálják a társadalmi nemi szerepeket és viselkedésmintákat. A nyomozónők karaktere azért kulcsfontosságú, mert már kitörnek a háziasszony vagy a szexszimbólum skatulyájából. Ráadásul a munkahelyi előítéletek ellenére sokszor vezető szerephez jutnak. A populáris filmek férfi-női mintái sokkal erősebben formálják a társadalmat – még ha egyúttal le is képezik azt –, mint az elméleti feminista diskurzusok. A konferenciák és tanulmányok bár szemléletformálók, csupán egy szűk értelmiségi réteget érnek el, míg a rendszerszintű változást a szélesebb tömegeknek szóló médiumok képesek katalizálni.

Irodalomjegyzék

Acsády, J. (1996). Lovagiasságtól a vádaskodásig. Képek a magyarországi antifeminizmus tablójáról. *EDUCATIO*, 1996(3), 454-466.

Butler, J. (1990): Gender Trouble, Feminist Theory, and Psychoanalytic Discourse. In L. J. Nicholson (Ed.), *Feminism/Postmodernism* (pp. 324–340). New York & London: Routledge. Haskell, M. (1974) *From Reverence to Rape: The Treatment of Women in the Movies* (1974; revised and reissued in 1987). New York: Holt, Rinehart and Winston.

Hubbard, R. (1982). Have Only Men Evolved? In R. Hubbard, M. S. Henifin, & B. Fried (Eds.), *Biological Woman—The Convenient Myth*

Keller, E. F. (1985a): Gender and Science. In: *Reflections on Gender and Science*. New Haven and London: Yale University Press., 75–94.

Keller, E. F. (1985b): Dynamic Objectivity: Love, Power, and Knowledge. In: *Reflections on Gender and Science*. New Haven and London: Yale University Press, 115–126.

Keller, E. F. 1987 [1982]: Feminism and Science. In: Harding, S. and O'Barr, J. F. (eds.): *Sex and Scientific Inquiry*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 233–246.

Kovács, Á. (2004): *Feminista tudománykritika, ismeretelmélet és tudományfilozófia*, ELTE TTK https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfjs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/37506/2004kovacs_doga.pdf?sequence=1&isAllowed=y (letöltés ideje: 2026.04.20)

Longino, H., & Doell, R. (1983). Body, Bias, and Behavior: A Comparative Analysis of Reasoning in Two Areas of Biological Science. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 9(2), 206–227. <https://doi.org/10.1086/494044>

Longino, H. E. (1987). Can There Be A Feminist Science? *Hypatia: A Journal of Feminist Philosophy*, 2(3), 51–64.

MacKinnon, C. A. (2001). Különbözőség és dominancia: A nemi diszkriminációról. In *A feminizmus változásai. Előadások életről és jogról*. Budapest: Pont Kiadó, 30–41.

Mulvey, L. (1975). *Visual Pleasure and Narrative Cinema*. *Screen*, 16(3), 6–18. Online elérhetőség: https://web.english.upenn.edu/~cavitch/pdf-library/Mulvey_%20Visual%20Pleasure.pdf (Kritikai elemzés: <https://www.haberarts.com/mulvey.htm>). (letöltés ideje: 2026.03.13)

Mulvey, L. (2000). *A vizuális élvezet és az elbeszélő film* (Juhász V., Ford.). *Metropolis*, 4(4), 12–23. (Eredeti mű megjelenése: 1975). <https://metropolis.org.hu/a-vizualis-elvezet-es-az-elbeszelo-film> (letöltés ideje: 2026. 02.15)

Nardai D. (2016) A feminista filmelmélet kialakulása és főbb tendenciái, *filmtekercs.hu* <https://www.filmtekercs.hu/magazin/a-feminista-filmelmélet-kialakulása-es-főbb-tendenciái> (letöltés ideje: 2026.02.10)

NLC (2016) Nyomozónők, akiket az egész világ imád Elérhető: <https://nlc.hu/sztarok/20160427/nyomozo-no-foszerep-regeny-film-hollywood/> (letöltés ideje: 2026.02.10)

Nochlin, L. (1971). Why Have There Been No Great Women Artists? New York: Gentry Books (Újrakiadás: 2021, London: Thames & Hudson).

Pagello, F. (2020). Az európai válság képei. Populizmus a kortárs bűnügyi tévésorozatokban (Túry M., Ford.). *Metropolis*, 24(2), 58–71. <https://metropolis.org.hu/az-europai-valsag-kepei> (letöltés ideje: 2026.03.12)

Peary, G. (Rendező). (2009). For the Love of Movies: The Story of American Film Criticism [Film].

Rosen, M. (1973) *Popcorn Venus: Women, Movies and the American Dream*. New York_ Avon Books

Spence, J. T. és Buckner, C. E. (2000). Instrumental and Expressive Traits, Trait Stereotypes, and Sexist Attitudes. What Do They Signify? *Psychology of Women Quarterly*, 24, 44–62.

Vincze, T. (2000). Feminizmus és filmelmélet, *Metropolis*, 2000/4. <https://metropolis.org.hu/feminizmus-es-filmelmélet> (letöltés ideje: 2026.02.10)

Zeff, D. (Rendező). (2007). *Miss Marple: A Bertram szálló* [Film]. Granada Television. <https://www.youtube.com/watch?v=d1ZT4QXa9Lc> (letöltés ideje: 2026.05.10)

A LÁTHATATLAN, ALAPÉRTELMEZETT PATRIARCHÁLIS KÓDOK ÉS A KOLLEKTÍV EMLÉKEZET MODERN VIZUÁLIS RENDSZEREI

— Ambrus Eszter¹ —

Absztrakt

A kollektív emlékezet ma már nemcsak történetekből, hanem olyan vizuális archívumok által konstruált térből is áll, mint a stock fotók internetes tárháza. A stock fotók látszólag semleges, univerzális képi nyelve valójában egy normatív világképet közvetít, amely aktívan formálja a kollektív tudást, és hosszútávon fenntart bizonyos vizuális alapértelmezéseket. A tanulmány azt mutatja meg, hogy miként működik a kereskedelmi képalkotás a patriarchális rend vizuális infrastruktúrájaként. Kiindulópontja, hogy a keresőmotorok által preferált képek ismétlődő mintázatokat hoznak létre: a férfit, mint alapértelmezett szubjektumot, a nőt, mint kontextuális, gyakran alárendelt szereplőt jelenít meg. Ezen sémák nem csak reprezentálnak, hanem hosszútávon normát termelnek és stabilizálnak. A kutatás Simone de Beauvoir (2015) és Caroline Criado Perez (2019) feminista elméleteire támaszkodva kvalitatív vizuális tartalomelemzéssel és kritikai diskurzuselemzéssel tárja fel a sztereotip kulcsszavak mentén megjelenő képi logikákat. Az elemzés a testek elhelyezésére, a térhasználatra, a nonverbális jelekre és az esztétikai szereposztásra fókuszál. A dolgozat mellett érvel, hogy a kereskedelmi képek nem pusztán illusztrációk, hanem a kollektív tudás egyik legláthatatlanabb, mégis leghatékonyabb ideológiai eszközei.

Kulcsszavak: gender elmélet, reprezentáció, kollektív emlékezet, vizuális archívumok, nemi szerepek, stock fotók

Bevezetés

A kollektív emlékezet ma már nemcsak történetekből, hanem vizuális archívumok (például Shutterstock, Getty Images) által konstruált térből is áll. Hogyan befolyásolja a valóságérzékelésünket az, amit a keresőmotorok relevánsnak tartanak egy-egy kulcsszóra? Milyen kapcsolatban állnak az interneten megjelenő vizuális kódok a nemi szerepek alakulásával?

A kollektív emlékezet kutatása hosszú ideje a társadalomtudományok egyik központi területe. Kommunikációelméleti szempontból különösen fontos annak vizsgálata, miként konstruálják és továbbítják a társadalmi csoportok a különböző kódokat, normákat, mint például a nemi szerepeket, hogyan működnek a kollektív narratívák, és mindez hogyan járul hozzá a patriarchális rend fenntartásához? Az internet és a tömegmarketing korában a cégek, szervezetek és intézmények kommunikációjában gyakran használt

stock fotók tökéletes leképezését kínálják az aktuális tömegkommunikációban jelenlévő nemi szerepeknek.

Ez az esszé arra keresi a bizonyítékot, hogy a kereskedelmi képalkotás (stock fotók) nem csupán tükrözi a társadalmat, hanem aktívan formálja a nemi szerepekkel kapcsolatos kollektív tudást, a vizuális alapértelmezések révén fenntartva a patriarchális hierarchiát. A dolgozat a kollektív emlékezetet társadalmilag és kommunikációsan konstruált folyamatként értelmezi, amelyben a csoporttagok a múlt értelmezéseit folyamatosan újratárgyalják és stabilizálják (Halbwachs, 1992; Olick és Robbins, 1998). A kollektív emlékezet ebben az értelemben olyan gyakorlatok és rögzített tartalmak összessége, amelyek meghatározzák, hogy egy adott közösségben mely múltértelmezések válnak legitim és megosztható tudássá. A digitális archívumok ennek nyomán nem pusztán a múlt közlésének eszközei, hanem a társadalmi szerepek és identitások kommunikációs szerveződésének alapvető formái.

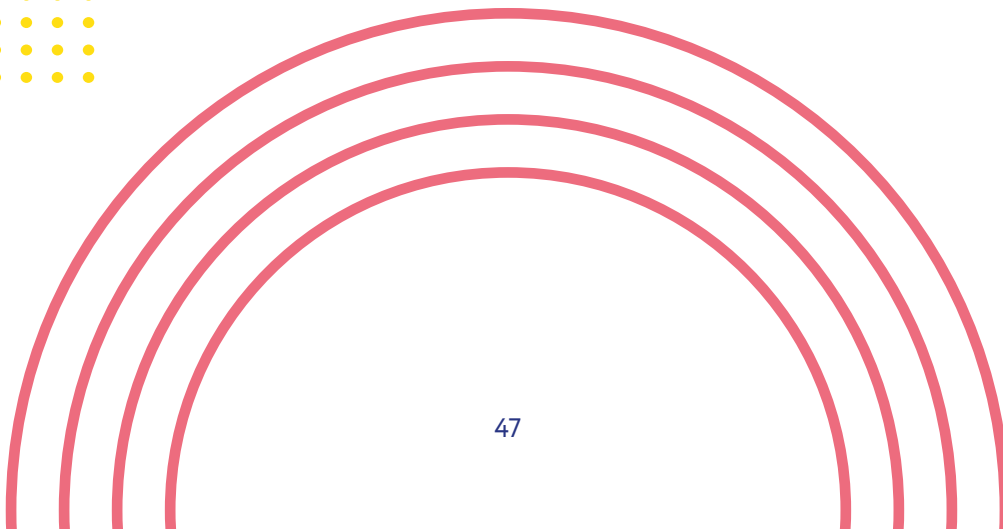
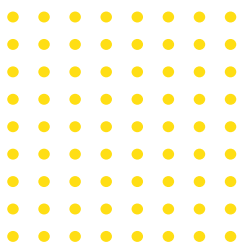
¹ Budapesti Metropolitan Egyetem, Animáció és Média Design Tanszék

Judith Butler performativitás-elmélete lehetővé teszi a genderhez, testhez és társadalmi szerepekhez kapcsolódó fogalmak újraértelmezését. Butler szerint a gender nem egy előzetesen adott, belső identitás, amely a kommunikációban pusztán kifejeződik, hanem ismétlődő, normák által szabályozott társadalmi és testi aktusok sorozata (Butler, 1988). A nemi identitás így a performativitás által formálódik: a társadalmilag elismert és azon belül értelmezhető cselekvések, megszólalások és viselkedésformák ismétlődésén keresztül. A performativitás ebben az értelemben nem esztétikai fogalom, hanem kommunikációs és interakciós gyakorlatok összessége, melyek által az egyén meghatározza saját pozícióját a társadalomban. Butler hangsúlyozza, hogy ezek a performatív aktusok mindig normatívan szabályozottak és társadalmi nyilvánosságban működnek, vagyis a társadalmi elismerés és visszacsatolás kommunikációs tereiben válnak hatékonnyá.

E megközelítés lehetővé teszi a patriarchális berendezkedés vizuális kommunikáció központú értelmezését. A patriarchális rend nem csupán reprezentációk vagy ideológiák szintjén működik, hanem azokban a megszóktatott ábrázolási módokban is, amelyek meghatározzák, milyen szerepek, viselkedési formák és önmeghatározások számítnak elfogadhatónak. A patriarchális normák így nem egyszerűen tükröződnek a kommunikációban, hanem a mindennapi kommunikációs elemek ismétlődő gyakorlatain keresztül folyamatosan stabilizálódnak. A dolgozat ezért a patriarchális struktúrákat nem statikus társadalmi berendezkedésként, hanem normák által sza-

bályozott kommunikációs folyamatként vizsgálja, amelyek a kollektív emlékezés gyakorlataiban folyamatosan újra létrejönnek. Ez a performatív megközelítés különösen termékeny a vizuális archívumok vizsgálatában, mivel rávilágít arra, hogy a férfiközpontú szerepminták nem csak hagyományként öröklődnek, hanem a mindennapi kommunikáció ismétlődő gyakorlatai révén folyamatosan megerősítést nyernek.

Caroline Criado Perez *Invisible Women: Data bias in a world designed for men* (2019) című műve sajátos módon közelíti meg a modern világ felépítését. Állítása szerint jelenlegi világunk legnagyobb hibája, hogy a nők létezésének elhanyagolásával tervezték meg. Perez nem azt állítja, hogy ezek szándékos hátráltatások lennének, sokkal inkább ignoranciából és a reprezentáció hiányából fakadó figyelmetlenségek. Szintén erre hozza példaként a Facebook első várandós női igazgatóját, Sheryl Sandberget. Sheryl előtt nem volt gyermeket váró női igazgató a vállalatnál, így a cégnek eszébe sem jutott az állapotos nők igényeit számba venni. Sheryl hamar rájött, hogy állapota miatt indokolt számára az elsőbbségi parkolás, így kiharcolta azt (Sandberg, 2013). Ez az eset nagyszerűen szemlélteti, hogyan teszi a reprezentáció hiánya „láthatatlanná” a nőket és az őket érintő problémákat.



A reprezentáció hiánya azonban túlmutat a könyvben leírtakon, és egy sokkal nagyobb problémára irányítja a figyelmet: a patriarchális berendezkedés hatására kialakult nemi szerepekre és azok folyamatos továbbítására generációkon át. Bár manapság már a feminista törekvések látszólag messzire jutottak az egyenlőségért folytatott harcban, köszönhetően a különböző kvótáknak és a tudatosabb reprezentációs politikáknak, a vizuális tömegkultúrában azonban továbbra is a patriarchális

rendet konzerváló sémák dominálnak. Így a kollektív vizuális emlékezetünk továbbra is a hagyományos nemi sztereotípiákra támaszkodik a társadalmi szerepek rögzítésekor. Ezt a kettősséget jól példázza, hogy miközben a vezető keresőszóra már megjelennek nők is a találatok között, testtartásuk és környezetük gyakran még mindig a passzivitást, sok esetben a dekoratív funkciót sugallja a cselekvő pozícióba helyezkedő férfi alakokkal szemben. (1. ábra)

1. ábra: A képen szereplő férfi vezető gesztikulál, magyaráz – cselekvő szerep a többi (vegyes nemű) kollégának; míg a női vezető csak összetett kézzel mosolyog más női kollégái előtt – dekoratív szerep



A modern feminizmus megalapozójaként is ismert Simone de Beauvoir, *The Second Sex* című, 1949-es könyvében leírja, hogyan számít a férfi az alapnak, amikor emberekről, az emberiségről beszélünk, és hogyan válik ezáltal a világ másodlagos szereplőjévé a női nem. Annak ellenére, hogy ezt a kritikát megjelenésének idején sokan felháborítónak találták, korai elméletek igazolják Beauvoir állításának igazságtartalmát. Például Freud *péniszirigység-elmélete* (Freud, 1927) is alátámasztja azt a gondolatot, miszerint a férfi az alapvető emberi lény, a nő pedig csak „a másik”.

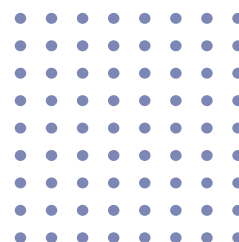
Arra gondolhatnánk, hogy a mai, modern világban ez már nem így van, de sajnos C. C. Perez (2019) könyvében erre napjainkból is olvashatunk ellenpéldát: A Unicode a különböző írásrendszerek egységes kódolását és használatát leíró nemzetközi számítástechnikai iparági szabvány. A Unicode nemcsak a karakterkódolással, hanem a karakterek osztályozásával és használatával is részletesen foglalkozik. Ők felelnek az emoji biztosításáért is a különböző platformok számára. Fontos azonban, hogy ezen emoji megjelenítésével már maguk a platformok foglalkoznak. 2016 előtt a Unicode nem rendelt nemeket a különböző emoji mellé, csupán a tevékenységet írta le. Voltak tehát futó, rendőr, tűzoltó, hegymászó és hasonló emoji, és a platformok ezeket önmagukban férfi karakterekkel jelenítették meg. 2016-ban, mikor a Unicode úgy döntött, elkezd nemi jelzéseket rendelni a karakterekhez, kialakult a ma is ismert női és férfi emoji készlet. (Perez, 2019)

Ezt a szereposztást örökítik tovább a vizuális rendszerek, amelyek jelentős részét képezik a kollektív emlékezetnek, főként napjainkban, amikor a virtuális térben minden rögzítésre és megőrzésre kerül. A patriarchátus ugyanis nem egy olyan berendezkedés, amely erőszakkal érvényesül, hanem sokkal inkább egy természetesnek vett képi világ ismétlésével rögzül. Így a különböző vizuális reprezentációs eszközök, mint például a stock fotók, kulcsfontosságú összetevőivé válnak a patriarchátus fenntartásának. Ezen elmélet alapján a női reprezentáció fontos, nem lehet elnyomni, azonban amennyire csak lehet, be kell szorítani a férfivilágban rájuk osztott keretek közé. Laura Mulvey *male gaze-elmélete* (Mulvey, 1975) is ezt igazolja, miszerint mind a vizuális művészetekben, mind az irodalomban, a nők a heteroszexuális férfiak szemén keresztül, az ő

igényeiknek megfelelően vannak ábrázolva. Így az esetek túlnyomó többségében a nők szexualizált, dekoratív, passzív szerepekben jelennek meg, gyakran olyankor is, amikor egyébként fontos és releváns szerepekről van szó.

A kutatás módszertana kvalitatív vizuális tartalomelemzés és kritikai diskurzuselemzés, mely által a keresőmotorok találatai között előnyben részesített stock fotók (pl. Shutterstock, Adobe stock, Gettyimages) kerülnek elemzésre különböző kulcsszavak alapján. A minél tágabb elemzés érdekében a kereséseket angolul végeztem, amelyet a Google esetében kiegészítettem a magyar szavakkal is. A keresett kulcsszavak a következők voltak: *caretaker* (ápoló), *doctor* (orvos), *lawyer* (ügyvéd), *leader* (vezető), *corporate* (cég, vállalat), *business meeting* (üzleti találkozó), *nurse* (nővér), *family* (család). Az elemzés során használt szempontrendszer olyan dolgokra figyel, mint térhasználat (ki(k) van(nak) középpontban, ki(k) a periférián), testbeszéd és gesztusok (aktív cselekvő/passzív hallgató), kellékek és környezet (technológia, háztartás), esztétikai szerep.

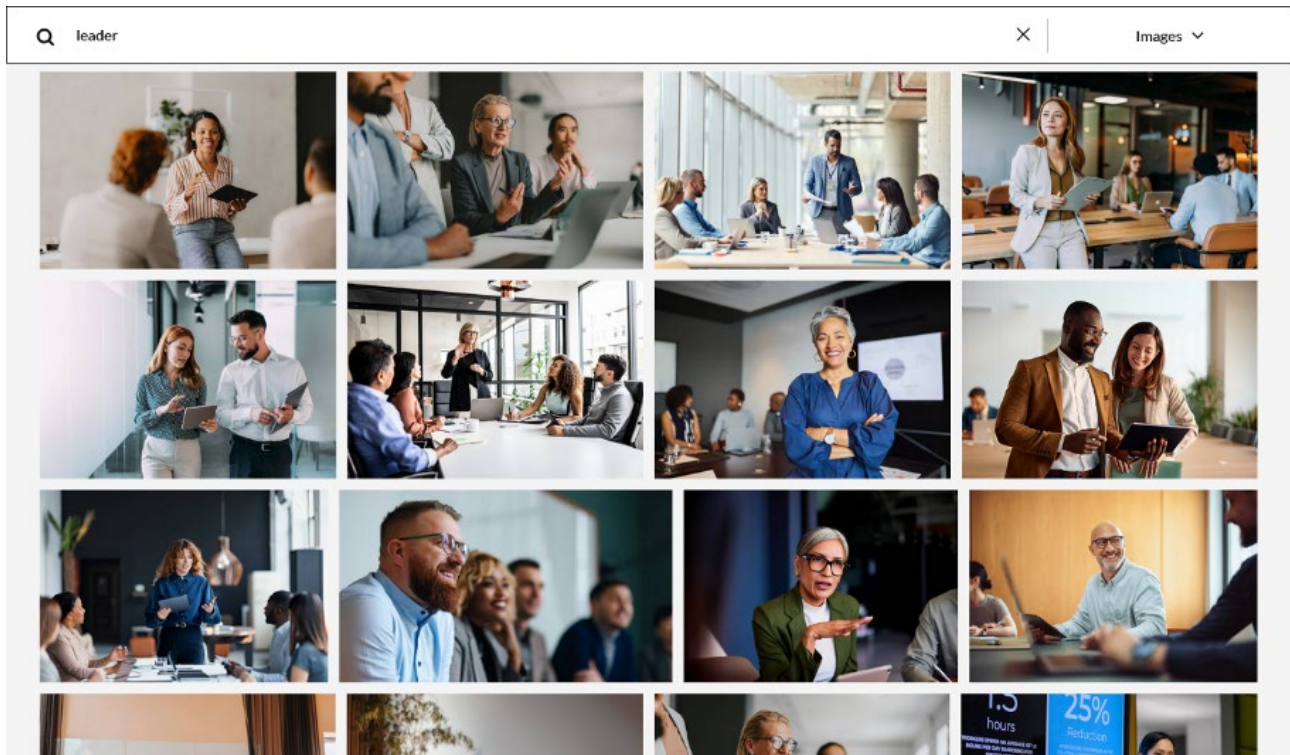
A megbízhatóság növelése érdekében a kutatáshoz egy régi, már nem használt laptopra telepítettem egy teljesen új böngészőt, amelyben a lehetőségekhez képest letiltottam a harmadik féltől származó cookie-kat, ezzel minimalizálva az algoritmus befolyásolási erejét a keresési találatokban. Fontos megjegyezni azonban, hogy a Google, mint keresőmotor, oldalakon át követi a kereséseket, így a befolyásolást nem lehet teljesen kizárni. Ezt azzal igyekeztem minimalizálni, hogy a különböző fotó oldalakon való keresések között újratelepítettem a böngészőt.



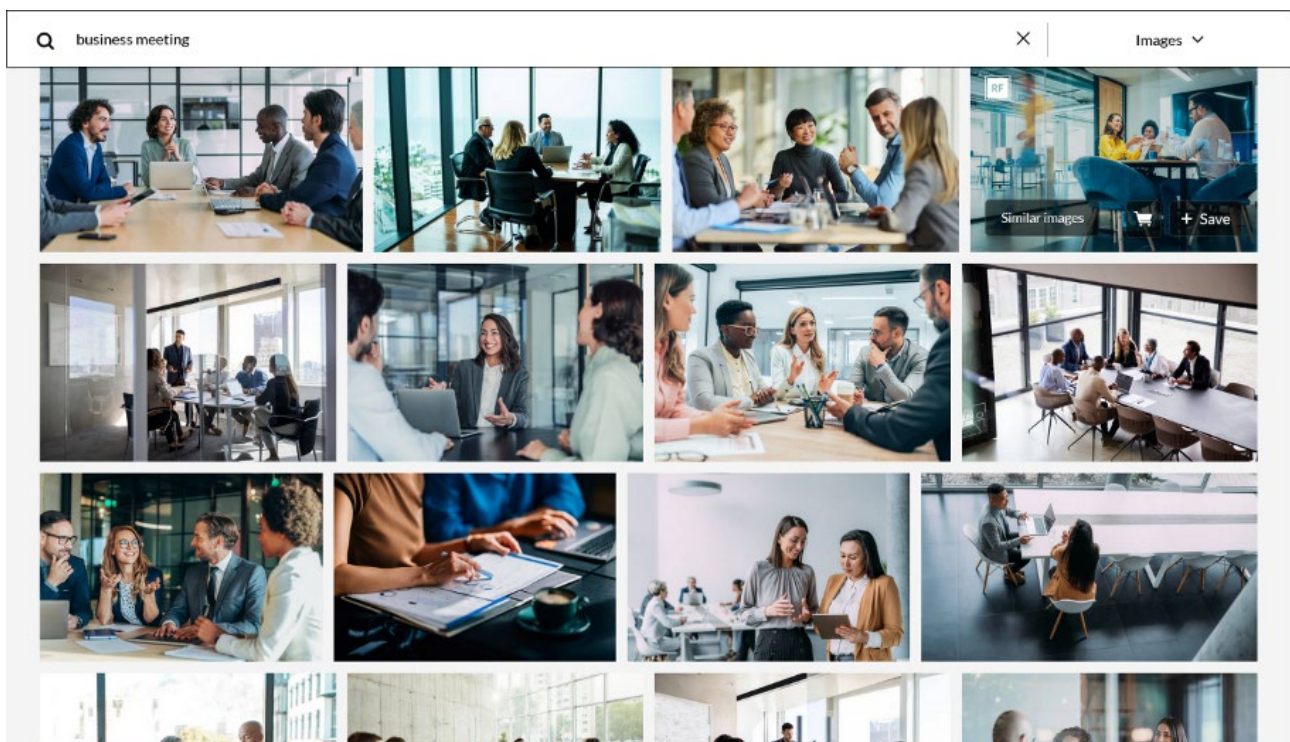
A digitális stock fotó adatbázisok *business meeting* vagy *leader* keresőszavakra felkínált találatai egy koherens forgatókönyvet követnek. Ebben a vizuális térben a munka, mint performatív aktus jelenik meg, ahol ennek megfelelően történik a nemek közötti munka-

megosztás, a klasszikus aktivitás-passzivitás tengelyen. A leggyakoribb kompozíciós séma a „tájékoztató, utasító vezető” toposza: a képek fókuszpontjában dominánsan egy alak áll, aki gesztusaival (mutogatás, magyarázat, nyitott tenyér) uralja a teret. (2., 3., 4. ábra)

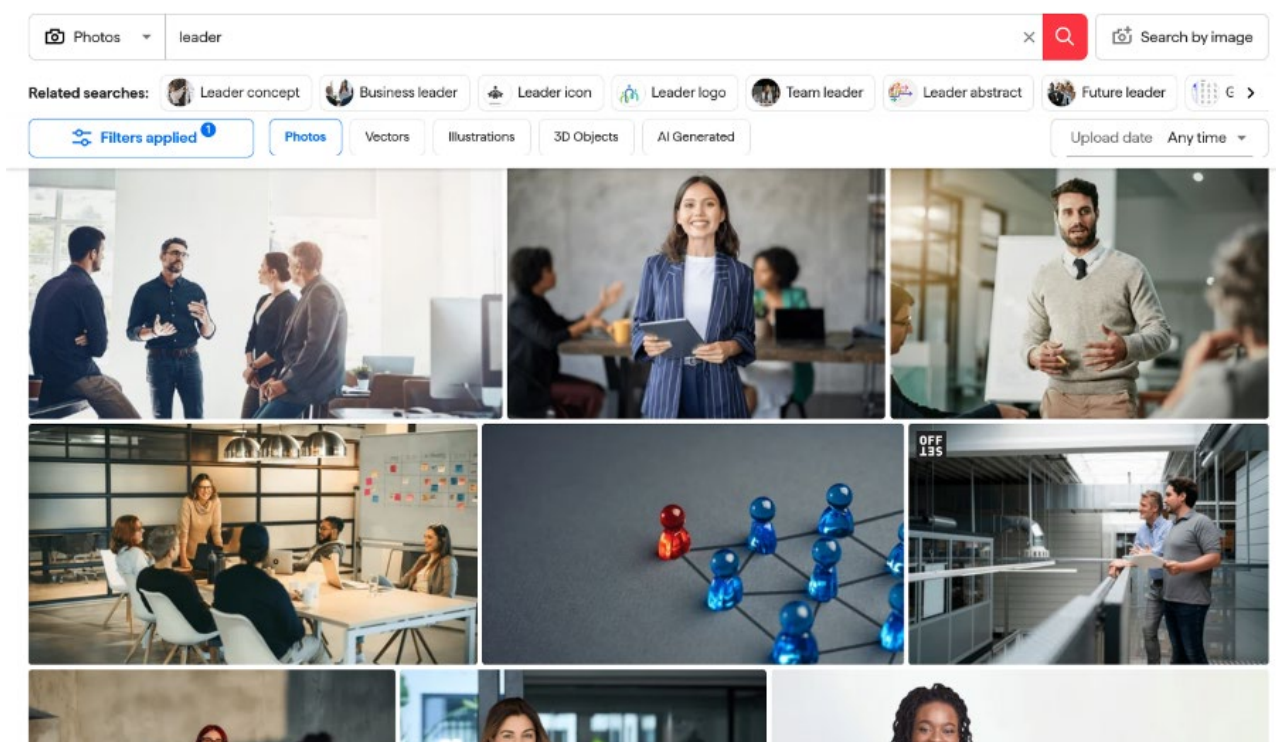
2. ábra: GettyImages – keresőszó: leader



3. ábra: GettyImages – keresőszó: business meeting



4. ábra: Shutterstock – keresőszó: leader



Amennyiben a kép középpontja egy férfi karakter (a találatok több mint fele), a férfi köré több más karakter is kerül, akik szemüket részegyezve figyelmesen hallgatják a férfit, miközben az gesztikulál, magyaráz – így a kép középpontjában álló férfi cselekvő szerepet kap. A női főszereplőt tartalmazó stock fotók esetében a középpontban elhelyezkedő nő gyakran nem is beszéd közben, hanem éppen mosolyogva, gondosan beállított

pózban szerepel, míg az őt körülvevő kollégák, alárendelt szerepben ábrázolt alakok általában kevesebben vannak, illetve a találatok nagy részében maguk is nők. Ezen találatok erősítik azt a sztereotípiát, miszerint a női vezetők alá nem kerülnek férfi beosztottak, és a női vezetők kvóta-szerű alkalmazásának narratíváját is erősítik azzal, hogy dekoratív, esztétikai megközelítéssel (ún. eye candy) jelenítik meg őket. (5. és 6. ábra)

5. ábra: GettyImages – Férfi vezető, keresőszó: business meeting



6. ábra: GettyImages – Női vezető – keresőszó: business meeting

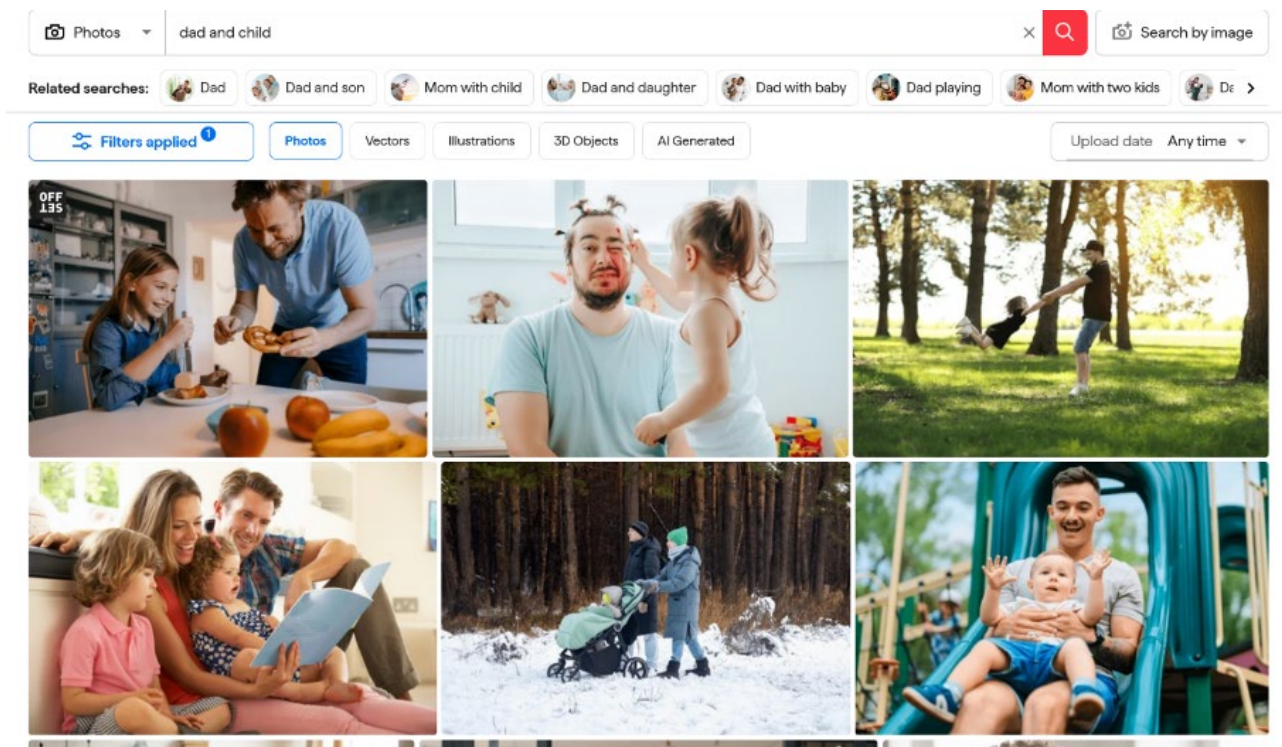


A találatok másik visszatérő vizuális eleme az előtérbe helyezett nők mögött folyó munka. A háttérben csoportos megbeszélések, laptop fölé hajoló emberek láthatók. Ez azt sugallja, hogy a nő az arca a vezetésnek, a döntéshozatalra utaló gesztusok azonban a háttérben lévő vegyes vagy férfitöbbségű csapatra jellemző – míg a nő passzív szerepet vesz fel, a háttérben folyik a kollektív strukturális munka. Ezen képi narratíva szerint a nő bár az előtérben áll, a felelőssége diffúz marad, és az esetleges siker a csapatnak köszönhető. A férfiakat előtérbe helyező képeken azonban ez a háttérmunka kimarad, ezzel is. Erving Goffman *Gender Advertisements* (1979) című alapművében bevezetett „funkcionális rangsor” a tökéletes kulcs ezen képek dekódolásához. Goffman megfigyelése szerint, amikor férfiak és nők együtt szerepelnek a vizuális narratívában, a férfi tölti be a végrehajtó (*executive*) szerepét. A stock fotók többségén is a férfi interakcióba lép a környezettel, míg a női szereplők csak reagálnak erre a cselekvésre. Jó példa erre a jegyzetelés, mint alárendelődés a corporate világában. A női alakoknál visszatérő attribútum a jegyzetfüzet, a laptop, a tablet, ennél jóval ritkábban jelennek meg prezentálás közben. A jegyzet vizuális kódja itt nem a tudás rögzítését, hanem a „titkári” funkciót, a passzív befogadó szerepet és a segítői státuszt jelöli ki. Szintén Goffman elmélete a „relatív méret” elve, mely szerint a képen magasabbra helyezett vagy nagyobb teret elfoglaló alak a társadalmi dominanciát szimbolizálja. A férfialakok a tipikus beállításokban állnak, kezeiket kitérve, nyitott tenyérrel, nagy

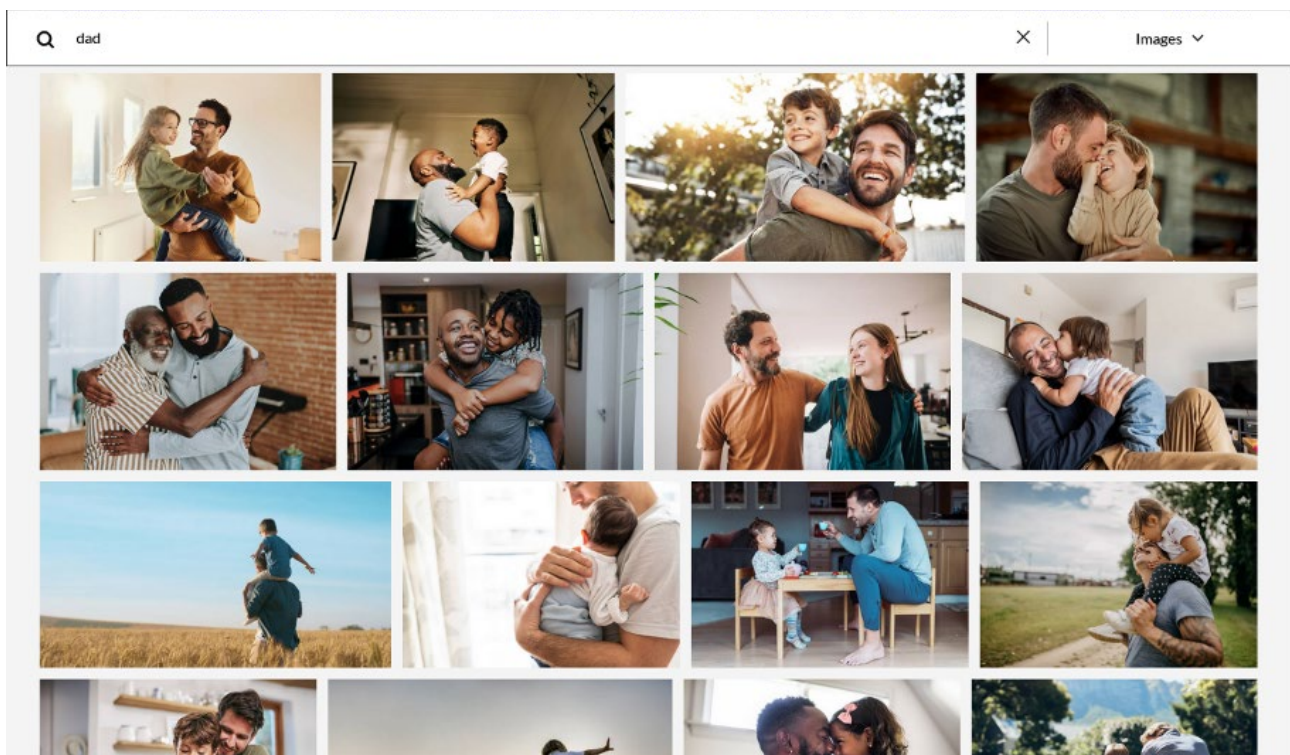
teret elfoglalva gesztikulálnak. Ellenben a női alakok vezető szerepben is szűkebb teret, kisebb gesztikulációt, gyakran ülő testhelyzetet kapnak. Ezek mind „a nők gyenge vezetők” sztereotípiát erősítik.

Míg a munkahelyi környezetben a hierarchia a térbeli elrendezésben nyilvánul meg, a családi és otthoni szférát ábrázoló stock fotókon a tevékenységek minősége és a szereplők érzelmi bevonódása rajzolja ki a nemi határokat. A vizuális adatbázisok a gondoskodást nem egyékes emberi tevékenységként, hanem nemileg leosztott feladatként kódolják, megerősítve azt az általános hozzáállást, miszerint a férfi gondoskodása esemény, a nőé pedig állapot. A kortárs stock fotográfiában megfigyelhető az apaszerep, ám ez gyakran szelektív reprezentáció. Ha rákérünk a *dad and child* (apa és gyermek) kifejezésre, az eredmények dominánsan a játék, a kaland, a tánc és egyéb szórakozás pillanatait rögzítik. A férfiakat a képen aktív, szórakoztató interakcióban láthatjuk: nyakukban viszik a gyereket (fizikai erő demonstrálása), megengednek nekik bármit vagy éppen technológiai eszközökkel a kezükben ábrázolják őket. Ebben a kontextusban a gyermek gyakran trófeaként, kiegészítőként jelenik meg a hős, jelenlevő apa mellett, amely igazolja a modern férfi érzelmi kompetenciáját. A vizuális retorika itt a kivételességet hangsúlyozza: az apa, aki segít, hősnek számít. A képen elfoglalt dinamikus helye, a megvilágítás azt sugallják, hogy az apa jelenléte a háztartásban ünnepnap, nem pedig a szürke hétköznapiak része (7. és 8. ábra).

7. ábra: Shutterstock – keresett kifejezés: dad and child

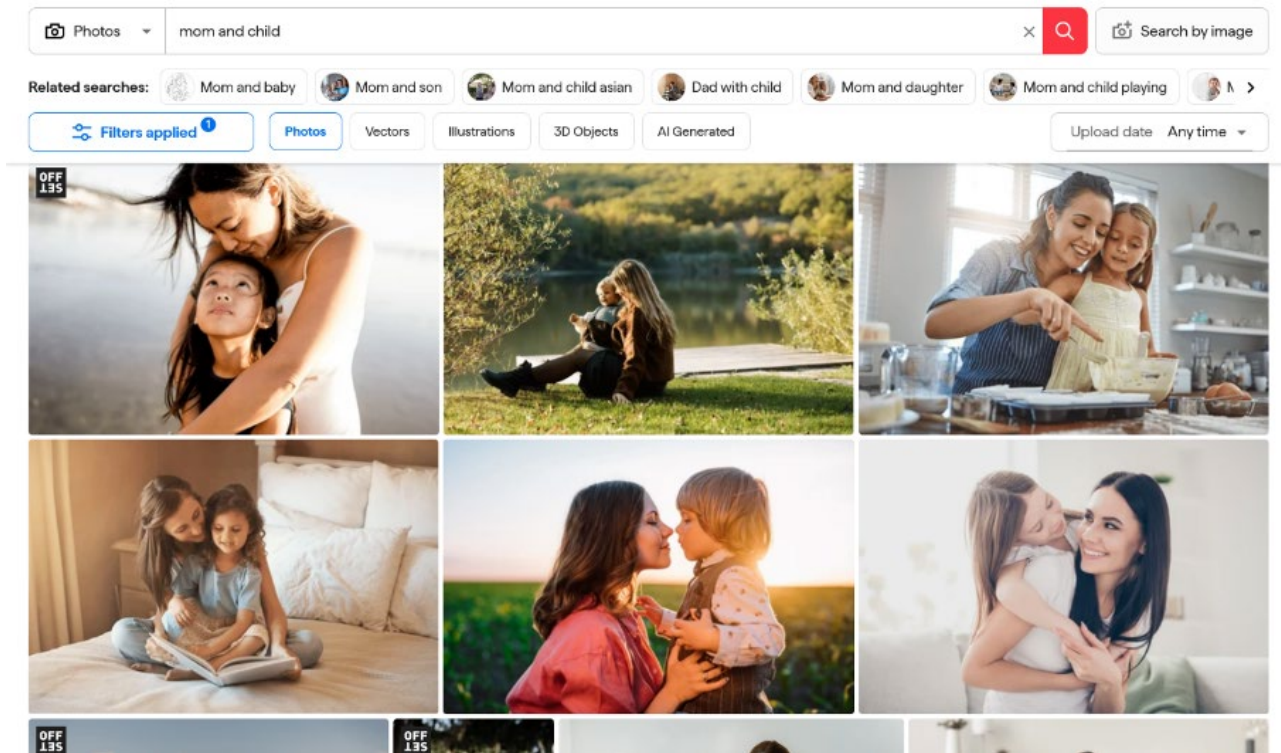


8. ábra: GettyImages – keresőszó: dad

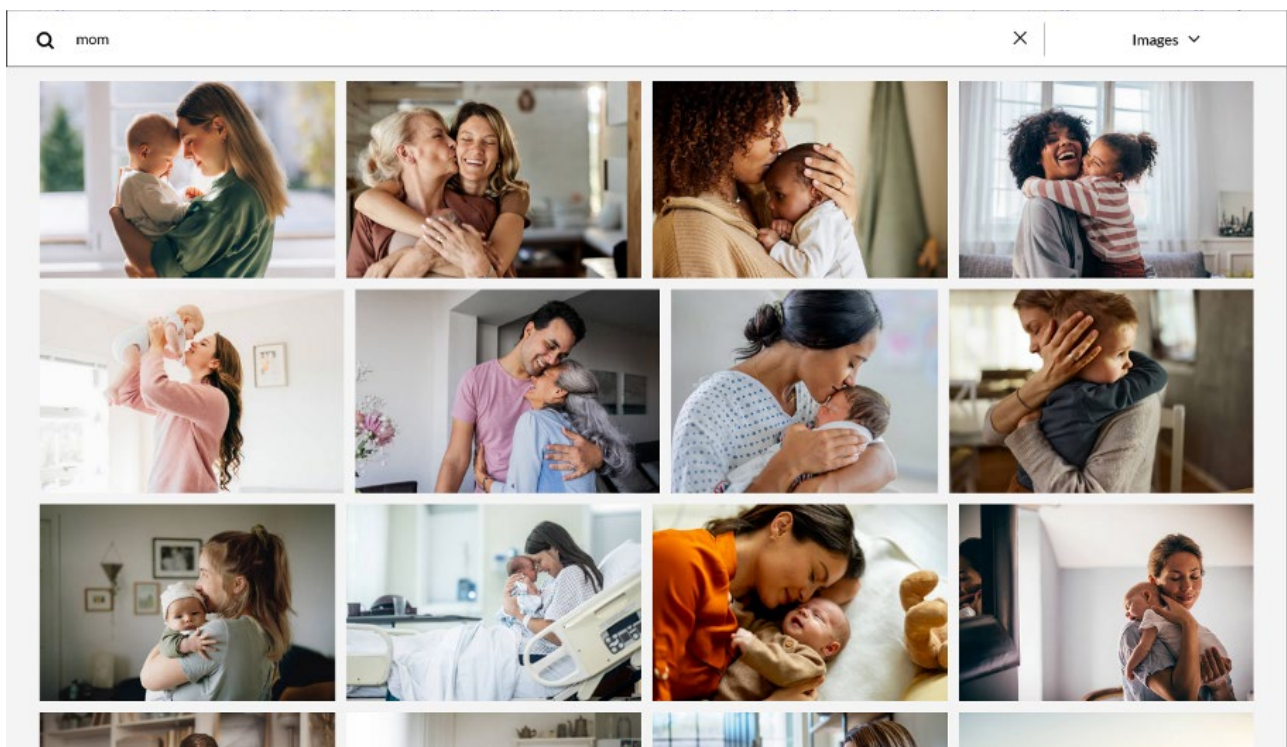


Ezzel szemben a *mom and child* (anya és gyerek) kifejezés keresésével elnyomó többségben kapunk gondoskodást, ápolást, nevelést megjelenítő képeket (9. és 10. ábra).

9. ábra: Shutterstock – keresett kifejezés: mom and child



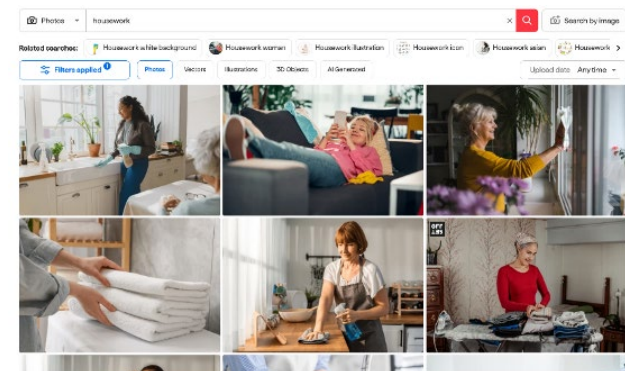
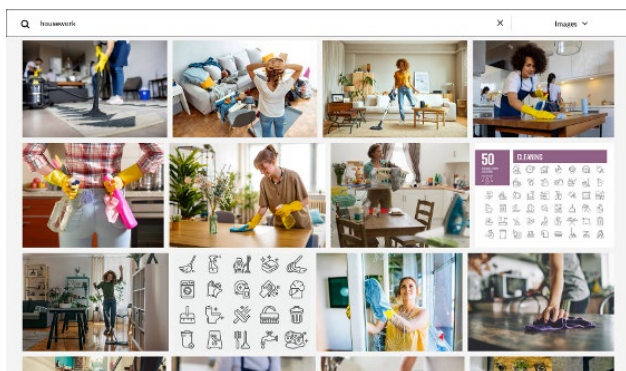
10. ábra: GettyImages – keresőszó: mom



Ebben az esetben a gondoskodást a természetes rend részeként kezeli. A képeken a világítás gyakran lágyabb, pasztellesebb színekkel, amelyek vizuálisan is elhomályosítják a munka nehézségét, romantikus ködbe burkolva a kiszolgálást. Arlie Hochschild *második műszak* fogalma itt vizuális megerősítést nyer, de egy idealizált, torzított

formában. A stock fotók legkárosabb hazugsága a házimunka esztétizálása: nők, akik mosolyogva vasalnak, derűsen törlik meg a maszatos gyereket, nevetve takarítanak – mintegy mosolygó szolgálatot tesznek a második műszakban (11. ábra).

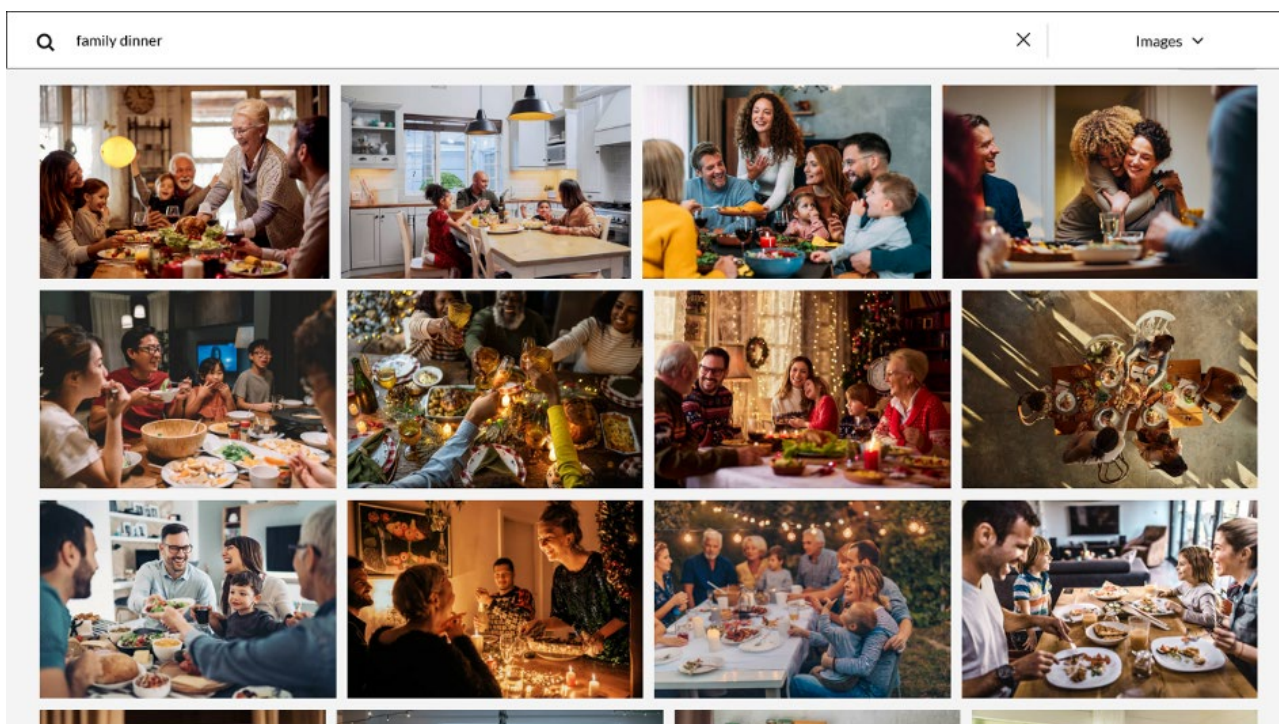
11. ábra: Shutterstock – keresett kifejezés: housework



Könnyen kialakulhat a funkcionális gondoskodás: míg az apa játszik, anya etet, öltöztet, ápol. Ezek a képek még magától értetődőbbé teszik a már így is alapértelmezett, de korántsem természetesnek veendő háztartásbeli szerepeket: hogy a nő számára az anyaság erőfeszítés nélküli tevékenység, nem pedig fárasztó munka. Ezzel párhuzamosan belép az érzelmi támasz funkciója.

Családdal kapcsolatos keresések során megjelenő képeken megfigyelhető az anya támogató érintése az apa felé, a gyerek fizikai súlyának vállalása, az érzelmi ragasztó szerep. Eszerint a nő feladata a család egységének megteremtése, akár a saját egyéniségének háttérbe szorítása árán is (12. ábra).

12. ábra: GettyImages – keresett kifejezés: family dinner



Ezek a vizuális sémák aktívan formálják a társadalmi emlékezetet. Mivel a stock fotók alkotják a reklámok, illusztrációk, weboldalak és keresőmotorok képi alapjait, a folyamatos ismétlés révén rögzítik azt a téves kollektív tudást, amiről szeretjük azt hinni, hogy már régen magunk mögött hagytuk: a nő mint másodlagos ember, a mosolyogva vállalt gondoskodó szerep. Amikor a keresőmotorok (és nyomukban a média) nem mutatnak képeket pelenkázó, éjszaka virrasztó vagy háztartást vezető férfiakra, akkor a férfi gondoskodás lehetőségét kitörlik a kulturális repertoárból vagy legalábbis jelentősen gyengítik. Ugyanígy a női szakmai sikerek folyamatos esztétizálása, dekoratív megjelenítése megerősíti a nők társadalomban elfoglalt eye candy szerepét, és stabilizálja őket az alárendelt, illetve a háztartási szerepekben.

Barry Schwartz térelméletében a fent-lent ellentét nem semleges térbeli viszony, hanem kulturálisan beágyazott érték-hordozó. A vezetői és társadalmi szerepek vizuális reprezentációjában a fent-lent térbeli kompozíció a hatalmi hierarchia természetessítésének eszközeként működik (Schwartz, 1975), amelyet a kognitív metaforák szintjén az UP=POWER logika is megerősít (Lakoff és Johnson, 1980). A fent, mint térben elfoglalt pozíció a hatalom, kontroll, transzcendencia, a lent pedig az alárendeltség, befogadás jelképeként értelmezhető. A mindig magasabb férfi strukturális üzenet: a magasság nem individuális adottság, hanem a természetessé vált hierarchia jelölője. A képeken feltűnően gyakori, hogy a férfi áll, a nő ül vagy alacsonyabb pozícióban van, esetleg a kameraállás úgy van megválasztva, hogy a férfi teste kerüljön fölényes állapotba. A képeken szereplő férfiak ülő pozíciója a nőkkel ellentétben kontrollt, kényelmet sugall. Az ülő férfi hátradől, széttárt karokkal beszél, a kép középpontjában helyezkedik el, uralja a teret (5. ábra). Ezzel szemben a képeken látható női ülő testtartás figyelő, befogadó és zárt. Az ülő férfi leereszkedik, míg az ülő nő helyet kap.

Ellenérvként felhozhatók a változó tendenciák, mint például a korábban már említett Sheryl Sandberg és a Getty Images 2014-es együttműködése, a *Lean In* kollekció, amely tudatos kísérlet volt a fotográfia jelképrendszerének átírására. A korábban megjelenő vizuális toposzok, mint például a nő, mint háziasszony helyett a kollekció a nőket egyébként nem megszokott hatalommal és szerepekben ábrázolta: sportolóként, programozóként,

cégvezetőként, idős korban is aktív szereplőként. Ez egy top-down, azaz felülről lefelé irányuló design intervenció volt. Megpróbálta felülírni a kollektív vizuális memóriát azáltal, hogy új jelölőket vezetett be a kereskedelmi fotózásba. A cél tiszta: amikor egy felhasználó rákeres a főnök szóra, ne csak öltönyös fehér férfiakat lásson. A keresőmotorok és ajánló algoritmusok azonban nem semlegesek, így a pillanatnyi mozgalom ellenére az adataink a múltbeli társadalmi előítéleteket tükrözik. Hiába cseréljük le a Getty Images adatbázisában a képeket, mivel a Google algoritmusa továbbra is a kattintásszámok és a domináns kulcsszavak alapján rangsorol, mert a rögzült szokások miatt gyakrabban kattintanak rájuk a felhasználók. Az így kialakult *feedback loop* megtörése pedig nagyobb és több erőfeszítést igényel. A *Lean In* típusú kezdeményezések fontosak a vizuális tár bővítése szempontjából, de önmagukban nem oldják meg a reprezentációs válságot.

A kutatás rávilágított arra, hogy a stock fotográfia és a digitális képtárházak rendszere sosem volt semleges terület. Ezek a képek nem ártatlan illusztrációk, hanem a fennálló patriarchális rend vizuális vetületei. A társadalom tudattalanul követi ezeket a vizuális instrukciókat a nemi szerepek, a hatalmi hierarchiák definíciói során. A stock fotó a banalitás eszközével normalizál, így válik a sztereotípiá láthatatlanná, ám megkérdőjelezhetetlené és alaptézissé.

Ezen a ponton érdemes visszacsatolnunk Maurice Halbwachs elméletéhez az emlékezet társadalmi kereteiről (1992), miszerint az emlékezet mindig a közösség konstrukciója. A 21. században ezt erősen befolyásolják az algoritmusok, melyek hatására fontos szerephez jutottak a digitális platformok és keresőmotorok: nem csupán tárolják, de normalizálják és formálják is a jelent.

Irodalomjegyzék

Butler, J. (2025). Performative acts and gender constitution: An essay in phenomenology and feminist theory. In H. Bial & S. Brady (Eds.), *The performance studies reader* (pp. 186–196). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003282969>

Beauvoir, S. (2015). *The second sex.*: Vintage Classics.

Freud, S. (1927). Some Psychological Consequences of the Anatomical Distinction between the Sexes. *International Journal of Psychoanalysis*

Goffman, E. (1988). *Gender advertisements*. New York: HarperCollins

Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. Chicago: University of Chicago Press.

Lakoff, G., és Johnson, M. (1980a). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.

Lakoff, G., és Johnson, M. (1980b). The metaphorical structure of the human conceptual system. *Cognitive Science*, 4(2), 195–208. https://doi.org/10.1207/s15516709cog0402_4

Lean In. (2026.01.02). About. Letöltés ideje: 2026.01.12. Forrás: Lean In szervezet honlapja: <https://leanin.org>

Mulvey, L. (1975). Visual pleasure and narrative cinema. *Screen*, 16(3), 6–18. <https://doi.org/10.1093/screen/16.3.6>

Olick, J. K., és Robbins, J. (1998). Social memory studies: From “collective memory” to the historical sociology of mnemonic practices. *Annual Review of Sociology*, 24, 105–140. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.105>

Perez, C. C. (2019). *Invisible women: Exposing data bias in a world designed for men*. New York: Abrams Press.

Sandberg, S. (2013). *Lean in: Women, work, and the will to lead*. Alfred A. Knopf.

Schwartz, B. (1975). *Vertical classification: A study in structuralism and the sociology of knowledge*. University of Chicago Press.



HOGYAN VÁLIK A NŐI TEST KÖZTERÜLETTÉ? ZAKLATÁS ÉS NEMI SZEREPEK VIZUÁLIS REPREZENTÁCIÓJA A KORTÁRS KÉPZŐMŰVÉSZETBEN

– Várnagy Dorottya –

Absztrakt

Fürkésző tekintet a buszon, kellemetlen kommentek az utcán, kényszerű érintés egy szórakozóhelyen – ezek olyan mindennapos tapasztalatok, amelyeket a nők világszerte átélnek, azonban sok esetben következmények nélkül maradnak. A nőket érő utcai és szórakozóhelyi zaklatás nem elszigetelt jelenség, hanem egy strukturális társadalmi probléma, amely a nemi hierarchiába és a szexizmus kultúrájába ágyazódik. A női test „közterületté válása” olyan társadalmi konstrukció, amelyet a *male gaze* jelensége, a nyilvános tér nem semleges működése és a kulturálisan rögzült hatalmi viszonyok tartanak fenn. Jelen esszé többek között a társadalmi nemekkel, a szexizmus problémájával, a nőket érő zaklatás érzelmi következményeivel és a megküzdési stratégiákkal foglalkozik. Az esszé arra is kitér, milyen társadalmi tényezők – például az áldozathibáztatás és a rendszerigazolás – járulnak hozzá a zaklatás normalizálásához. Feminista művészeti projektek példáján keresztül vizsgálja, hogyan válhat a művészet olyan közvetítő erővé, amely képes dialógust indítani és új nézőpontokat nyitni a társadalmi érzékenyítés felé. Az esszé végső célja annak feltárása, hogy a művészet milyen eszközökkel tud hozzájárulni a kollektív tudatosodáshoz egy olyan kérdésben, amely a női test autonómiáját és a nyilvános térhez való egyenlő hozzáférést érinti.

Kulcsszavak: női test, zaklatás, nemi szerepek, male gaze, feminista művészet

Bevezetés

Kijelenthető, hogy az utcai zaklatás és a nők elleni erőszak nem egyéni megpróbáltatás, hanem strukturált probléma, amely mélyen gyökerezik a társadalmi normákban és hatalmi viszonyokban. Egy 2021-es felmérés szerint az Egyesült Királyságban a nők 71%-a – életkortól függetlenül – tapasztalt már valamilyen formában szexuális zaklatást nyilvános helyen. Ez az arány a 18–24 éves korosztályban 86%-ra emelkedik. (APPG for UN Women, 2021) Magyarországon a 18–74 év közötti nők 49,1%-a tapasztalt élete során fizikai vagy szexuális erőszakot, illetve ezzel való fenyegetést, akár intim partner, akár más elkövető részéről. (FRA, EIGE, & Eurostat, 2024) Ezen viselkedésformák közös jellemzője, hogy egyirányúak, nem a kölcsönösségen alapulnak, és azt az üzenetet közvetítik, hogy a női test szabadon megfigyelhető, kommentálható, sőt hozzáférhető.

Az ilyen jelenségek nem önálló, marginális esetek, hanem egy hatalmi struktúra részei, amelyek egyfajta társadalmi piramisként épülnek egymásra. A „nemi erőszak piramisa” elmélete szerint (11th Principle: Consent!, 2018) a verbális zaklatástól a fizikai támadásokon át a nemi erőszakig terjedő spektrum nem független, hanem egymást legitimáló, normalizáló lépcsőfokokat alkot. Az alacsonyabb szintű, „mindennapos” erőszakformák (pl. catcalling, hozzájárulás nélküli testi kontaktus) olyan kulturális légkört teremtenek, amelyben a súlyosabb visszaélések is könnyebben megtörténhetnek – és gyakran meg is történnek. A folyamat során a női test feletti kontroll, a hallgatás kultúrája és az áldozathibáztatás egyaránt fenntartják a hierarchiát. (MacKinnon, 1989)

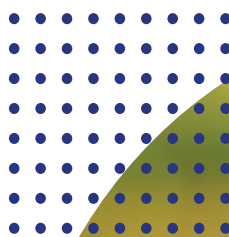
A feminista művészet története szorosan kapcsolódik a nők elleni erőszak és a nemi szerepek kritikájához.

A feminista művészeti mozgalom az 1960-70-es években alakult ki válaszként a patriarchális művészettörténeti tradíciókra és a női testet sokszor tárgyiasító reprezentációkra. Célja a nemi egyenlőség, autonómia és női tapasztalatok láthatóvá tétele volt a művészetben. A feminista művészet alapvetően a nemi szerepek és identitás kérdéseinek vizsgálatára, a női test politikájának feltárására és a hosszú ideje elhallgatott női tapasztalatok megszólaltatására irányult. A nők elleni erőszak, beleértve a verbális és fizikai zaklatást, a patriarchális elnyomás mindennapi megnyilvánulásaitól a strukturált társadalmi agresszióig, központi téma lett ebben a művészeti diskurzusban. A kortárs művészek nem csupán ábrázolják a problémát, hanem aktivista gesztusként is használják művészetüket, hogy reflexiót váltsanak ki és párbeszédet indítsanak el a nézőkkel, gyakran olyan médiumokon keresztül, amelyek szakítottak a hagyományos (férfiközpontú) művészeti formákkal. E törekvések egyik legfontosabb eszközévé a performansz és az installáció vált. Az installációk nem csupán ábrázolnak, hanem gyakran élnek a környezet, a mozgás, a hang és az interakció eszközeivel, és nemcsak a befogadást, hanem a részvételt is központba helyezik. Ezáltal a befogadó könnyebben tud azonosulni a művel, erőteljesebb érzelmi hatást vált ki belőle.

Társadalmi nemek és nemi hierarchiák

A pszichológia már kezdetek óta foglalkozik a nemi identitás fejlődésével, többek között a szexualitás kialakulásával és a társadalom nemi szerepekkel kapcsolatos elvárásaihoz való igazodással. (Kovács & Szabó, 2017) Sokáig a nőknél azt tekintették „sikeres szocializációnak”, ha a nő internalizálja a társadalmilag elvárt nőies, „femininitásnak” tartott tulajdonságokat. Más kisebbségi csoportokhoz tartozó emberek esetében a pszichológia nem várja el, hogy az egyén elfogadja az alacsonyabb társadalmi státuszát, sőt, az ilyen alkalmazkodást problémaként kezeli. Ezzel szemben a nőknél a pszichológia történetileg éppen azt tekintette normának, ha az egyén alkalmazkodik az alárendelt szerephez. (Kovács & Szabó, 2017) Ez egyfajta rejtett kettős mérce, ami magában is tovább örökíti a nemi egyenlőtlenségeket. Később a társadalmi dominancia és rendszerigazolás elméletek azt vizsgálták, hogy az emberek mikor és miért fogadják el a nemek közti hierarchiát. A Glick és Fiske (1996) által kidolgozott ambivalens szexizmus elmélete úttörő módon különítette el az ellenséges és jóindulatú

szexizmust, rámutatva arra, hogy a paternalista védelem is fenntarthatja az egyenlőtlenséget. A társadalmi konstruktivista megközelítés számos bizonyítékot kínál arra, hogy a nemi különbségek mögött elsősorban szociális elvárások és társadalmi struktúrák állnak. A nem elvárt, sztereotípiának ellentmondó viselkedés – például a nők asszertivitása – gyakran negatív reakciókat vált ki, amit Rudman és munkatársai (2012) a backlash jelenséggént írnak le. A backlash effekt lényege, hogy amikor egy nő vezetőként viselkedik – vagyis határozott, magabiztos, ambiciózus – akkor bár kompetensnek tartják, kevésbé kedvelik, és kisebb eséllyel alkalmazzák, mint egy ugyanolyan viselkedésű férfit. A konstruktivista nézőpont tehát azt állítja, hogy a nemi viselkedések társadalmi intézmények, elvárások és hatalmi viszonyok eredményei, nem pedig velünk született tulajdonságok. (Kovács & Szabó, 2017)





A sztereotípiák és attitűdök a kulturális rendszerünk alapjai, ezek segítségével tudunk gyorsan tájékozódni a világban, dekódolni a felénk érkező ingereket. Azonban ezek sokszor nem helytállóak, csak felületes megismerést eredményeznek és előítéleteket szülnek. A stabil társadalmi rendszerekben erős konszenzus uralkodik a csoportokra vonatkozó sztereotípiák tartalmát illetően, a status quo fenntartására való igény gyakran legyőzi a magasabb önértékelésre irányuló motivációt. Ez lehet az oka annak, hogy az alacsony státuszú csoportokra vonatkozó sztereotípiákat gyakran még a negatívan sztereotipizált csoportok is elfogadják, és „természetesnek” tartják. Így egyrészt fenntartják a rendszer legitimitásának illúzióját, másrészt hozzájárulnak saját elnyomásukhoz. (Kovács, 2007) „Ennek háttérében a rendszerigazolás pszichológiai motivációja áll: egy stabil meritokratikus értékrendű társadalomban pszichológiailag könnyebb elfogadni, hogy az alacsony státuszú csoport tagjai nem érdemelnek jobb sorsot, mint szembesülni a domináns csoport kiváltságos – nem kiérdemelt – helyzetével.” (Kovács & Hevesi, 2015)

A nemi sztereotípiák tartalmaznak az adott csoport tagjára jellemzőnek tartott személyiségvonásokat, szerepekre és szexuális viselkedésre vonatkozó elvárásokat, valamint fizikai külsőre vélt jellemzőit. A nemi sztereotípiák szerint a férfiak erősek, dominánsak, racionálisak, függetlenek, versengők, agresszívek, vezetésképesek stb. A nők engedelmesek, érzelmesek, hiszékenyek, függők, tiszteletteljesek (a férfiak iránt), jók a házimunkában és a gyereknevelésben. A nemi sztereotípiákra jellemző, hogy ha egy tulajdonságot jellemzőnek tartunk az egyik nem esetében, akkor annak hiányát tartjuk ugyanennyire jellemzőnek a másik nemben. (Kovács, 2007) A társadalmiszerp-elmélet szerint a munkamegosztás a legfőbb oka a nemi sztereotípiák kialakulásának és fennmaradásának. A társadalmi csoportok felé egyes pozíciók betöltésére társadalmi elvárás alakul ki. A csoport tagjainak nagy része engedelmeskedik a normatív elvárásoknak és a várt szerepviselkedést tanúsítja. (Kovács, 2007)

Januskó Klaudia (1998, Szeged) szerb–magyar képzőművész munkáiban a nemi szerepek, a női test reprezentációja, valamint az erőszak különböző formáinak kritikája állnak középpontban. Januskó kritikai érdeklődése a videojátékok, akció- és horrorfilmek női karaktereinek vizsgálatán keresztül bontakozott ki, amelyeket összevet a hétköznapi női identitással és a valós erőszakformákkal. A „*Her Body, Himself*” (2023) című kiállítása a női identitás receptjét szimbolizálja, és metaforikusan bontja szét a női szerepek társadalmi konstrukcióit, a hagyományos elvárásoktól a média által közvetített archetipikusokig. A mű címe Carol J. Clover „*Her Body, Himself*” elméletére utal, amely a horrorfilmek nők általi megjelenítését elemzi. Januskó a kiállításhoz vegyes technikákat használt, a túlszexualizált videojáték hősnőket ábrázoló festmények mellett létrehozott több önvédelmi konyhai eszközt, késkardokat, páncélingre emlékeztető konyhai kötényt, valamint egy nyújtófához rögzített buzogányt. Emellett készített egy kiadványt, amely a klasszikus receptes könyvek paródiája, láthatjuk benne a brutális késkardokat használat közben, a kísértő szövegek a modern videojátékok kulturális fogyasztásától a klasszikus feminista pszichoanalízisig terjednek és a hagyományos női szerepek közötti paradox párhuzamot emelik ki. A kiállítás szinopszisa szerint a női identitást „receptként” is felfoghatjuk, ahol a generációról generációra örökített példák, filmek, videojátékok és vizuális archetipusok egymással vegyülnek – gyakran ellentmondásos, kontrollált és idealizált elvárások halmazává.

Polly Nor (1989, London) kortárs brit művész és illusztrátor, aki sajátos vizuális nyelvén keresztül vizsgálja a 21. századi női identitást, a szépség és viselkedési elvárásokkal való küzdelmet, valamint a nőkkel kapcsolatos belső és külső konfliktusokat. Munkáiban gyakran jelennek meg nők és démoni alteregóik, amelyek a társadalmi nyomást, önbizalomhiányt, valamint a belső kritikust és elnyomó elvárásokat szimbolizálják. Az „*It’s Called Art Mum, Look It Up*” c. kiállítást 2017-ben rendezte meg. Nor ezt a címet egy olyan jelenségre utalva választotta, hogy fiatal lányok írtak neki, hogy tetszik nekik a munkája, de az anyjuk azt mondta, „ez nem művészet”. A falakon digitális és kézi illusztrációk voltak láthatóak, ahol a női alakok körül démoni alteregóik szerepelnek, vagy kibújnak a bőrükből és megmutatkozik valódi énjük. Középen latexből készült levetett női bőrök voltak vállfára akasztva, ez az installáció a „*Shedding Skins*” címet viselte. Ezek a bőrök

a külső elvárások, szerepek, normák metaforái, amelyekről a nők el akarnak válni, vagy amelyekkel játszanak és változtatják őket, újraértelmezve saját identitásukat. Nor művészetében gyakori, hogy a modern internet kultúra nyomása, a narcisztikus összehasonlítás és a digitális önkép is megjelenik. Ez erősen kapcsolódik a társadalmi nemekhez fűződő elvárások kritikájához, hiszen a női önértékelés sokszor ezekben a terekben sérül vagy alakul át leginkább. (Murray, 2017)

A megfigyelés hétköznapi aktusa

A nőket érő zaklatás a mindennapokban gyakran normalizált formában van jelen, miközben súlyos hatással van az érintettek biztonságérzetére és testi autonómiájára. A szexizmus a mai napig mélyen beágyazódik a társadalmi működésbe, sokszor olyan rejtett módon, hogy az érintettek számára is nehéz pontosan megfogalmazni a velük történeteket. A Glick és Fiske (1996) által megfogalmazott ambivalens szexizmus elmélete két típust különböztet el: az ellenséges szexizmus nyíltan leértékeli a nőket, míg a jóindulatú szexizmus idealizálja őket, miközben fenntartja a tradicionális nemi szerepeket, ezáltal burkoltan korlátozza autonómiájukat. Ezek az attitűdök is táplálják azt a társadalmi közeget, amelyben az utcai, verbális és szórakozóhelyi zaklatás elfogadott és elbagatellizált jelenség. (Glick & Fiske, 1996)

Az utcai zaklatás a nők elleni erőszak egyik leggyakoribb formája. Ide tartoznak a nem kívánt megjegyzések (cat-calling), fütyögés, közeledés, szexuális célzás, obszcén gesztusok, követés, és a fizikai érintés is, amelyet idegenek követnek el közterületen, elsősorban nők ellen. Bár sokszor ártalmatlan „flörtként” van beállítva, valójában az utcai zaklatás a nemek közti hatalmi egyenlőtlenség egyik kifejeződése – a nők nyilvános térben való mozgásának korlátozását szolgálja. (Vera-Gray, 2016) A jelenséget nemi alapú erőszak egyik formájaként értelmezi számos kutató és emberi jogi szervezet, hiszen a célja gyakran a nő megalázása, megfélemlítése vagy tárgyiasítása. Az utcai zaklatás világszerte jelen van, és a nők döntő többsége már fiatal korától kezdve találkozik vele. Egy 2014-es Hollaback! és Cornell University által készített felmérés szerint a nők 84%-a élt már át nem kívánt figyelmet vagy zaklatást az utcán, sokan már 11–17 éves korukban. (Hollaback! & ILR School, 2014)

Az utcai zaklatás nemcsak szexuális vágyból fakad, hanem hatalomgyakorlásból – ezt hangsúlyozzák a feminista kutatások. A szexuális zaklatás (beleértve az utcai zaklatást is) a „folyamatos erőszakháló” része, amely révén a nők megtanulják, hogyan „viselkedjenek biztonságosan”: kerüljenek el bizonyos utcákat, ne öltözzenek kihívóan, ne járjanak egyedül éjjel, ne nézzenek rá senkire, vagyis korlátozzák saját szabadságukat és mozgásukat a világban, a férfitekintet és az erőszak elkerülése érdekében. Ez a belsővé tett kontroll hatékonyan fenntartja a nemi hierarchiát. (Kelly, 1988)

Marina Abramović (1946, Belgrád) világhírű szerb performanszművész munkáiban saját testét használja médiumként, a test határait és a néző-alkotó közti viszonyt feszegetve. Rendszerint társadalmi, politikai, érzelmi kérdéseket tesz láthatóvá és megtapasztalhatóvá. 1974-ben bemutatott „*Rhythm 0*” című performansa az egyik legismertebb és legvitatottabb alkotás a kortárs performansz történetében. Radikálisan kihívja a néző-művész kapcsolat hagyományos kereteit, a test feletti hatalom kérdését feszegeti, miközben a határátlépések és az erőszak potenciálját vizsgálja művészeti kontextusban. A performansz során Abramović hat órán át mozdulatlanul állt egy galériában, mellette egy asztal 72 objektummal, amelyeket a közönség bármilyen módon használhatott rajta. A tárgyak között voltak semleges, kellemes eszközök, de potenciálisan ártalmasak is. Az instrukció egyszerű volt: „Én vagyok a tárgy; ez alatt az idő alatt teljes felelősséget vállalok” – ezzel Abramović gyakorlatilag átadta saját testét a közönségnek. Kezdetben az emberek gyengéden bántak vele, azonban az idő múlásával fokozatosan agresszívebb viselkedést tanúsítottak: a ruháját levágták, rózsatöviseket szúrtak a hasába, ollóval sebeket ejtettek rajta, és volt, aki egy töltött pisztolyt emelt a fejéhez. Ekkor dulakodás tört ki a tömegben. Amikor 6 óra elteltével Abramović felállt és elindult a közönség felé mindenki elszaladt, hogy elkerülje az összetűzést. A mű lényege nem pusztán a fizikai testi határok tesztelése volt, hanem a nézők morális és etikai válaszáinak feltárása, amikor semmilyen következmény nem társul a cselekedetekhez. Mi történik, ha egy emberi testet tényleg tárggyá, manipulálható objektummá tesszük? Az emberek ki fogják használni. Abramović célja az volt, hogy feltárja, milyen messzire mennek az emberek, ha nem kell viselniük tetteik következményeit. A művet gyakran értelmezik az objektifikáció,



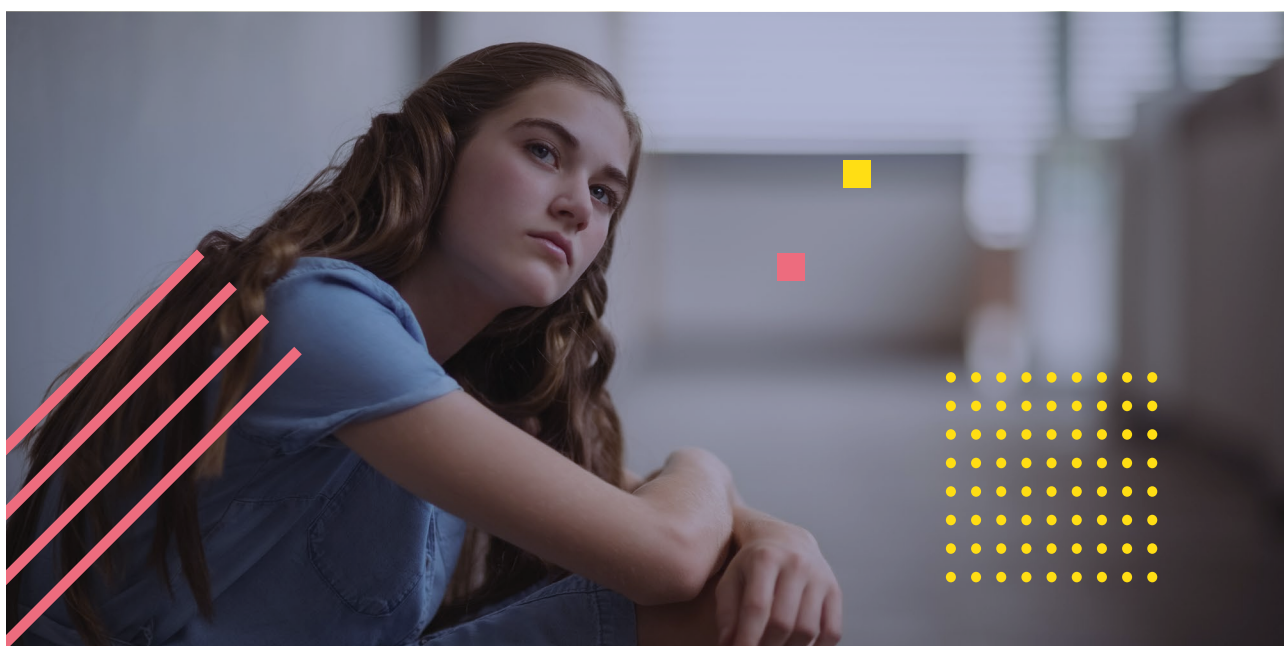
a test és a néző hatalmának kritikájaként, különösen abból a szempontból is, hogy a női test hogyan válhat manipuláció és kontroll tárgyává egy olyan társadalomban, ahol a határátlépések gyakran láthatatlanul zajlanak a hétköznapi interakciókban. (Hessel, 2023)

Waltraud Lehner (1940, Linz) ausztriai művész 1967-re VALIE EXPORT néven vált híressé. Abban az évben személyes forradalmon ment keresztül, Bécsbe érkezve az akció művészet nagy hatással volt rá. Ennek eredményeként a Waltraud rövidítést kombinálta a kedvenc cigarettamárkájával (Smart Export) így hozta létre a VALIE EXPORT nevet.

Pikáns gerillaperformanszairól vált ismertté, amelyekben (szó szerint) megmutatta magát és testét a nyilvánosság előtt, így úttörővé vált a média, a performansz és a konceptuális művészet területén. A film és a filmes élmény sok szempontból központi eleme volt a művészetének, több nagyjátékfilmet is rendezett. Performanszaiban gyakran kritizálta a női test ábrázolásait a filmekben. Ide tartozik a „*Tap and touch cinema*” (1968) című utcai performansa, egyike a korai Expanded Cinema kísérleteknek, amelyek kiterjesztették a film és a mozi érzékelését, és egyben a feminista aktivizmus fontos alkotása is. 1968 és 1971 között tíz különböző európai városban sétált az utcákon egy kartondobozzal – kicsinyített moziteremmel – a meztelen felsőtestére erősítve. (Fletcher) Meginvitálta a járókelőket nemtől, életkortól függetlenül, hogy látogassák meg a mozit, vagyis dugják a kezüket az eltakart kartondobozba és tizenkét másodpercig tapogassák a mellét. A filmet ez által nem vizuális képsorozatként fogták fel a nézők, hanem egy tapintható, közvetlen élménnyé vált. E az „előadás” lerombolja a néző és a vászon közötti távolságot, és egyúttal kritizálja a nők tárgyként való ábrázolását a mozi tömegmédiában. Lerombolta a mozi voyeurisztikus, passzív tekintetének dominanciáját, és ironikus módon azt az intimitást, amelyet a nézők a vásznon keresztül „érezni” próbálnak, fizikailag is megélhetővé tette. Felforgatta a hagyományos reprezentációs kereteket és megkérdőjelezte a női test nyilvános szerepének határait, ezáltal azt sugallta, hogy a női test nem pusztán látvány, hanem aktív jelentéshordozó is egyben. (Zentrum für Kunst und Medien Karlsruhe)

Hogyan válik a női test közterületté?

A zaklatás – legyen az verbális, nonverbális vagy fizikai – mély és sokrétű hatással van az érintettekre, különösen, ha az ismétlődő vagy nyilvános térben történik, például utcán vagy szórakozóhelyen. A kutatások következetesen rámutatnak arra, hogy a zaklatás nem csupán kellemetlen vagy bosszantó élmény, hanem a strukturális erőszak egyik formája, amely aláássa az áldozatok biztonságérzetét, autonómiáját és társadalmi részvételét. (Vera-Gray, 2016) A zaklatás hatása messze túlmutat a konkrét eseményen: az érintettek viselkedése, önbizalma, közérzete és akár a világról alkotott képe is megváltozhat. (Fedor, Snakóczki, & Kengyel, 2020) Fedor és munkatársai (2020) által végzett kutatás a catcalling megítéléséről és arra adott reakciókról rámutatott, hogy a nők gyakran élnek meg szorongást, féelmet, szégyent vagy dühöt az ilyen tapasztalatokat követően, és sokan elkezdnek elkerülő viselkedést alkalmazni – például megváltoztatják öltözködésüket, elkerülnek bizonyos helyeket vagy időpontokat, sőt, saját mozgásterüket is korlátozzák a biztonságuk érdekében. (Fedor, Snakóczki, & Kengyel, 2020) Ebből fakadóan a közterek nem tekinthetők semleges, mindenki számára egyformán hozzáférhető közegnek, hanem a társadalmi normák és hatalmi viszonyok által strukturált tér válik belőle. A nők pozíciója nem egyenrangú a térben, a nyilvános tér implicit módon a férfi dominancia logikája szerint szerveződik, tehát nem pusztán fizikai környezet, hanem társadalmi jelentésekkel is telített. (Wronska, 2018)



A szexuális objektifikáció olyan társadalmi és kulturális gyakorlat, amely során egy személyt – leggyakrabban nőkre vonatkozóan – a szexuális vágy tárgyaként kezelnek, miközben figyelmen kívül hagyják autonómiáját, komplex személyiségét és méltóságát. A nők szexuális objektifikációja a dehumanizáció egyik formájaként értelmezhető, amelyben a női test a heteronormatív férfitekintet által tárgyasul, miközben a nő szubjektivitása háttérbe szorul. (Fredrickson & Roberts, 1997) A *male gaze* elmélete szerint a klasszikus hollywoodi filmnyelv a nézői pozíciót implicit módon heteroszexuális férfi perspektívába helyezi, így a női karakterek elsősorban vizuális élvezet tárgyaként jelennek meg, nem pedig autonóm, cselekvő szubjektumként. Mulvey, a *male gaze* elmélet kidolgozója azt állítja, hogy a film narratív és vizuális struktúrái a férfi aktív, a nő passzív pozícióját erősítik meg, ezáltal a nő „látványként”, nézni való tárgyként van csak jelen a vásznon. (Mulvey, 1975) A filmiparban túlnyomó többségben férfiak dolgoznak, így a női nézőpontok alulreprezentáltak, ritka a hiteles női ábrázolás. A kameraállások (lassú pásztázás, testközelí snittek), a fényhasználat és a beállítások a női test erotizálását szolgálják. A reklámpar és popkultúra jelentős szerepet játszott a női test árucikké tételében. A reklámok gyakran használják a női testet figyelemfelkeltő eszközként, függetlenül a hirdetett terméktől. Jean Kilbourne kutatásai (1999) szerint a reklámok rendszeresen szexualizálják a női testet, infantilizálják vagy alárendelt pozícióban ábrázolják és testükön keresztül értékelik a nőket. A médiában megjelenő szexuális objektifikáció összefügg az ön-objektifikáció jelenségével is. A nő internalizálja a külső tekintetet, saját magát is úgy figyeli, ahogyan feltételezi, hogy mások látják őt. Ennek következtében a nő identitása kettévál: egyszerre megfigyelő és megfigyelt, ahol a belső „ellenőrző tekintet” férfi nézőpontot képvisel. Így a nő önmagát is vizuális tárggyá alakítja, amelynek elsődleges funkciója a láthatóság és a szemlélhetőség. (Berger, 1972) Ez a folyamat szorongással, szégyenérzettel, depresszióval járhat és krónikus testképzavarhoz vezethet.

Cindy Sherman „*Untitled Film Stills*” (1977–1980) című fotósorozata a női test és identitás filmipari reprezentációjának egyik legélesebb kritikája. A fekete-fehér képeken Sherman különböző, ismerősnek tűnő női szerepeket



alakít, mintha egy sosem létezett film állóképei lennének. A hollywoodi és európai filmnyelv vizuális kliséit idézi meg. Sherman kifigurázza a látványként megjelenő női testet azzal, hogy saját magát állítja a kamera elé, miközben tudatosan eltűzött, mégis gyakori szerepeket játszik el. A képek egyszerre idézik és leplezik le a *male gaze* működését. Miközben reprodukálja a filmes női archetipusokat, egyben ironikusan rámutat azok mesterséges mivoltára. A sorozat későbbi darabjaiban a saját finom női alakja fragmentálódik, groteszkké válik, elveszíti harmonikus formáját. A kaotikusan megkomponált képeken taszító, élettelen testét látjuk, ezzel drasztikusan szimbolizálva a férfi tekintet következményeit. A női test redukálása látvánnyá végső soron az identitás deformálódásához és a szubjektivitás kiüresedéséhez vezet.

Nathalie Erin, Frederic Durieu és Gilles de Boncourt belga művészek 2022-ben létrehoztak egy immerzív installációt, amely célzottan a férfi közönséget szembesíti az utcai zaklatás nőket érintő tapasztalatával.

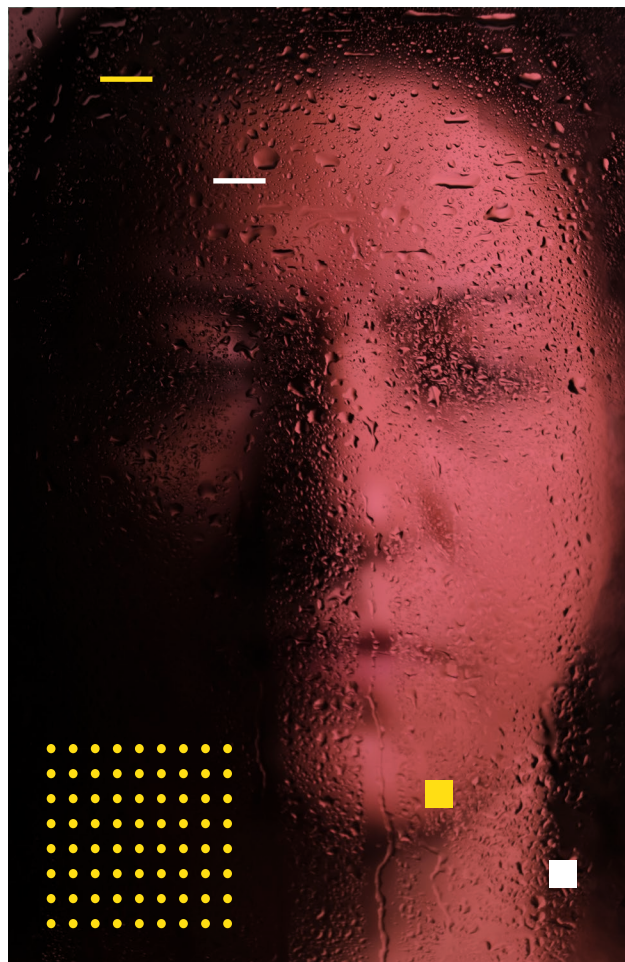
Elmondásuk szerint Erin és Durieu lányának franciaországi gyermekkorából merítettek ihletet. A projekt címe „*Masculine Poetry*”, lényege, hogy a látogatók egy sötét alagútban sétálnak, mozgásuk aktiválja a falra vetülő férfiak képét, akik nemkívánatos megjegyzéseket, gesztusokat tesznek. A látogatót verbális beszólások, füttyögések, tolakodó kommentek és fenyegető hangulat veszi körül, a technika révén a térhangzás és a vizuális vetítések nem pusztán információt közvetít, hanem bevonják őt és érzelmeket váltanak ki. Az installáció célja az empátia előidézése, az immerzív forma megmutatja, hogy az egymást követő, látszólag apró gesztusok összeadódva fenyegető, kiszolgáltatott helyzetet teremtenek. A résztvevő így nem külső szemlélő, hanem átmenetileg a zaklatott pozíciójába kerül. (Campos, 2022) A projekt különösen releváns abból a szempontból, hogy a nyilvános tér nem semleges: a zaklatás befolyásolja a nők térhasználatát, mozgását és biztonságérzetét. Az installáció ezt a tapasztalatot fordítja le érzékelhető élménnyé, és ezzel hozzájárul a társadalmi tudatosításhoz.

Felelősségvárítás és az áldozathibáztatás mechanizmusa

Az áldozathibáztatás jelensége nagyban torzítja a zaklatásról való gondolkodást. Az érintettek gyakran nem érzik jogosnak a felháborodásukat, mivel környezetük vagy a közbeszéd az áldozat öltözködésére, viselkedésére hárítja a felelősséget. A „Mit viseltél, amikor ez történt?” típusú kérdések ártalmatlannak tűnnek, de mélyen stigmatizálóak és az áldozatra irányítják a felelősséget.

Az áldozathibáztatás következménye, hogy a zaklatás traumája mellett a nők büntudatot és szégyent élnek át, ami tovább nehezíti a megküzdést és a segítségkérést. „Az áldozat hibáztatásának a célja az elkövető felmentése, az áldozat leminősítése, így a cselekedet igazolása. (...) Az áldozatok helyzetén rengeteget segít, ha hozzátartozói, a szakértők, a civil szervezetek, a hatóság munkatársai és a média normát adnak a közösség tagjai és a nyilvánosság számára, hogy mi történhet az áldozathibáztatás alkalmával. A felkészítés és tájékoztatás szintén fontos lépés a jövőbeli áldozatok számára, hiszen megalapozza a bizalmat.” (Hegedüs, Kércz, Perejuc, & Strausz, 2021)

Az utcai zaklatás gyakran jogilag is „láthatatlan”: sok országban nem létezik specifikus jogi kategória erre a viselkedésre, így az áldozatok jogorvoslati lehetőségei korlátozottak. Magyarországon sem létezik önálló büntetőjogi tényállás az utcai- és szórakozóhelyi zaklatásra. A jogi szabályozás hiányossága összekapcsolódik a társadalmi percepcióval is: a közvélemény gyakran bagatellizálja az utcai zaklatást, „udvarlasként” vagy „ártatlan gesztusként” értelmezi, ezzel hozzájárulva a jelenség normalizálásához. Ez a relativizáló attitűd azt az üzenetet közvetíti, hogy az ilyen viselkedés a közterek „természetes” velejárója, különösen a nők számára. A következmények hiánya – mind jogi, mind társadalmi értelemben – megerősíti az elkövetők jogosultságtudatát, miközben az áldozatokban a tehetetlenség és a hallgatás kényszerét erősíti. Ha a tapasztalat azt mutatja, hogy a zaklatásnak nincsenek látható következményei, az érintettek kevésbé mernek felszólalni vagy segítséget kérni, hiszen attól tartanak, hogy élményeiket nem veszik komolyan. Így a jogi láthatatlanság és a társadalmi relativizálás együtt hozzák létre azt a közeget, amelyben az utcai zaklatás fennmarad és újratermelődik.



A „*Three Weeks in May*” **Suzanne Lacy** egyik meghatározó, nagyszabású társadalmi performansa volt, amely három héten keresztül tette láthatóvá a Los Angelesben bejelentett nemi erőszakok számát és földrajzi eloszlását. A projekt a feminista művészet egyik korai, közösségi alapú példája. Lacy eredetileg egy galériában elhelyezett, napi rendőrségi jelentésekkel bélyegzett falban gondolkodott, azonban hamar felismerte a koncepció politikai korlátait: mi értelme egy zárt művészeti térben beszélni a nemi erőszakról, ha a nők éppen a hazafelé vezető úton válhatnak áldozattá? A mű végső formájában egy hatalmas Los Angeles-térkép került elhelyezésre a városháza alatti bevásárlóközpont nyilvános terében. Lacy naponta felkereste a rendőrség központi irodáját, ahol hozzáférést kapott az előző napi, bizalmas nemi erőszak-bejelentésekhez, és ezek helyszíneit piros bélyegzővel jelölte a térképen. Minden egyes hivatalosan jelentett esetet további, halványabb bélyegzők öveztek, amelyek azt a statisztikai becslést reprezentálták, hogy minden bejelentett erőszakra nagyjából kilenc további, nem jelentett eset jut. A projekt második térképe az ellenállás helyszíneit mutatta: női önszervező csoportok, krízisközpontok és civil szervezetek hálózatát, valamint a háromhetes programsorozat eseményeit, amelyek a megelőzésre és a tudatosításra fókuszáltak. A mű így nemcsak a traumát és a veszélyt tette láthatóvá, hanem a közösségi válaszlehetőségeket is. (Lacy, 1977)

Jen Brockman és **Dr. Mary Wyandt-Hiebert** 2013-ban hozta létre a „*What Were You Wearing?*” című kiállítást, amely a szexuális erőszakot övező egyik leggyakoribb és legkárosabb áldozathibáztató kérdésre reflektál. A projektet Dr. Mary Simmerling azonos című verse inspirálta. Az installáció lényege, hogy túlélők vallomásai alapján rekonstruált ruhadarabokat állítanak ki, pontosan azokat a hétköznapi öltözékeket, amelyeket a támadás idején viseltek. A ruhák egyszerűek, sokszor hétköznapiak: farmer, póló, sportöltözet, ünnepi ruha vagy gyermekruha. Éppen ez a hétköznapiság teszi nyilvánvalóvá a projekt állítását: a ruházat nem okoz erőszakot, az erőszak kizárólag az elkövetőn múlik. A kiállítás jelenlegi formájában 103 öltözetet mutat be, amelyek szimbolikusan az 1,3 milliárd túlélőt reprezentálják világszerte; minden egyes figura több mint tízmillió ember tapasztalatát testesíti meg. A ruhákhoz kapcsolódó személyes történetek tovább erősítik az installáció hatását. Ezen installáció művészeti és társadalmi beavatkozás egyszerre. Azáltal, hogy a test helyett a ruhát állítja a figyelem középpontjába, megfordítja a tekintet logikáját: a néző nem a testet vizsgálja, hanem a saját előfeltevéseivel szembesül. A projekt célja nem pusztán az együttérzés kiváltása, hanem a rape myth-ek lebontása és a közgondolkodás átalakítása is.





testképzavarokkal, evészavarokkal, depresszív tünetekkel, szorongással, valamint a szexuális működés zavaaraival. Emellett a kutatások azt is kimutatták, hogy az objektifikáció negatívan befolyásolhatja a nők kognitív teljesítményét, önbizalmát és szakmai érvényesülését, mivel a társadalmi környezet implicit módon megkérdőjelezi kompetenciájukat és intellektuális értéküket. A szexuális objektifikáció tehát nem pusztán reprezentációs kérdés, hanem strukturális hatásmechanizmus, amely hozzájárul a nemi hierarchiák fenntartásához és a női autonómia korlátozásához. (Szymanski, Moffitt, & Carr, 2011)

A nők által alkalmazott megküzdési stratégiákat két fő típusra lehet osztani: passzív és aktív stratégiák. A passzív reakciók közé tartozik a hallgatás, figyelmen kívül hagyás vagy gyors eltávolodás a helyzetből, míg az aktív megküzdés a visszaszólást, segítségkérést, konfrontációt vagy az élmény kibeszélését foglalja magában. Fontos megfigyelés, hogy az aktív megküzdés sok esetben társas támogatással és önérvényesítési készséggel is összefügg, míg a passzív viselkedés gyakran a félelem és a tanult tehetetlenség következménye. (Hegedüs, Kércz, Perejuc, & Strausz, 2021) A témával foglalkozó szerzők szerint a legtöbb nő passzívan reagál. A női ellenállás hiányában az is szerepet játszik, hogy a sztereotípiáknak ellentmondó viselkedés interperszonális és egyéb büntetéseket von maga után, tehát kockázatos és gyakran sikertelen. (Kovács & Szabó, 2017) „Ehhez szorosan kapcsolódik az önvád és a zaklatóval szembeni jószándék-tulajdonítás is, melyek érzelmi fókuszú megküzdési stratégiák. Ezek ugyanis a fennálló rendszer igazolását szolgálják.” (Hegedüs, Kércz, Perejuc, & Strausz, 2021)

A zaklatás hatása az érintettekre és a megküzdés lehetséges formái

A feminista elméletek és pszichológiai kutatások – különösen az objektifikációs elmélet (Fredrickson & Roberts, 1997) – rámutatnak arra, hogy a szexuális tárgyiasítás nem csupán kulturális jelenség, hanem mérhető pszichológiai következményekkel is jár. A folyamatos külső megfigyeltség és a testre redukált értékelés ön-objektifikációhoz vezethet, amely összefüggésbe hozható



A zaklatással szembeni fellépés nem csupán az érintettekhez vonatkozik – a környezet, a külső szemlélők szerepe kulcsfontosságú abban, hogy egy adott helyzet eszkalálódik vagy épp megakad. Az úgynevezett „active bystander”, vagyis aktív beavatkozó szerepvállalás olyan stratégia, amely során a külső megfigyelők nem maradnak passzív tanúi a zaklatásnak, hanem tudatosan, biztonságosan és empatikusan közbelépnek a helyzet mérséklésére vagy megszüntetésére. Ez lehet közvetlen beavatkozás, figyelemelterelés, az áldozattal való kapcsolatfelvétel vagy segítségkérés harmadik féltől. A kutatások szerint az emberek többsége erkölcsileg elfogadhatatlannak tartja a zaklatást, mégis gyakran nem cselekszik, amit „bystander effect”-nek (szemtanú-hatásnak) nevezünk – azaz minél többen látják az eseményt, annál kisebb valószínűséggel segít bárki. (Latané & Darley, 1968) Ezt a tétlenséget azonban lehet és kell is tudatos képzéssel és társadalmi normaváltással csökkenteni. Az olyan kezdeményezések, mint például a „Hollaback!” vagy az UN Women Bystander Intervention Framework gyakorlati

technikákat tanítanak arra, hogyan lehet beavatkozni anélkül, hogy veszélybe sodornánk magunkat vagy másokat. (Right to be & Center for Urban Pedagogy, 2017) Eszköz lehet még a traumák feldolgozásában a művészet és az ezekkel a témákkal foglalkozó kiállítások látogatása. A művészet képes olyan tapasztalatokat megjeleníteni és érzékelhetővé tenni, amelyek verbálisan nehezen megfogalmazhatók, így teret ad az érzelmi azonosulásnak és a reflektív feldolgozásnak. Egy tematikus kiállítás – különösen, ha interaktív vagy immerzív – lehetőséget biztosít arra, hogy a látogató saját élményeit egy tágabb társadalmi kontextusba helyezze, és felismerje: tapasztalata nem egyedi, hanem egy strukturális jelenség része.

A „Nem vagyok közterület.” című interaktív kiállítást 2025-ben valósítottam meg. A kiállítás öt különböző installációból állt, amik egyfajta útvonalat alkottak, amelyen a befogadó végighaladva fokozatosan kerül közelebb a zaklatás különböző dimenzióihoz. Céлом egy olyan immerzív élmény megalkotása volt, amely a nőkben erősíti az öntudatot és a szolidaritás érzését, valamint tudatosítja, hogy a zaklatás nem egyéni probléma. A férfiakat és a társadalom minden tagját arra ösztönzi, hogy ne maradjon passzív szemlélő, hanem vállaljon felelősséget és cselekedjen. A kiállítás nem egy műteremben, hanem egy budapesti romkocsmá pincehelyiségében valósult meg, hogy a társadalom minél szélesebb rétegéhez eljuthasson. Az első installáció során a befogadó egy színpadra lépve szó szerint reflektorfénybe került. A szempárt szimbolizáló reflektorok lentől felfelé mérték végig a testet, szenzorok segítségével pedig követték a mozgását. Ezzel a frusztráló, fürkésző tekintetet tapasztalhatta meg saját bőrén a befogadó, hogy milyen érzés „látványként” jelen lenni. A következő installáció az áldozathibáztatás káros jelenségére hívta fel a figyelmet. A plafonról lelógó hétköznapi női ruhákon szabad szemmel láthatatlan, azonban az UV lámpa fényében női testek lenyomata rajzolódik ki. A látvány azt a tapasztalatot próbálja megragadni, amit sok nő ismer: mindegy, mit viselsz, sokak számára a tested mindig „látható”, mintha a ruháid átlátszóak lennének. Az egyik központi installációban a látogatók egy nő próbababa testén piros matricával jelölhették meg, hol érte őket kéretlen érintés. A folyamatosan változó analóg hő térkép közös mintázatokat rajzol ki, szemléltetve a zaklatás gyakoriságát. A piros pöttyök a próbababán vizuálisan is érzékeltették, hogy a zaklatás

mély nyomot hagy az emberben még akkor is, ha mások ezt „apró semmiségnek” gondolják. Az installáció célja az volt, hogy kimondatlan élményeket tegyen láthatóvá, és visszajelzést adjon a befogadóknak, hogy nincsenek egyedül. Az utolsó installáció a remény és a kollektív felelősség érzésének megteremtését tűzte ki célul. A látogatók papírkockákra írhatták gondolataikat, üzeneteiket, személyes tapasztalataikat vagy jövőképeiket, majd ezeket egymásra építve egy közös várat hoztak létre. Ez a vár a biztonságosabb társadalom lehetőségét szimbolizálta. A kockák nemcsak szimbólumok voltak, hanem valós, kézzel fogható jelei annak, hogy a változás nem kívülről jön, hanem belőlünk indul. A kiállítás nem pusztán felmutatta a problémát, hanem lehetőséget

kínált a befogadóknak arra, hogy saját tapasztalataikkal kapcsolódjanak, levezessék a feszültséget, megosszák a gondolataikat, és közösen építsenek valamit. Hiszem, hogy a művészet túlmutat az esztétikai értéken: képes társadalmi kérdéseket felszínre hozni, érzékenyíteni, és új nézőpontokat nyitni ott, ahol a hallgatás már megszokottá vált. Nem csupán megmutat, hanem megszólít, és felelősséggel ruházza fel a befogadót. A művészet olyan tér, ahol a kimondhatatlan formát kap, és ahol az egyéni tapasztalat közösségi jelentéssé válhat.



Összegzés

A női test „közterületté válása” nem egyetlen jelenség eredménye, hanem több, egymással összefonódó társadalmi mechanizmus következménye. A szexuális objektifikáció, a *male gaze* vizuális logikája, a nemi hierarchiák kulturális beágyazottsága és a nyilvános tér nem semleges működése együttesen hozzák létre azt a helyzetet, amelyben a női test nem pusztán személyes, autonóm térként jelenik meg, hanem olyan felületként, ami felett mások – különösen férfiak – jogot formálnak. A nők biztonságérzetének helyreállítása ezért nem pusztán egyéni, hanem társadalmi és kulturális átalakulást igénylő feladat. Ebben a kontextusban az interaktív feminista művészet az ellenállás egyik fontos eszközévé válik. A bemutatott alkotások jól reprezentálják a feminista művészet erejét és létjogosultságát napjainkban is, hiszen a ’60-as, ’70-es évek óta a hatalmi viszonyok és a szexizmus kultúrája nem a jó irányba változott. Az interaktív feminista művészet ebben a folyamatban nem pusztán reflexió, hanem ellenállás is: képes megbontani a megszokott nézői pozíciókat, és felelősséggel terhelt jelenlétté alakítani a szemlélődést. Az ilyen installációk testközeli és átélhetővé teszik a tapasztalatokat, így a zaklatás nem elvont társadalmi kérdésként, hanem érzékelhető, személyes élményként jelenik meg. A művészet ebben az értelemben nem pusztán ábrázol, hanem cselekvésre hív. Empátiát generál, tudatosít, és lehetőséget teremt arra, hogy a néző saját pozícióját is újragondolja a hatalmi viszonyok rendszerében. Ha a női test közterületté válása társadalmi konstrukció, akkor annak visszakövetelése is kollektív, tudatos folyamat eredménye kell, hogy legyen. Ebben a művészetnek kiemelt szerepe van, hiszen a nehezen megfogalmazható tapasztalatokat újraértelmezi és teret ad a közös gondolkodásra, traumák feldolgozására és a felszólalásra.

Irodalomjegyzék

- 11th Principle: Consent! (2018). *Rape Culture Pyramid*. Letöltés dátuma: 2025. 05. 03., Forrás: <https://www.11thprincipleconsent.org/consent-propaganda/rape-culture-pyramid/>
- APPG for UN Women. (2021). *Prevalence and reporting of sexual harassment in UK public spaces*. Letöltés dátuma: 2025. 05. 03., Forrás: https://www.unwomenuk.org/site/wp-content/uploads/2021/03/APPG-UN-Women-Sexual-Harassment-Report_Updated.pdf
- Berger, J. (1972). *Ways of Seeing*. BBC, Penguin Books. Letöltés dátuma: 2026. 02. 20., Forrás: https://monoskop.org/images/9/9e/Berger_John_Ways_of_Seeing.pdf
- Bishop, C. (2005). *Installation Art: A Critical History*. Tate. Letöltés dátuma: 2025. 05. 03.
- Budapest Galéria. (2023). *Az erőszakról*. Letöltés dátuma: 2025. 06. 18., Forrás: https://budapestgaleria.hu/_/2023-kiallitasok/az-eroszakrol/
- Campos, G. (2022. 02. 17.). *Immersive experience exposes men to street harassment*. Letöltés dátuma: 2026. 02. 21., Forrás: <https://www.avinteractive.com/news/immersive-experience-exposes-men-street-harassment-17-02-2022/>
- Durieu, F., & Erin, N. (2022). *Masculine Poetry*. Letöltés dátuma: 2025. 06. 18., Forrás: <https://www.poesiemasculine.com/>
- Fedor, Z., Snakóczki, R., & Kengyel, G. J. (2020). A catcalling megítélése és arra adott reakciók összefüggése egyes pszichológiai tényezőkkel. *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat*, 88–113. Letöltés dátuma: 2025. 06. 15.
- Fletcher, K. (dátum nélk.). *Touch Cinema*. Letöltés dátuma: 2026. 01. 04., Forrás: <https://landmarks.utexas.edu/video-art/touch-cinema>
- FRA, EIGE, & Eurostat. (2024). *EU gender-based violence survey – Key results. Publications Office of the European Union*. Letöltés dátuma: 2025. 05. 03., Forrás: <https://fra.europa.eu/en/publication/2024/eu-gender-violence-survey-key-results>
- Fredrickson, B., & Roberts, T.-A. (1997). *Psychology of Women Quarterly*. Letöltés dátuma: 2026. 02. 08.
- Glick, P., & Fiske, S. T. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating Hostile and Benevolent Sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*. Letöltés dátuma: 2025. 06. 04., Forrás: <https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.3.491>
- Hazakísérő Telefon. (dátum nélk.). *A Hazakísérő Telefonról*. Letöltés dátuma: 2025. 06. 04., Forrás: <https://hazakiserotelefon.hu/index.php>
- Hegedüs, K., Kércz, D., Perejuc, S., & Strausz, K. (2021). *Szia cica, van gazdád? – Verbális utcai zaklatás a magyar nők nézőpontjából*. Letöltés dátuma: 2025. 06. 15.
- Hessel, K. (2023. 09. 25.). *Marina Abramović's shocking Rhythm 0 performance shows why we still cannot trust people in power*. Letöltés dátuma: 2025. 12. 29., Forrás: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2023/sep/25/marina-abramovics-shocking-rhythm-0-performance-shows-why-we-still-cannot-trust-people-in-power>
- Hollaback!, & ILR School. (2014). *ILR and Hollaback! Release Largest Analysis of Street Harassment to Date*. Letöltés dátuma: 2025. 06. 04., Forrás: <https://www.ilr.cornell.edu/worker-institute/blog/publications-0/ilr-and-hollaback-release-largest-analysis-street-harassment-date>
- Kelly, L. (1988). *Surviving Sexual Violence*. Polity Press. Letöltés dátuma: 2025. 06. 04.
- Kovács, M. (2007). Nemi sztereotípiák, nemi ideológiák, és karrier aspirációk. In *Nemi sztereotípiák, nemi ideológiák, és karrier aspirációk*. Educatio. 99–114. Letöltés dátuma: 2025. 01 04
- Kovács, M., & Hevesi, J. (2015). A feministákra vonatkozó sztereotípiák szerepe a nemi hierarchia fenntartásában. *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris*, 70–82. Letöltés dátuma: 2025. 01 08
- Kovács, M., & Szabó, M. (2017. 01.). *Társadalmi nem és szexizmusok: a nemi hierarchiát igazoló nézetrendszerek elfogadása és elutasítása*. ELTE PPK Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Intézet. Letöltés dátuma: 2025. 03. 23., Forrás: https://www.researchgate.net/publication/321868405_Tarsadalmi_nem_es_szexizmusok_a_nemi_hierarchiat_igazolo_nezetrendszerek_elfogadasa_es_elutasitasa
- Lacy, S. (1977). *Three Weeks in May*. Letöltés dátuma: 2025. 06. 18., Forrás: <https://www.suzannelacy.com/three-weeks-in-may>
- Latané, B., & Darley, J. M. (1968). Group inhibition of bystander intervention in emergencies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 215–221. Letöltés dátuma: 2025. 06. 15.

MacKinnon, C. A. (1989). *Toward a Feminist Theory of the State*. Cambridge, MA: Harvard University Press. Letöltés dátuma: 2025. 05. 03., Forrás: <https://feminisminnewterms.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/08/mackinnon-1989-toward-a-feminist-theory-of-the-state-copie.pdf>

Mulvey, L. (1975). *Visual Pleasure and Narrative Cinema*. Letöltés dátuma: 2026. 02. 20., Forrás: <https://www.amherst.edu/system/files/media/1021/Laura%20Mulvey%2C%20Visual%20Pleasure.pdf>

Murray, G. (2017. 08. 17). *This Surreal Art Is A Tongue-In-Cheek Look At Women & Their Demons*. Letöltés dátuma: 2025. 12. 20., Forrás: <https://www.refinery29.com/en-gb/2017/08/167951/polly-nor-its-called-art-mum-look-it-up-exhibition>

NANE. (dátum nélk.). *NANE Egyesületünk*. Letöltés dátuma: 2025. 06. 04., Forrás: https://nane.hu/egyesuletunk/?_gl=1*1gsvtk5*_up*MQ..*_ga*NzQyODU2OTluMTc0OTA0MzYzNw..*_ga_LX23XP7C1M*_czE3NDkwNDM2MzckbzEkZzAkdDE3NDkwNDM2MzckajYwJGwwJGgw

Patent. (dátum nélk.). *Rólunk*. Letöltés dátuma: 2025. 06. 04., Forrás: <https://www.patent.org.hu/r%C3%B3lunk>

Right To Be. (dátum nélk.). *The 5Ds of Bystander Intervention*. Letöltés dátuma: 2025. 06. 04., Forrás: <https://righttobe.org/guides/bystander-intervention-training/>

Right to be, & Center for Urban Pedagogy. (2017). *Show Up: A Guide to Bystander Intervention*. Letöltés dátuma: 2025. 06. 15.

Rudman, L. A., Moss-Racusin, C. A., Phelan, J. E., & Nauts, S. (2012). Status incongruity and backlash effects: Defending the gender hierarchy motivates. *Journal of Experimental Social Psychology*, 165–179. Letöltés dátuma: 2025. 05. 03.

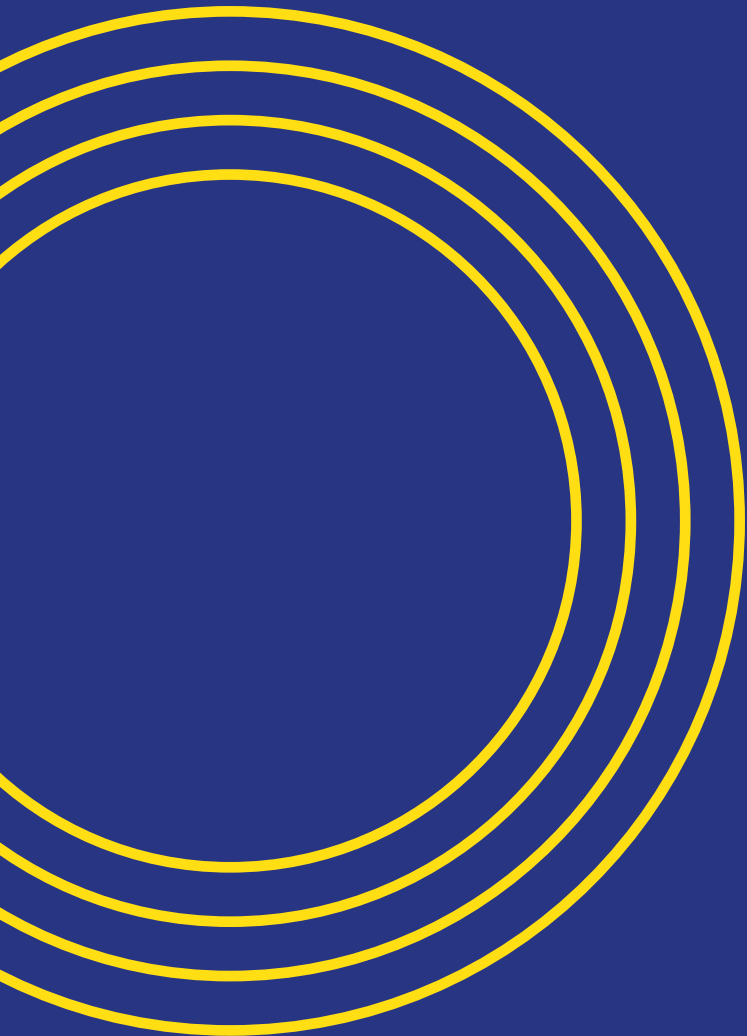
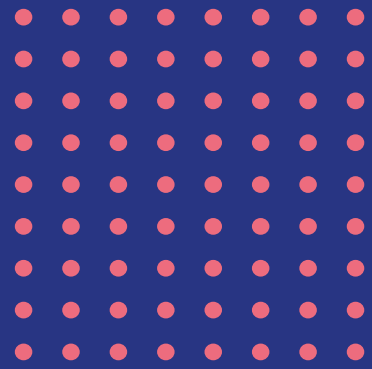
Szymanski, D. M., Moffitt, L. B., & Carr, E. R. (2011). *Sexual Objectification of Women: Advances to Theory and Research*. Letöltés dátuma: 2026. 02. 18., Forrás: <https://www.apa.org/education-career/ce/sexual-objectification.pdf>

Vera-Gray, F. (2016). Men's stranger intrusions: Rethinking street harassment. *Women's Studies International Forum*. Letöltés dátuma: 2025. 06. 04., Forrás: <https://sci-hub.se/https://doi.org/10.1016/j.wsif.2016.04.001>

Wronska, A. (2018). *The Place of Women in Public Space*. Letöltés dátuma: 2026. 02. 18., Forrás: https://lup.lub.lu.se/luur/download?file-Id=8945536&func=downloadFile&recordId=8945534&utm_source=chatgpt.com

Zentrum für Kunst und Medien Karlsruhe. (dátum nélk.). *Tapp- und Tastkino*. Letöltés dátuma: 2026. 01. 04., Forrás: <https://zkm.de/en/artwork/tap-and-touch-cinema>





KISEBBSÉGGUTATÁS KISEBBSÉGI NÉZŐPONTBÓL – RECENZIO MASZLAG FANNI *ÚJRAGONDOLT ÖRÖKSÉG* CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

– Afangide-Késmárki Ukowo Uwem¹ –

A magyarországi cigányság – európai kitekintésben is – demográfiai és társadalompolitikai értelemben jelentős, megkerülhetetlen kisebbség. A romák lélekszámát Európában gyakran 10–12 millióra becsülik (FRA, 2012; European Commission, 2020), Magyarországon a becslések jellemzően 750–900 ezer főt valószínűsítanak (FRA, 2016; Péntes et. al., 2018; Obádovics, 2022). E nagy számok ugyanakkor könnyen elfedik a cigányságon belüli sokféleséget. Habár nyelvi, felekezeti, regionális és életmódbeli különbségek tagolják a közösséget, a közbeszéd hajlamos egyetlen homogén "roma kérdésként" kezelni azt. Maszlag Fanni *Újragondolt örökség* című könyve ebben a sarkalatos, gyakran leegyszerűsítő közegben tudatosan szűkít a fókuszon. Nem "a romákról általában" szól, hanem egy meghatározott csoport – az oláh cigány közösségek – női identitásvilágait vizsgálja, mégpedig három generáció életútjaira koncentrálna (Maszlag, 2025). Ez a szűkítés nem szegényíti a képet; épp ellenkezőleg, módszertani fegyelmet tükröz. Így válik láthatóvá, hogyan működik a mindennapokban az örökség, mint szabályrendszer, státuszrend, szimbolikus határ és nem ritkán, mint teher is (Lamont és Molnár, 2002).

A kötet egyik alapfelvetése szerint a hagyomány jóval több statikus értékek halmazánál: társadalmi működés-mód, amely kereteket és normákat teremt, kijelöli a 'mi' és 'ők' határvonalát, továbbá elvárásokat és tiltásokat hoz létre a közösségen belül. E megközelítés a klasszikus etnicitás-elméletekhez kapcsolódik (például Fredrik Barth-hoz), melyek a csoporthatárokat folyamatosan karbantartott, interakciókban újratermelt társadalmi konstrukcióként ragadják meg (Barth, 1969; Wimmer, 2008). Maszlag Fanni elméleti tájékozódása érződik is

a könyvében: a határképzés, az etnikai identitás és a szimbolikus jelölők fogalmaira épít. Mégsem csupán szakirodalmi hivatkozáshalmaz a szöveg, hiszen a terepkutatás gazdag anyaga empiriával támasztja alá az elméleteket. A hagyomány ebben a narratívában jóval több, mint holmi holt folklór: eleven gyakorlat (Hobsbawm és Ranger, 1983), amely a nők mindennapi életében ölt testet. Az identitás kérdése sem deklaratív módon merül fel, nem egyszerűen arról van szó, hogy "ők ilyenek". A szerző arra figyel, hogy mikor, hol és milyen helyzetekben kerül előtérbe a cigányság, mint identitás és mikor válik éppen láthatatlanná vagy másodlagossá. Ez a nézőpont óhatatlanul szembe megy a közéleti leegyszerűsítésekkel, például az integráció vs. szegregáció vagy a felzárkózás vs. hagyományörzés hamis binaritásával (Berry, 1997; European Commission, 2020). A könyv empirikus anyaga ugyanis azt mutatja, hogy ugyanannak az embernek az életében is lehetnek egymást keresztező mozgások: bizonyos térben alkalmazkodás, másutt határörzés és elkülönülés.

Kutatási keret és módszertan

Az *Újragondolt örökség* empirikus gerincét egy szisztematikusan felépített terepkutatás adja. A vizsgálat helyszíne három, egyenként mintegy 3000 lakosú település a kelet-magyarországi Szatmári kistérségben. Már a kiinduló demográfiai adatok is jelzik, milyen érzékeny a téma: a roma népesség aránya a hivatalos népszámlálásban az egyik településen 14%-ról 27%-ra nőtt 2001 és 2011 között, miközben a helyi szakemberek becslései akár 70%-ot is említene (KSH, 2001; KSH, 2011; Maszlag, 2025). A számbeliség több, mint statisztikai kérdés. egyszersmind a bizalom, a megbélyegzettség

¹ szociológus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Társadalomtudományi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója



és az önazonosság problémakörére is rávilágít, hiszen sokan a hivatalos adatszolgáltatásban nem vallják meg cigány származásukat. Ebben a környezetben végezte a szerző a kutatását, melynek során 52 félig strukturált interjút készített 2018 és 2020 között. Az interjúk magyar nyelven zajlottak, hangfelvétellel rögzítve, anonimizálás és kutatásetikai hozzájárulás mellett.

Külön említést érdemel a mintavétel és a kutatási design tudatossága (Charmaz, 2006; Kvale és Brinkmann, 2009; Miles et al., 2014), amely hólabda-alapú, bizalmi hozzáférésre építő terepi stratégiaként jelenik meg, kezdeti kontaktszemélyek és közösségi közvetítők bevonásával. Ez a szövegben módszertanilag indokolt és számot is vet a kapuőr-hatásból és a szelektív láthatóságból eredő kockázatokkal, melyek a megszólalások szerkezetére és tónusára hathattak. Az interjúalanyok egy része 15 háromgenerációs cigány családból került ki (összesen 45 fő: minden családból egy nagymama, egy anya és egy lány), amit kiegészített további 7 nő (plusz 3 az első generációból, 2-2 a másodikból és a harmadikból). A generációk összehasonlíthatósága már a kutatás tervezésében adott volt, nem pedig a későbbiekben hozzáadott szempont. A kérdések is ennek megfelelően lettek kialakítva: az identitás több dimenzióját elemezve:– a családon belüli szerepektől és a külső megjelenéstől kezdve, a nyelvhasználaton és a kultúrán át, egészen az etnikai identitás

fenntartásának konkrét módjáig. A kötetben a szerző részletesen ismerteti, hogyan kódolta és értelmezte az interjúk anyagát, miként kereste a kategóriák közti összefüggéseket (Charmaz, 2006; Braun és Clarke, 2006; Saldaña, 2015). Ennek köszönhetően a könyv nemcsak élettörténeteket közöl, hanem azt is láthatóvá teszi, hogyan lesznek a történetekből szociológiai érvényű megállapítások. Maszlag Fanni szövegében több helyen megjelennek a tudományos elemzés háttérfolyamatai, de az olvasó számára végig követhető marad a gondolatmenet, mivel nem vesz el a módszertani részletekben.

Generációs különbségek és női szerepek a változó világban

A könyv egyik legerősebb eredménye, hogy érzékletesen tárja fel a hagyomány fizikálisbéli és mindennapi beágyazottságát, mely a női testet, a munkamegosztást és a viselkedési rendet szabályozó normarendszerként jelenik meg. A három vizsgált generáció összehasonlítása nemzedékenként eltérő társadalmi tapasztalatokat tár fel: az idősebbek gyermek- és ifjúkora még egészen más közegben telt, mint az unokák fiatal éve (Mannheim, 1952; Giddens, 1991).

Első generáció (nagyamák): A legidősebb asszonyok életvilágát a viszonylag zárt közösségi szerveződés jellemzi. Számukra a női szerep szigorúan a családi rend, a tekintély- és korhierarchia keretei között értelmeződött. A viselet ebben a közegben a társadalmi helyzetet kódoló, olvasható jelrendszer részeként jelent meg: egy hagyományos cigány asszony öltözéke, 'szép ruhája' jelezte az illető tisztességét, korát, családi státuszát és a közösséghez tartozását. Ehhez kapcsolódik a tisztasági szabályrendszer is: a könyv érzéketlen példákat hoz arra, hogyan szabályozták a mindennapokat az olyan előírások, amelyek a menstruációval, a házimunkával, az ételkészítéssel vagy épp az érintkezéssel kapcsolatosak. A leírás e tilalmakat és elvárásokat funkcionális összefüggésükben ragadja meg, saját belső racionalitásuk mentén, mint a közösségi rend fenntartásának és reprodukciójának mindennapi eszközei. Az első generáció számára a cigány identitás magától értetődő és megkérdőjelezhetetlen keret volt: "igazi cigányként" tekintettek önmagukra, amit elsősorban a többségi társadalomtól való eltérés és elkülönülés mentén határoztak meg. Ezt a felfogást nevezhetjük a disszimilációs stratégia követésének, azaz a tradicionális viselet, a romani nyelv (jellemzően lovári dialektus) használata és a női szerepek betartása együttesen jelölte ki számukra a "mi világunk" határait.



Második generáció (anyák): A középső generáció, azaz az anyák nemzedéke már két világ között él. Esetükben a világuk kitágult az iskola és a munka révén – sokan közülük már jártak továbbtanulni vagy dolgoztak a többségi társadalom intézményeiben is –, ugyanakkor a közösségi elvárások továbbra is erősen jelen maradtak életükben. Különösen igaz ez a párválasztásra és a női tisztesség megítélésére. A szerelem, a házasság ebben a felfogásban kevésbé magánügy vagy romantikus döntés, jóval inkább a közösségi határ fenntartásának – azaz a szimbolikus határképzésnek – a mechanizmusa: nem cigány partner választása a közösség szemében a hagyományok feladásával gyakorta egyenértékű. Ebben a generációban a nyelvhasználat is kettős arculatú. Otthon, a családon belül sokan még identitásuk részeként élik meg a romani nyelvet vagy a cigány szavakat, kifelé, a többségi térben viszont már inkább a magyar nyelvet használják. Ez egyrészt természetes alkalmazkodás, másrészt tudatos "kockázatkezelés" is, mivel a második generációs asszonyok közül többen érzik úgy, hogy a cigány nyelv nyilvános használata kiválthat nemkívánatos figyelmet vagy előítéletet, ezért a közösségen kívül visszafogottabban élnek vele.

Harmadik generáció (lányok): A könyv értelmezése szerint a legfiatalabb nemzedéknél a hagyomány átalakulása figyelhető meg és nem egyszerű eltűnése. Az identitás és a kulturális örökség elemei válogató, helyzetfüggő módon rendeződnek. Több tradicionális szokás már nem része a mindennapoknak ugyanazzal az intenzitással és minden szintén, mint a korábbi generációk esetében, ez azonban nem jelent automatikus „gyökérvészést”, inkább szelektív, környezetérzékeny alkalmazkodást. A nyelvhasználat képe is árnyalt: a romani sok esetben fakult vagy passzív tudásként van jelen, miközben használata gyakran tudatosan korlátozott, míg bizonyos szavak és fordulatok tovább élnek a mindennapi beszédben, továbbá a nyelv időnként intim családi kódként vagy határképző jelként is működik. Identitásukat a fiatalok gyakran kettősnek élik meg, magyarok és cigányok is vallják magukat, és élethelyzettől függően hol az egyik, hol a másik aspektust hangsúlyozzák. Ugyanakkor mindez inkább integrációs stratégia, semmint szükségszerű asszimiláció. Az etnikai kötődés legerősebb bázisa náluk nem a régi szokásrend újraélése, hanem a kultúra, zene, tánc és olykor a vallás, amelyek a közösségi összetartozást és önazonosságot erősítik, már digitalizált csatornákon is.



A fiatalok identitása individualizáltabb és globalizált élményekkel átszőtt, de etnikai gyökereik tudata nem tűnik el: átalakulva, szelektíven és gyakran rejtetten, a mindennapi rutinokban és kulturális gesztusokban él tovább.

A generációk életútjainak összevetéséből kirajzolódó egyik visszatérő tanulság, hogy a közösségi identitás fenntartása aránytalanul gyakran hárul a nőkre. Ez kevés-

bé a nők vélt vagy valós hagyományőrzőbb attitűdjéről szól, sokkal inkább arról, hogy a közösségi örökség az ő testükön, döntéseiken, hírnevükön és mindennapi munkájukon keresztül válik a leginkább láthatóvá és tetten érhetővé. A könyv ebben a tekintetben nem moralizál, nem foglal állást, de határozottan és precízen mutat rá a női szerepek strukturális túlterheltségére. Rávilágít például, hogy a hagyományos cigány családmódlben a nők nevelik a gyermekeket, vezetik a háztartást és sokszor még a pénzkeresés oroszánrészt is vállallják, miközben ennek elismerése és megbecsülése nem mindig jelenik meg. Ezen terhek némileg generációkon átörökítve is megmaradnak, még ha a konkrét körülmények változnak is.

Személyes betekintés és további kutatási javaslatok

Recenzensként – és részben kisebbségi háttérű szociológusként – **Maszlág Fanni** munkája több ponton reflexióra készítetett, ezért rálátásom bővítése érdekében három, generáció és élethelyzet szerint eltérő budapesti roma nővel folytattam rövid, feltáró jellegű interjút. Fontos hangsúlyozni, hogy ez nem része a recenzált kötet empirikus anyagának és léptékében sem összevethető azzal. Saját betekintésem célja főképp a nőiség és cigányság témaköreiben való (ön)érzékenyítés volt, illetve az, hogy a könyvben bemutatott jelenségeket általam elérhető városi, integráltabb kontextusban is megismer(tet)hessem. E beszélgetések még ebben a szűk, természetesen nem reprezentatív keretben is tükröztek néhány, a kötetben hangsúlyosan megjelenő mintázatot, ugyanakkor több ponton eltértek tőle., Ezek az eltérések megerősítették számomra a kötet megállapításainak körülhatároltságát és egyben három olyan kapcsolódó kutatási irány gondolatát ébresztették bennem, melyek kiegészítő vizsgálatként vagy társtanulmányként szerves módon illeszkedhetnek a mű felvetéseihez.

Térségi és kontextuális összevetés: A kötet tudatosan kijelölt fókuszára építve egy következő kutatási fázisban indokolt lehet a megállapítások többhelyszínes, összehasonlító vizsgálata kulturálisan rokon, de eltérő térségi beágyazottságú csoportok körében. Az általam megkérdezettek narratíváiban egyszerre jelentek meg a hagyományokhoz való viszonyulásban tetten érhető generációs és nemi különbségek, az egyéni és közösségi identitás részvétel- és helyzetfüggő alakulása, valamint



a legfiatalabbak körében tapasztalható szelektív jellegű „örökségmegélés”, vagyis több alapdinamika városi közegben is releváns elemzési szempont maradt. Minde mellett a fővárosi, többségi intézményekbe beágyazott roma nők tapasztalatai látványosan el is tértek a vidéki, hagyománykövetőbb közegetől. Markáns példa erre, hogy bár mindkét közegben létező jelenség, a közösségen belüli és a többségi társadalomtól érkező nyílt diszkrimináció vidéken hangsúlyosabb, részben azért, mert városi környezetben a külső megjelenés kevésbé hordoz romákhoz társított kulturális és etnikai jegyeket. E javaslat nem a módszertani lehatárolás felülírása, hanem annak kontrollált kiterjesztése: láthatóvá tenné, milyen súllyal érvényesülnek a lokálitási feltételek a demográfiai és kulturális tényezők mellett. Informatív lehetne határ menti, nagyvárosi és aprófalvas kontextusok párhuzamos bevonása egységes adatfelvételi eljárásrenddel.

A férfiak nőkre gyakorolt hatásmechanizmusai: A vizsgálat középpontjában a nők állnak, érthetően, hiszen a hagyományörzés és az identitás megélése az ő szerepeiken keresztül ragadható meg a leginkább.

Mégis érdemes lenne a jövőben még tüzetesebben vizsgálni a férfiak által érvényesített elvárások és kontrollgyakorlatok hatásait a nőkre nehezedő normatív terhek tekintetében, akár férfi nézőpontok dekonstrukciójával. A budapesti beszélgetésekben is érzékelhető volt, hogy az identitás és a hagyományok gyakorlása nem pusztán „belső elköteleződés” kérdése, hanem részvétel- és helyzetfüggő, azaz kapcsolati és intézményi terekben folyamatosan újratárgyalt: ebben a nőkre irányuló elvárások, a családi tekintélyviszonyok és a közösségi határfenntartás logikái, – még ha eltérő intenzitással is, – strukturáló erőként működnek. Így a határfenntartó logikák, mint a tekintélyviszonyok, a családfői döntések, a lányok párválasztásának kontrollja és a konfliktuskezelés teljesebb felbontásban válnának értelmezhetővé, különösen akkor, ha a térségi összevetésből adódó eltérő diszkriminációs terheltség és a nyilvánosság kérdése is kontrollváltozóként megjelenne.

Kisebbségkutatói pozíció: Az *Újragondolt örökség* esetében a tudatos és kontrollált kutatói közelség a munka egyik erőforrása, mivel a bizalom, az árnyalt megértés és a finom jelzések létrejöttét segítette elő. Saját kutatói pozícióm sem írható le sem teljes kívülállóként, sem a vizsgált közösség belső tagjaként; mivel a kisebbségi, vegyes háttér sajátos érzékenységgel jár a többségi normákhoz való igazodás és megítélés kérdésköreiben (Afangide-Késmárki, 2025). Ugyanakkor kutatóként elvárás tudatosan törekedni arra, hogy a tapasztalati horizont ne a szubjektivitást erősítse, hanem kontrollált értelmezési keretként segítse a megállapítások megértését. Ebben Max Weber értékmentességre törekvő szociológiája (Weber, 1949) és Clifford Geertz sűrű leírásra vonatkozó antropológiai elve (Geertz, 1973) olyan módszertani fogódzókként működhetnek, melyek a közelség és távol-ság egyensúlyát, illetve a műfaji arányokat is elősegítik. Kisebbségi kutatóként a részleges sorsközösségi mivolt egyedi, hivatástudati jellegű tapasztalat is lehet, amely társadalomtudomány nézőpontból kevésbé feltérképezett dinamikákat tehet láthatóvá. Tanulságos bemutatni, miként tehető ez az adottság transzparenssé és milyen jellegű kölcsönhatások mennek végbe a kutató és a kutatottak között.

Javaslataim és észrevételeim természetesen nem vonnak le a könyv érdemeiből, sokkal inkább annak gondolatébresztő gazdagságából fakadnak, hangsúlyozva, hogy a feltárt téma tág teret ad további kutatásoknak és diskurzusoknak.



Összegzés

Maszlág Fanni *Újragondolt örökség* című könyve hiánypótló és értékes munka a hazai társadalomtudományi palettán, amely témaérzékeny és alapos. Női fókuszú megközelítése különösen üdvözlendő, hiszen egy sokszor háttérbe szorult nézőpontra irányítja a figyelmet. Ráadásul úgy beszél a roma nők identitásáról és a hagyományos női szerepekről, hogy közben elkerüli a szélsőséges csapdákat: sem idealizáló romantikába, sem cinikus leértékelésbe nem csúszik át. A kötet elolvasása után bizonyosan nehezebb lesz bárkinek a romákról vagy a cigányságról egyetlen sztereotip mondatban nyilatkoznia. És talán ez az egyik legnagyobb erénye, amit egy jó kisebbségkutatás elérhet: árnyalja a fogalmainkat, miközben tiszteletben tartja a vizsgált közösség belső logikáját és tapasztalatait. Az *Újragondolt örökség* közérthető stílusban megírt, tudományosan megalapozott kötet, amely egyszerre nyújt elméleti útmutatót és élő, emberi történeteket. Mindenképpen ajánlott olvasmány mindazoknak, akiket érdekel a romakutatás, a női szerepek alakulása vagy általában véve az, miként formálódik az identitás generációról generációra egy változó világban.

Irodalomjegyzék

Afangide - Késmárki, U. U. (2025). Két világ, egy identitás. *Kommentár*, 2025(2), 129–141.

Barth, F. (1969). Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference. In: Barth, F. (ed). *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference*. (pp.9-38). Boston: Little, Brown and Company.

Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5–34. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>

Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. SAGE.

European Commission. (2020). A Union of Equality: EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation for 2020–2030 (COM/2020/620 final). Letöltés: https://commission.europa.eu/system/files/2021-01/eu_roma_strategic_framework_for_equality_inclusion_and_participation_for_2020_-_2030_0.pdf(2026.02.09.)

European Union Agency for Fundamental Rights.(FRA) (2012). *The situation of Roma in 11 EU Member States: Survey results at a glance*. Letöltés: <https://fra.europa.eu/en/publication/2012/situation-roma-11-eu-member-states-survey-results-glance> (2026.02.09.)

European Union Agency for Fundamental Rights.(FRA) (2016). *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II): Roma – Selected findings*. Letöltés: <https://fra.europa.eu/en/publication/2016/second-european-union-minorities-and-discrimination-survey-roma-selected-findings> (2026.02.09.)

Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.

Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford University Press.

Hobsbawm, E., és Ranger, T. (Eds.). (1983). *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Központi Statisztikai Hivatal. (2001). *Népszámlálás 2001*. Letöltés: <http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/kotetek.html> (2026.02.09.)

Központi Statisztikai Hivatal. (2011). *Népszámlálás 2011*. Letöltés: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_09_2011.pdf (2026.02.09.)

Kvale, S., és Brinkmann, S. (2009). *InterViews: Learning the craft of qualitative research interviewing* (2nd ed.). SAGE.

Lamont, M., és Molnár, V. (2002). The study of boundaries in the social sciences. *Annual Review of Sociology*, 28, 167–195. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.28.110601.141107>

Mannheim, K. (1952). The problem of generations. In P. Kecskemeti (Ed.), *Essays on the sociology of knowledge* (pp. 276–322). London: Routledge & Kegan Paul.

Maszlág, F. (2025). *Újragondolt örökség: Hagyományos női szerepek és a roma nők identitása a változó világban*. Budapest: MCC Press.

Miles, M. B., Huberman, A. M., és Saldaña, J. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook* (3rd ed.). SAGE.

Obádovics, C. (2022). A magyarországi „roma kötődésű” népesség előreszámítása 2050-ig. *Demográfia*, 65(2–3), 279–309. <https://doi.org/10.21543/Dem.65.2-3.7>

Pénzes, J., Tátraí, P., és Pásztor, I. Z. (2018). A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben [Changes in the spatial distribution of the Roma population in Hungary during the last decades]. *Területi Statisztika*, 58(1), 3–26. <https://doi.org/10.15196/TS580101>

Saldaña, J. (2015). *The coding manual for qualitative researchers* (3rd ed.). SAGE.

Weber, M. (1949). *The methodology of the social sciences* (E. A. Shils & H. A. Finch, Trans./Eds.). Free Press.

Wimmer, A. (2008). The making and unmaking of ethnic boundaries: A multilevel process theory. *American Journal of Sociology*, 113(4), 970–1022. <https://doi.org/10.1086/522803>

Az YZ Folyóirat kiadását az Erasmus+ támogatta a PRIME projekt keretében.

A projekt címe és azonosítója:

„Promoting and Improving Existing Methods of Youth Participation”

2022-1-HU01-KA220-YOU-000089532

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union



PRIME
DIÁKÉRDEKKÉPVISELET
NEM KÖZÉPISKOLÁS FOKON.



KIK VAGYUNK?

Hazánk ifjúságának szócsöve vagyunk nem csak itthon, de Európában is. Számos érdek-képviselői fórum és tanács tagjaként képviseljük a fiatalok

érdekeit az adott szervezet asztalánál ülve, így többek között jelen vagyunk a Nemzeti Tehetségügyi Koordinációs Fórumban és a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanácsban is.

Ifjúsági szervezetként kiemelt stratégiai partnerségi kapcsolatot ápolunk a Kulturális és Innovációs Minisztériummal, a Területfejlesztési Minisztériummal és a Tempus Közalapítvánnyal biztosítva ezáltal a szilárd és hatékony érdek-képviselést.

MIÉRT VAGYUNK?

• hogy edukáljunk!

Tréningek segítségével a fiatalok problémamegoldó és kommunikációs készségeit, az érvelési technikájukat. Növeljük közéleti aktivitásukat.

• hogy támogassunk!

A fiatalokat mentorprogramok és vezetői készségeket fejlesztő programok által. Tagszervezeteinket a szolgáltatási portfóliónk segítségével közel 15 területen.

• hogy képviseljünk!

A mindennapi problémákat, az azokra adott megoldási javaslatokat, az ifjúság és a velük foglalkozó civil szervezetek érveit és érdekeit a döntéshozók előtt.

• hogy összehozzunk!

Rendezvényeink, önkéntes- és mentorprogramjaink által közösségeket kövacsolunk össze.

• hogy ösztönözzünk!

Ösztönözzük az ifjúság és a civil szektor vállalkozási kedvét, támogassuk az innovatív ötleteiket.

PROJEKTJEINK



ÉPÍTSD FEL!

A települési szinten működő diák- és ifjúsági önkormányzatok számára találkozási pontot generál, képzéseket és szervezetfejlesztést biztosít, pályázati lehetőségeket és szakmai támogatást nyújt.



KÖZÉLETI MENTORPROGRAM

A tehetséges fiatalok közéleti aktivitását fokozza, a társadalmi felelősségvállalást erősíti a felnövekvő generációk körében.



LÉPJ FEL!

Célja, hogy egy hazai turné alkalmával országos szinten felmérje és összegezze a fiatalok problémáit, majd azokra megoldási javaslatokat dolgozzon ki.



SZÓLJ BELE!

Az Ifjúsági Párbeszéd projekt megvalósítása. A hazai fiatalok becsatornázása EU-s szinten az őket érintő ügyek és kérdések kapcsán.



PRIME

DIÁKÉRDEKKÉPVISELET
NEM KÖZÉPISKOLÁS FOKON.



DIYO

• **PRIME:** A „Promoting and Improving Existing Methods of Youth Participation” (röviden: PRIME) projekt célkitűzése az iskolai keretek közötti és önkormányzati ifjúsági részvételi formák értékalapú fejlesztése a Kárpát-medencében (Magyarország, Szlovákia, Románia), a mai fiatalokkal foglalkozó szakemberek (pedagógusok, ifjúsági referensek) leginkább indokolt problémáira reagálva.

• **DIYO:** A „Promoting dialogue between European youth organisations for inclusive democratic participation in Europe” (röviden: DIYO) projekt célkitűzése, hogy a fiatalok aktív demokratikus állampolgárságra nevelését a tradicionális értékek integrálásával újragondoljuk, hogy az (ismételten) felkerüljön az értékalapú ifjúsági munka napirendjére. Ezzel támogatva az ifjúsági szervezetek és képzők / ifjúságsegítők munkáját, Európa-szerte egyre több gyermek és fiatal számára (18-29 évesek) életképes választási lehetőséget adva az érdemi, tradicionális értékek mentén szerveződő szerepvállalásra az európai közéletben.



KÖZÖSSÉGKÉPZŐ



SZABADEGYETEM

• **Közösségképző:** Az ifjúsági szektor utánpótlásképzését biztosítja, a 35 év alatti szakemberek és önkéntesek vezetőképzése.

• **Szabadegyetem:** Célja a fiatalok megszólítása, edukálása egy több napos, szórakoztató nyári program keretei között.



Y.Z. SZAKMAI FOLYÓIRAT

• **Y.Z. szakmai folyóirat:** A folyóirat célja, hogy közérthető módon rendszeresen biztosítson szakmai tartalmakat érdekes és fontos témákban.



DIGITÁLIS VALÓSÁGOK

• **Ifjúságsszakmai konferenciák:** Igyekszünk minden évben az ifjúságsszakmához kapcsolódóan olyan konferenciákat rendezni az érdeklődők számára, melyek aktuálisan kapcsolódnak az ifjúságot érintő problémákhoz, valamint lehetőséget biztosítanak a fiataloknak a fejlődésben és a jó gyakorlatok elsajátításában. Ilyen konferenciánk például a Digitális Valóságok, a Roma Ifjúsági Konferencia, valamint az Ifjúsági Munka Konferencia.

SZÁMADATOK

106

tagszervezet

7

fős elnökség

közel
100 EZER

megszólított fiatal

több, mint

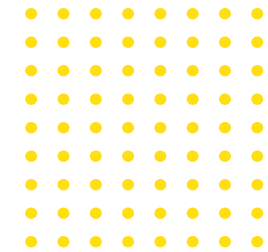
15

projekt évente

5

munkacsoport

A jövő(de)t képviseljük!



PRIME
DIÁKÉRDEKKÉPVISELET
NEM KÖZÉPISKOLÁS FOKON.



SZÓLJ BELE!
IFJÚSÁGI PÁRBESZÉD



LÉPJ FEL!
KÖZÖSSÉGI FÓRUM



**NIT KÖZÉLETI
MENTORPROGRAM**



ÉPÍTSD FEL!
DIÁKSZERVEZET-FEJLESZTÉS



**NIT
SZABADEGYETEM**



**NIT
KÖZÖSSÉGKÉPZŐ**



DIGITÁLIS VALÓSÁGOK
ISMERD A JÖVŐD!



TALK WITH NIT
KÖZÉLETRŐL KÁVÉ KÖZBEN

Y.Z.

**A NIT IFJÚSÁGSZAKMAI
FOLYÓIRATA**



**NEMZETI
IFJÚSÁGI
TANÁCS**

yzfolyoirat.hu
ifjusagitanacs.hu
facebook.com/HungarianNYC
instagram.com/ifjusagitanacs/
youtube.com/@nemzetiifjusagitanacs2142